

4. MEZINÁRODNÍ VZTAHY V OBDOBÍ „DLOUHÉHO 19. STOLETÍ“

4.1 Mezinárodní vztahy v období Velké francouzské revoluce a napoleonských válek

Koncem 18. století se Francie, v té době nejmocnější země v Evropě, opět dostává do konfliktu s ostatní Evropou. Na rozdíl od předchozího období však již nešlo o střet expanzivních zájmů režimů se stejnou podstatou, ale o střet revoluční a protifeudální Francie s kontrarevolucí feudální Evropy. Výsledky a důsledky francouzské revoluce představují po Vestfálském míru další zásadní zlom v mezinárodních vztazích novověku. Jejich vliv můžeme sledovat po dvou liniích. Jednak to byl ohlas politických, ekonomických a sociálních přeměn ve Francii u zahraniční veřejnosti, která je buď přijímala se sympatiemi a snahou o aplikaci ve svých zemích nebo je odmítala s oprávněnými obavami, že směřují k likvidaci feudalismu a tím i k likvidaci postavení privilegovaných složek společnosti v jejich vlastních zemích. Druhou rovinnou vlivu francouzské revoluce pak představují mocenské střety Francie s okolními státy při obraně revoluce a střety plynoucí z francouzské expanze následného napoleonského období.

Francie, ač kolébka osvícenství, neprošla na rozdíl od jiných zemí s absolutistickou vládou osvícenskými reformami, i když král Ludvík XVI. byl obklopen schopnými ministry jako filozofem Turgotem či bankéřem Necke-rem. Panovníkova snaha udržet strnulý absolutistický režim vedla k narůstání instability společnosti ve všech oblastech. Situace v důsledku narůstajících státních dluhů a lidových nepokojů v provinciích, které byly důsledkem neúrody v letech 1787 a 1788, nakonec přerostla ve vnitropolitickou krizi. Panovník byl nucen poprvé od r. 1614 svolat generální stavy. Na jejich zasedání se třetí stav prohlásil jako **Národní shromáždění** za představitele celého národa. K tomuto revolučnímu orgánu se připojili i zástupci nižšího duchovenstva a část šlechty. Panovník však Národní shromáždění neuznal a neposlušné stavy se chystal potlačit vojensky. V reakci na to propukly v Paříži pouliční bouře, které **14. července 1789** útokem lidu na státní vězení **Bastilu** přerostly v revoluci, jež se záhy rozšířila i do ostatních částí země.

V čele revoluce jako reprezentant celého národa **stanulo** Národní shromáždění. Přijalo záhy řadu revolučních opatření, jimiž byl likvidován *ancien régime*. 4. srpna byl přijat dekret rušící dosavadní sociální systém. Byly zrušeny daňové výsady, roboty a další feudální povinnosti poddaných vůči šlechtě i církvi, které byl také zabaven i majetek. 26. srpna pak byla schválena **Deklarace práv člověka a občana**, která jako základ budoucí ústavy v 17 člancích na

základě osvícenských zásad prohlašovala rovnost lidí a jejich občanská práva. V r. 1791 byla přijata **ústava**, již se Francie stala **konstituční monarchií**.

Utváření protifrancouzské koalice

Revoluce ve Francii vyvolala obavy feudálních kruhů v Evropě, které podporovala i aristokratická emigrace shromažďující se v Koblenzi. O zvrát usiloval i Ludvík XVI., očekávající podporu od okolních panovníků. V zájmu toho však bylo třeba, aby feudální evropské mocnosti urovnaly své mocenské rozpory. Již v červenci 1790 se díky zprostředkování britské diplomacie sešli v **Reichenbachu** rakouský a pruský monarcha císař Leopold II. a král Fridrich Vilém II., kteří se dohodli zabránit narůstajícímu konfliktu mezi oběma státy. Prusko se především zavázalo ustát v podpoře protihabsburského odboje v Rakouském Nizozemí. Koncem roku pak rakouská vojska obsadila Brusel. Rakousko se zavázalo upustit od další expanze na východě. Na základě toho pak v srpnu 1791 uzavřelo **ve Svišťově** mír s Tureckem se závazkem stáhnout svá vojska z podunajských knížectví.

Otevřenou podporu pak císař a pruský král Ludvík XVI. vyjádřili tzv. **Pilnickou deklarací**. Její vydání na zámku Pillnitz v Drážďanech v srpnu 1791 bylo také reakcí na revoluční francouzské proklamace o svobodě rozhodování a svrchovanosti národů a občanů. Deklarace naproti tomu prohlásila za zájem celé Evropy obnovení předchozích poměrů ve Francii a vyzývala všechny evropské panovníky k případnému použití síly k jejich nastolení.

Ve Francii se proti těmto snahám prosadil konfrontační přístup vlády girondistů, reprezentujících umírněnou pravici, a v dubnu 1792 Francie vyhlásila válku Rakousku. Avšak neúspěchy francouzských vojsk vedly k tomu, že král odvolal vládu girondistů a očekával příchod intervenčních armád v čele s Karlem Vilémem Ferdinandem, vévodou brunšvickým. Proti tomu se spolu s girondisty postavili radikální jakobíni. Z jejich iniciativy vydalo Národní shromáždění proklamaci *Vlast v nebezpečí*. Situaci v zemi v červenci 1792 zvenčil radikalizoval *Manifest vévody brunšvického*, vyzývající k osvobození Ludvíka XVI. Počátkem srpna 1792 vypuklo ve Francii v lidové povstání. Král byl zajat a uvězněn. V září 1792 byla vyhlášena **republika**. V jejím čele stanul na základě všeobecného volebního práva zvolený Konvent. V něm měli nejsilnější pozice *girondisté*, reprezentující zájmy průmyslníků a obchodníků. Levici představovali *jakobíni*, prosazující další radikální pokračování revoluce. Na jejich nátlak byl **král** začátkem r. 1793 **popraven**.

První koaliční válka (1792–1797)

To urychlilo spolu s vojenskými úspěchy Francie vytvoření první protifrancouzské koalice. Francouzské armády již na podzim 1792 zastavily postup pruských a rakouských armád a přešly do protiofenzivy. Francie obsadila

Rakouské Nizozemí (dn. Belgie), Savojsko, Nizzu, Basilej a na západě se zmocnila levého břehu Rýna. Do protifrancouzské koalice se poté, co jim Konvent vyhlásil válku, otevřeně zapojily i Velká Británie a Španělsko, přidaly se též Sardinie, Toskánsko a další. Francie se tak záhy ocitla ve válce prakticky s celou Evropou. Přímých akcí se zatím neúčastnilo z mocností Rusko, zaměřené řešením problémů v Polsku. Tato první koaliční válka trvala až do r. 1797. Vojenské úspěchy na počátku této války však sklízely armády protifrancouzské koalice. Až v červnu 1794 francouzské armády zvítězily nad koaličními armádami v bitvě u Fleurus a dobyly opětně Belgie, levý břeh Rýna a další oblasti.

Ohrožení revoluce zvnějšku i narůstající vnitřní potíže umožnily nastolit v zájmu obrany revoluce v r. 1793 **jakobínskou diktaturu**. Byla vyhlášena nová ústava, zakotvující nejdemokratičtější vládní systém od dob Athén, která však nevešla v platnost. Jakobíni na obranu revoluce rozpoutali teror, který zasáhl skutečně i domnělé nepřátele revoluce a nakonec i samotné jakobíny. Rozhodující mocenskou pozici měl **Výbor pro veřejné blaho** v čele s **Maximilienem Robespierrem**.

Jakobínský teror, katastrofální ekonomická situace a zahraniční intervence vedly 27. července (9. *thermidoru*) 1794 ke **svržení jakobínů** a moci v Konventu se ujali představitelé zájmů velké buržoazie. V r. 1795 byla přijata nová ústava. Republika byla zachována, ale dočasně byla omezena občanská práva. Výkonná moc byla novým Zákonodárným shromážděním dána pětičlennému **direktoriu**. Thermidoriáni potlačili pokusy o zvrát jak zleva (povstání sansculotů, "Spiknutí rovných" F. Babeufa), tak i zprava (rojalisté).

Nová vedoucí politická garnitura ve Francii navázala na expanzivní kurz politiky girondistů a záhy dosáhla řady diplomatických úspěchů. Počátkem dubna r. 1795 Francie uzavřela v **Basileji mír** s Pruskem, které jí ponechalo levý břeh Rýna. Již předtím Francie uzavřela mír s Toskánskem, poté ještě se severním Nizozemím, které se jako **Batavská republika** stalo závislým na Francii. Jižní Nizozemí bylo spojeno s Francií. Řadu pak doplňovalo i uzavření míru se Španělskem.

Zbytek koalice představovaný Velkou Británií a Rakouskem se rozhodl pro pokračování války. To však mělo v letech 1796–1797 za následek tažení francouzských armád v Itálii. Jejich velitelem zde byl jmenován **Napoleon Bonaparte**, který na své schopnosti upozornil již jako dělostřelecký kapitán při úspěšné obraně Toulonu proti Angličanům. Napoleon během svého italského tažení na jaře 1796 porazil Rakušany v **bitvě u Lodi**, dobyl Milán a další oblasti. V severní Itálii tak vznikla z Milánska **Cisalpinská republika**. K ní byla později připojena i **Cispadánská republika** z území jižně od Pádu. Z Janova vznikla **Ligurská republika**. Již v říjnu 1797 pak bylo Rakousko nuceno uzavřít **mír v Campo Formio**. V něm se vzdalo severní Itálie a Jižní-

ho Nizozemí. Císař František II. musel stvrdit i postoupení levého břehu Rýna Francii. Za to Rakousko získalo Istrii a část Benátska.

Dalším impulsem k francouzské expanzi se stal převrat, kterým v září 1797 (*18. fructidor*) došlo pomocí vojska k očištění zastupitelských sborů od pravice, vedoucímu ovšem také ke konci ústavní vlády a otevření cesty k vojenské diktatuře. V následném období 1798–1799 Francie vojensky intervenovala ve Švýcarsku, které přeměnila v **Helvetskou republiku**, a z Neapolska vytvořila **Parthenopskou republiku**. Koncem r. 1798 též Francie obsadila Řím a vytvořila zde **Římskou republiku**. Papež byl deportován do Francie, kde vzápětí zemřel. Za vládců těchto a dalších *sesterských republik*, jakož i států pod francouzskou hegemonií, pak Napoleon po převzetí moci dosadil své příbuzné a oblíbence.

Francouzská rozpínavost vedla k vytvoření **druhé protifrancouzské koalice**. V jejím čele stály Velká Británie, Rakousko a Rusko a k nim se připojily ještě Turecko a Neapolsko. Nejdůležitějším článkem této koalice byla Velká Británie jako ekonomická a námořní velmoc. Proto se Francie pokoušela zejména oslabit právě ji. K tomu se snažila využít i protibritského odboje Irů, avšak snaha o jejich vojenskou podporu skončila neúspěšně. Francie usilovala o zasažení britského koloniálního panství i v dalších oblastech.

V letech 1798–1799 se pod Napoleonovým vedením uskutečnilo vojenské **tažení do Egypta**, který byl tehdy součástí Osmanské říše. Egyptským tažením chtěl Napoleon paralyzovat britský obchod s Indií a získat pro Francii operní body pro obchod s Blízkým východem. Zpočátku byli Francouzi úspěšní. V tzv. **bitvě pod pyramidami** v červenci 1798 porazili vojska mameluků a obsadili Káhiru. Avšak Napoleonova armáda byla v Egyptě odříznuta, když její námořní eskadra byla počátkem srpna téhož roku v **bitvě u Abukiru** v deltě Nilu poražena Brity pod velením admirála Nelsona. Z Blízkého východu se francouzské armády musely opět stáhnout do Egypta, kde se jim v létě 1799 podařilo porazit Turky. Celkově však Napoleonovo východní tažení skončilo neúspěšně. V r. 1801 se pak zbylé francouzské jednotky, které Napoleon vzhledem k vnitropolitické situaci ve Francii již v r. 1799 opustil, vzdaly Britům.

Druhé a třetí dělení Polska

Konfrontace revoluční Francie s ostatní Evropou byla doprovázena mimo hlavní linie závažnými státoprávními a geopolitickými změnami v oblasti střední a východní Evropy, týkajícími se především Polska.

Francouzská revoluce v Polsku aktivizovala zápas o národní nezávislost a o posílení významu polského státu, oslabeného při jeho prvním dělení z r. 1772. V r. 1791 polský sejm podle francouzského vzoru přijal ústavu, již se Polsko stávalo konstituční monarchií, která hledala svou mezinárodní oporu v Prusku. Carevna Kateřina II. však proti tomuto pokusu dostat se z vlivu Ruska iniciovala u části polské konzervativní šlechty vznik tzv. *Targowické*

konfederace. Pod záminkou její podpory ruská vojska vzápětí vpadla do Polska. Ve snaze udržet společenství s Pruskem proti Francii proto Kateřina II. koncem roku 1792 souhlasila s postoupením části Polska Prusku. V lednu 1793 pak Rusko a Prusko (bez účasti Rakouska) uzavřely v Petrohradě **dohodu o druhém rozdělení Polska**. Polsko tím ztratilo polovinu rozlohy svého současného území. Rusko získalo velké části Ukrajiny a Běloruska, což obnášelo téměř polovinu z tohoto nového záboru. Prusko získalo části Velkopolska, Kujavska, Mazovska a Gdaňsk. Z Polska se stalo jen neživotaschopné torzo, které nemělo dlouhého trvání.

Polský sejm pak nové dělení pod ruským tlakem uznal. V r. 1794 však vypuklo rozsáhlé povstání. Povstalci vedení T. Kościuszkiem záhy ovládli Varšavu a další města. Rusko a Prusko na to odpověděly vojenskou intervencí. Především zásluhou ruských vojsk pod velením A. V. Suvorovova pak bylo do konce roku povstání potlačeno.

Vzápětí byl likvidován i zbytek Polska. Tzv. **třetím dělením** si ho mezi sebe rozdělily několika smlouvami Rusko, Rakousko a Prusko. V lednu 1795 se nejdříve dohodly Rusko s Rakouskem. V říjnu se pak připojilo i Prusko. Rusko získalo Litvu, Kuronsko, Žmuď a další území, Prusko zbytek Velkopolska s Varšavou až po řeku Němen. Rakousku připadly části Malopolska s Krakovem a Mazovska a zbytek Haliče. Tím byl dokonán zánik třetího největšího státu v Evropě, obnoveného až v r. 1918.

Druhá koaliční válka (1799–1802)

Mezitím se situace v Evropě pro Francii zhoršila. Na jaře 1799 vypukla druhá koaliční válka. Do severní Itálie (a vlastně poprvé mimo oblast severovýchodní Evropy) na pomoc Rakušanům pronikla ruská vojska pod vedením A. V. Suvorova, která očekávala rozkaz k tažení na Paříž. Ve Středozemním moři u italských břehů se poprvé objevila ruská eskadra pod velením admirála F. F. Ušakova, které Turecko povolilo průjezd Úžinami, a obsadila Neapol a Jónské ostrovy. Koncem r. 1799 zůstal Francouzům v Itálii již jen Janov.

Avšak Rakousko odmítalo účast Ruska na dělení italského území. Ruský car Pavel I. proto alianci s Vídní zrušil a Suvorov dostal rozkaz vrátit se s armádou zpět do Ruska. Úsilí Rakouska za pomoci Británie zdržet Suvorovovu armádu vracející se v zimě 1799–1800 přes Čechy v jejich předchozích pozicích a udržet Rusko v protifrancouzské koalici skončily neúspěšně. Francouzským oddílům se zatím podařilo Rusy porazit ve Švýcarsku a vytlačit z Nizozemí Brity.

Stálé problémy a zahraniční ohrožení Francie vyústily ve státní převrat, který 9. listopadu 1799 (*18. brumaire*) provedl **Napoleon Bonaparte**. Ten záhy upevnil svou osobní moc jako první, posléze pak doživotní, konzul a v r. 1804 se na základě referenda prohlásil **císařem**. K tomu získal i souhlas papeže, s nímž v r. 1801 uzavřel **konkordát**.

Napoleon záhy vnitřně konsolidoval situaci v zemi a své postavení upevnil řadou mezinárodních úspěchů. Nejdříve obratně využil rusko-rakouských rozporů. Když Británie obsadila Maltu, náležející Řádu maltézských rytířů, ujistil ruského cara, který byl titulárně velmistrem tohoto řádu, že řádu pomůže obnovit jeho práva na ostrově. Rusko tak, byť bylo členem protifrancouzské koalice i nadále, v podstatě zachovávalo neutrální postoj. K zásadní změně nedošlo ani poté, co byl car Pavel I. zavražděn a na ruský trůn nastoupil Alexandr I., který byl jinak nakloněn společenství s Británií.

Výrazných úspěchů dosáhl Napoleon proti Rakousku. V květnu 1800 překročil v Alpách Svatobernardský průsmyk, záhy dobyl Milán a v červnu dosáhl vítězství v **bitvě u Marenga**. Vojenská porážka Rakušany stihla i v prosinci 1800 v **bitvě u Hohenlindenu** v Německu. Rakousko tak bylo nuceno uzavřít příměří a v únoru 1801 **mír v Lunéville**. Rakousko jím stvrdilo výsledky míru z Campo Formio z r. 1797. Británie tak zůstala v boji proti Francii izolována. Nakonec s ní i ona uzavřela v r. 1802 **mír v Amiens**. Británie se v něm zavázala vrátit Francii, Španělsku a Batavské republice zabrané zámořské državy, ponechat si jen nizozemský Cejlon a španělský Trinidad a obnovit nezávislost Malty. Francie se zase zřekla nároků na Egypt. Mírem skončila druhá koaliční válka a také první desetiletí válek Francie s ostatními evropskými státy.

To Napoleonovi umožnilo provést zásadní změnu poměrů v oblasti střeozápadní Evropy, konkrétně ve Svaté říši římské. Po řadě jednání vedených Napoleonovým velmi schopným ministrem zahraničí **Ch. de Talleyrandem** byl vytvořen profrancouzský spojenecký blok jihoněmeckých států, zejména Bavorska, Bádenska a Württemberska, které byly rozšířeny o území zesvětštělých církevních knížectví a svobodných měst. Toto zjednodušení státoprávní struktury německých států pak tzv. říšským recesem přijal v r. 1803 i říšský sněm ve Frankfurtu.

Uvedenými změnami v Německu došlo k oslabení rakouského vlivu v této části říše a k agonii Svaté říše římské vůbec. To vedlo k tomu, že císař František II., při vědomí naprosté nereálnosti své moci v říši a ve snaze dát výraznější státoprávní rámec svým habsburským držávám ve střední Evropě, v srpnu 1804 (několik měsíců před Napoleonovou císařskou korunovaci) ustavil ze svých dědičných zemí **Rakouské císařství**, jehož se stal jako **František I.** císařem. V červenci 1806 vznikla z Napoleonovy iniciativy konfederace 16 německých států s názvem **Rýnský spolek** pod francouzským protektórátem, což také znamenalo zásadní zvrat v poměru sil v Evropě. Vznikem Rýnského spolku také vyvrcholila agonie **Svaté říše římské**. Její **zánik** o měsíc později císař František II. stvrdil tím, že se říšského císařského titulu vzdal a říši prohlásil za rozpuštěnou. Tím v Evropě zanikl jeden z významných mocenských faktorů, který určoval vývoj mezinárodních vztahů již od středověku.

Třetí koaliční válka (1805)

Mír z Amiens mezi Francií a Británií znamenal jen dočasné přerušení vzájemného nepřátelství. Nový tlak Francie na Blízký východ a obavy Turecka vedly ke sblížení Británie a Ruska, jež vyvrcholilo v dubnu 1805 uzavřením smlouvy v Petrohradě. K ní se vzápětí připojily Rakousko, Švédsko a Neapolsko a vznikla tak **třetí protifrancouzská koalice**. V září téhož roku pak Rakousko vyhlásilo Francii válku a začala třetí koaliční válka. Napoleon překročil Rýn a porazil Rakušany v **bitvě u Ulmu** a záhy obsadil Vídeň. V prosinci 1805 pak své hlavní kontinentální nepřátele, tj. Rusko a Rakousko, porazil v tzv. **bitvě tří císařů u Slavkova u Brna**. Naproti tomu neúspěšný byl střet s Británií. V říjnu 1805 spojené francouzsko-španělské loďstvo utrpělo drtivou porážku od britské flotily v **bitvě u Trafalgaru**, při níž však padl legendární britský admirál Nelson. Británie tímto vítězstvím plně stvrdila svou nadvládu na mořích. Třetí koaliční válka pak skončila koncem prosince 1805 uzavřením **míru v Bratislavě** mezi Francií a Rakouskem. Jeho tvrdými podmínkami Rakousko přišlo o své državy v Itálii a také o některá další území ve prospěch jihoněmeckých států.

Čtvrtá koaliční válka (1806–1807)

Francii se též v prosinci 1805 podařilo **spojeneckou smlouvou ze Schönbrunnu** získat na svou stranu Prusko, které předtím bylo spojencem Ruska. Prusko ovšem Francii muselo postoupit některá území. Když měl pruský panovník Fridrich Vilém III. ke smlouvě výhrady, vnutil Napoleon v únoru 1806 Prusku v podobě tzv. **Pařížského traktátu** návrh ještě nepříznivější smlouvy. Na to ale pruský panovník, obávající se i díky Rýnskému spolku posílení vlivu Francie v Německu, reagoval tím, že Francii v říjnu 1806 vyhlásil válku. K Prusku se přidaly i další německé státy (Sasko, Sasko-Výmarsko a Brunšvicko) a začala čtvrtá koaliční válka. V **dvojbitvě u Jeny a Auerstadtu** však bylo Prusko již na jejím počátku poraženo a Napoleon obsadil Berlín. Na to Prusko odpovědělo opětovným uzavřením spojenectví s Ruskem. Ruská vojska však utrhla od Napoleona v polovině června 1807 v **bitvě u Friedlandu** rozhodnou porážku.

Válka pak byla ukončena počátkem července 1807 uzavřením **míru v Tylži**. Ve francouzsko-ruské mírové smlouvě, uzavřené při osobním setkání Napoleona a cara Alexandra na voru na řece Němen, Rusko uznalo vznik Varšavského knížectví ustaveného předtím Napoleonem z pruských záborů Polska při jeho 2. a 3. dělení. Rusko uznalo též nové státoprávní poměry ve střední a západní Evropě. Za to získalo oblast Bialystoku a Napoleonův slib, že zprostředkuje mír s Tureckem. V tajné doložce se oba panovníci zavázali, že uzavřou spojenectví proti Velké Británii, pokud tato neustane ve válce proti Francii. Daleko tvrdší mírové podmínky však Francie vtělila do následné

smlouvy s Pruskem uzavřené tamtéž. Prusko, jehož další existenci ruský car uhájil ve smlouvě s Napoleonem, však přišlo o všechna území západně od Labe a také o výše zmíněný zábor v Polsku. Navíc mu byla uložena vysoká finanční náhrada. Tím Prusko načas ztratilo postavení evropské mocnosti. Sféry moci a vlivu v kontinentální Evropě si tak mezi sebou v podstatě rozdělili francouzský císař a ruský car, jak to dokumentovalo i setkání obou panovníků na podzim 1808 v Erfurtu na **kongresu evropských panovníků**, kteří byli Napoleonovými spojenci či vazaly a kde byla též uzavřena francouzsko-ruská spojenecká smlouva.

Kontinentální blokáda

Po neúspěchu snah porazit Velkou Británii vojensky se Napoleon pokusil přivodit jí ekonomický kolaps **kontinentální blokádou**, vyhlášenou tzv. **Berlínským dekretem** v listopadu 1806. Na jeho základě se pro obchod s Velkou Británií uzavírala pobřeží a všechny přístavy na evropském kontinentě. Znemožňoval se tak dovoz zboží z Británie či zboží, jehož dovoz její lodě zajišťovaly. Bezprostředně tím Napoleon reagoval na blokádu, kterou již v květnu Británie uvalila na všechny přístavy pod francouzskou kontrolou od Brestu po ústí Labe. Dále chtěl Napoleon donutit Británii, aby Francii vrátila zabrané kolonie. Zároveň tím usiloval o to, aby Británie přerušila finanční podporu států protifrancouzské koalice. Celkově si Napoleon od tohoto opatření sliboval ekonomickou dominanci Francie v kontinentální Evropě. Avšak blokáda vzhledem k již značnému britskému ekonomickému potenciálu a jeho vazbám se světem skončila pro Francii neúspěšně.

Válka ve Španělsku

Jedním z důvodů neúspěchu kontinentální blokády bylo i to, že nebyla důsledně dodržována. Konkrétně Španělsko, Portugalsko i Nizozemí pod vládou Napoleonova bratra udržovaly obchodní styky s Británií i nadále. Proto si již v Tylži Napoleon získal carův souhlas k zásahu do poměrů na Pyrenejském poloostrově. Se Španělskem uzavřel dohodu o rozdělení Portugalska, které si pak v r. 1807 Francie podmanila. Posléze Francie pod záminkou ochrany pobřeží vyslala svá vojska i do Španělska. Když pak Napoleon zbabavil ve Španělsku vlády Bourbony a španělským králem jmenoval svého bratra Josefa, vypuklo v Madridu povstání. Intervenující francouzská armáda byla poražena v **bitvě u Baylenu**. Španělsko vojensky podpořila Británie, jejíž armáda se pod velením vévody z **Wellingtonu** vylodila v Portugalsku. I když nakonec Napoleon Španělsko mocensky ovládl, nedokázal zemi zcela pacifikovat a potlačit národněosvobozeneckou partyzánskou válku proti Francouzům. V červnu 1809 Wellington vytlačil Francouze z Portugalska a ve Španělsku dosáhl vítězství v bitvě u Talavery.

Nová válka s Rakouskem

Napoleonovy problémy ve Španělsku podnítily národněosvobozené hnutí proti Francouzům i v dalších zemích. Situace proti Francii, využil Rakousko. Jeho jednotky na jaře 1809 vpadly do Bavorska a posléze porazily Napoleonovo vojsko v **bitvách u Aspern a Esslingen**. Napoleon však Rakušanům uštědřil rozhodující porážku v červenci 1809 v **bitvě u Wagramu**. Porážka Rakouska pak byla zpečetěna **mírem v Schönbrunnu** v říjnu 1809. Rakousko jim ztratilo Rakouské Nizozemí, Tyrolsko, Kraňsko, území v Horním Rakousku, Korutansku a Chorvatsku a muselo se vzdát svého záboru získaného na Polsku po jeho 3. dělení. Muselo se připojit ke kontinentální blokádě a zaplatit Francii kontribuci ve výši 85 milionů franků. V důsledku této újmy se Rakousko na čas stalo evropskou mocností druhého řádu. Svázanost Rakouska s Francií byla pak následujícího roku podtržena Napoleonovým sňatkem s císařovou dcerou Marií Luisou. Zásahu na tomto diplomatickém tahu měl jeden z předních diplomatů Evropy kníže **Metternich**, předtím rakouský vyslanec v Paříži a posléze ministr zahraničí a kancléř.

Napoleonovo tažení do Ruska

Na druhé straně se však oslabovalo francouzsko-ruské spojení uzavřené v Erfurtu. Rusko bylo znepokojené dalšími plány Francie ve východní Evropě a také mělo zájem na obchodu s Británií, paralyzovaném v důsledku kontinentální blokády. Již v r. 1810 Rusko povolilo import britského zboží do země a zahájilo tak vlastně celní válku s Francií. Rusko své pozice posílilo předtím ve válce se Švédskem a získalo Finsko. Švédsko se poté stalo spojencem Francie, jejíž maršál Bernadotte se pak dokonce stal švédským králem. Rusko se tak namísto spojence stalo pro Napoleona nepřitelem a objektem další intervence.

Vzhledem k bezprostředně narůstajícímu nebezpečí francouzského útoku Rusko **mírem v Bukurešti** v květnu 1812 ukončilo od r. 1806 trvající válku s Tureckem. Muselo sice vyklidit podunajská knížectví, ale zůstala mu Bessarábie a Srbsku byl zaručen autonomní statut v rámci Osmanské říše.

Napoleon naproti tomu obsadil Přední Pomořany, patřící v té době Švédsku, čímž ztratil jeho spojení. Na výzvu ruského cara, aby svá vojska stáhl na levý břeh Labe, Napoleon nereagoval a pokračoval ve formování velké intervenční armády proti Rusku, k účasti v ní přiměl i pomocné sbory z Rakouska a Pruska.

24. června 1812 Napoleonova „velká armáda“, čítající 600 tisíc mužů, zaútočila na Rusko. Ruské armády pod velením de Tollyho a Bagrationa byly zpočátku stíhány neúspěchy a musely ustupovat. Proto byl novým vrchním velitelem jmenován **M. I. Kutuzov**. Zpočátku se však situace navenek nikterak nezměnila. Pod novým vedením svedla ruská vojska ústupovou **bitvu**

u Borodina. Následně Kutuzov dokonce nařídil vyklidit Moskvu, aby nil armádu. Avšak rychlým postupem do nitra Ruska se Napoleon odř. svých zásobovacích základů. K odporu proti interventům vedle pravidelných ruských armádních sborů přibyl nový významný faktor, se kterým se Napoleon již setkával i v ostatní Evropě – lidový odpor v podobě partyzánského hnutí.

Z Moskvy Napoleon Alexandru I. nabídl mír, avšak bez úspěchu. Tím se obsazení ruské metropole stalo zcela nefunkčním. Proto se Napoleon Moskvu, ponechanou bez zásob, s nadcházející ruskou zimou rozhodl opustit. Ruskou armádou i partyzány byl však donucen ustupovat stejnou trasou, po níž přišel a která byla již zničena předchozími boji a byla bez zásob. Napoleonův pokus dostat se k zásobárnám ruské armády na jihu Kutuzov zmařil. Stále více decimovaná francouzská armáda pak utrpěla porážku v **bitvě při přechodu řeky Bereziny** v listopadu 1812, kde zahynuly další desetitisíce francouzských vojáků, od kterých začátkem prosince jejich císař utekl zpět do Francie. Z původní „velké armády“ zbyly jen trosky.

Pátá koaliční válka (1813–1814)

Po debaklu v Rusku Napoleon nasadil poslední zmobilizované vojenské síly v oblasti Německa. To přimělo pruského krále hledat spojence v Rusku. Koncem prosince 1812 velitel pruských armád bojujících v sestavě Napoleonovy armády, generál Yorck, uzavřel **dohodu o příměří** se zástupci cara v **Taurogenu**. Koncem února 1813 pak bylo v **Kališi** uzavřeno **prusko-ruské spojení**. O měsíc později pak Prusko Francii vyhlásilo válku a začala tak pátá koaliční válka. Prusko v ní podpořila Velká Británie uzavřením **spojenecké smlouvy v Reichenbachu** v červnu 1813. V situaci, kdy byl v této válce úspěšnější Napoleon, se Rakousko, konkrétně Metternich, pokusilo mezi oběma stranami zprostředkovat mír. V tomto smyslu se také na přelomu července a srpna 1813 sešel kongres v Praze. Když však Napoleon tuto nabídku odmítl, posílilo Rakousko z britské iniciativy čtvrtou protinapoleonskou koalici uzavřením spojení s Pruskem a v srpnu 1813 vyhlásilo Francii válku. Již předtím, počátkem téhož roku, Rakousko uzavřelo příměří s Ruskem.

Napoleonovo vítězství v **bitvě u Drážďan** v srpnu téhož roku vedlo k upevnění fronty spojenců. V září 1813 byla mezi Pruskem, Rakouskem a Ruskem uzavřena v **Teplících vzájemná alianční smlouva**. Spojenci zde, spolu se slibem neuzavírat s Napoleonem separátní mír a závazky o konkrétní vojenské pomoci v boji proti němu, stanovili též své válečné cíle – obnovu Pruska a Rakouska v hranicích z r. 1805, zrušení vazalských států na německém území, návrat moci Bragantům v Portugalsku a Bourbonům ve Španělsku. Záhy se k teplické alianci připojila také Velká Británie a většina panovníků severního a středního Německa.

I přesto, že se Napoleonovi podařilo ještě několikrát zvítězit, ukazovala se stále zřetelnější převaha protinapoleonské koalice. V říjnu 1813 pak její

armády dosáhly rozhodujícího vojenského vítězství v **bitvě u Lipska**, představující složením a počtem bojujících skutečnou **bitvu národů** a též do té doby **největší bitvu v dějinách lidstva**. Bojovalo v ní celkem přes půl milionu vojáků, z nichž téměř pětina padla či byla raněna.

Po bitvě u Lipska došlo k rozkladu napoleonské struktury Německa, vrcholíci pak v listopadu zánikem Rýnského spolku. Počátkem r. 1814 pak spojenci překročili francouzské hranice na Rýně a v Pyrenejích. V zájmu udržení spojenecké koalice se počátkem března 1814 na britský popud spojenci **smlouvou v Chaumontu** zavázali neuzavírat s Napoleonem separátní mír. Dále se v ní zavázali ke společnému postupu ve Francii a v Evropě i v poválečné době. Koncem března byla spojenci obsazena Paříž. Napoleon se vzdal vlády ve prospěch svého syna. Avšak z moci spojenců se novým panovníkem stal Ludvík XVIII.

Koncem května 1814 pak byl s Francií uzavřen v **Paříži mír**. Svým obsahem navazoval na příměří uzavřené již v dubnu téhož roku s Ludvíkem XVIII. Hranice Francie se vracely do stavu k 1. 1. 1792, všechny předchozí mírové smlouvy byly prohlášeny za neplatné a došlo k restauraci královské vlády Bourbonů. Vítězové se vzdali nároků na válečné kontribuce. Velká Británie získala ostrovy v Malých Antilách a Maltu, Španělsko polovinu Haiti. Ostatní kolonie byly Francií vráceny.

Vídeňský kongres

Definitivní uspořádání poměrů mělo připadnout reprezentativnímu **kongresu vítězů**, zahájenému v září 1814 ve Vídni za účasti vládců a jejich ministrů z více než dvou set evropských zemí, které byly přímo či nepřímo účastny na obou stranách předchozího konfliktu. Hlavní role ovšem připadla čtveřici vítězných mocností v čele s císařem **Františkem I.** a kancléřem **Metternichem** za Rakousko, carem **Alexandrem I.** a ministrem **K. Nesselrodem** za Rusko, králem **Fridrichem Vilémem III.** a kancléřem **K. Hardenbergem** za Prusko a ministrem zahraničí **R. Castlereaghem** za Velkou Británii. Významnou roli sehrál i ministr zahraničí poražené Francie **Ch. de Talleyrand**. Na základě prosazení principu legitimacy a obratným vyjednáváním s ostatními účastníky kongresu se mu podařilo dosáhnout toho, že Francie zůstala ušetřena nejtíživějších důsledků své porážky.

Jednání kongresu však byla přerušena poté, co v únoru 1815 Napoleon uprchl z ostrova Elby, kde byl internován, a po měsíci se triumfálně vrátil do Paříže. Na základě smlouvy z Chaumont proto spojenci opět vstoupili do války proti Francii. Napoleonův pokus o *comeback* pak definitivně 18. června 1815 skončil jeho porážkou v **bitvě u Waterloo** v Belgii.

Ještě předtím však Vídeňský kongres 9. června téhož roku završil svá jednání přijetím **závěrečného dokumentu**, v němž bylo zakotveno nové uspo-

řádání poměrů v Evropě. Především se jednalo o celou řadu územních změn, jež byly výsledkem složitých jednání, odrážejících vlastní zájmy jednotlivých vítězných mocností. Důležité při tomto dělení ponapoleonské Evropy bylo to, že nové hranice se vytyčovaly s ohledem na geopolitické zájmy vítězných států a jejich vládnoucích dynastií a nikoliv na základě snah a představ národních hnutí v jednotlivých zemích, která např. jako v Německu či Itálii usilovala o sjednocení v podobě národních států.

Územními změnami byly posíleny především vítězné mocnosti. Největší zisky připadly **Rakousku**. To sice ztratilo jižní (Rakouské) Nizozemí, které se stalo součástí Nizozemského království, ale dostalo zpět ztracenou část Haliče. Dále připojilo Salcbursko, Tyrolsko, Innskou čtvrť, Dalmácii a Istrii. Součástí Habsburské říše se stalo i na severu Itálie vytvořené Lombardsko-benátské království.

Prusko získalo část Saska a Porýní ve Vestfálsku, dále pak někdejší švédské Přední Pomořany, Poznaňsko, Gdaňsk a Toruň a některé další oblasti.

Na části území bývalé Svaté říše římské byl ustaven **Německý spolek**, složený z 35 států a 4 svobodných měst. Vedle Rakouska, kterému připadlo předsednictví ve spolku, a Pruska zde měly významné postavení Bavorsko, Württembersko a Sasko, které byly též územně zvětšeny. Konečnou podobu pak toto uspořádání dostalo **Vídeňským závěrečným aktem** z května 1820. Ovšem Německo zůstávalo i nadále rozdrobeno. Avšak oblast této části střední Evropy již byla aspoň o tolik silnější, aby v ní Francie nemohla vidět snadný objekt své případné expanze. Na druhé straně ale bylo Německo natolik decentralizované, že nemohlo ohrožovat své sousedy.

Nadále rozdrobená zůstala také **Itálie**. Její sever ovládali Habsburkové a Neapolsko Bourboni. Pouze v Sardinském království vládla italská dynastie. K dynastické restauraci došlo také ve **Španělsku**.

Rusko územně profitovalo na polském území. Alexandr I. prosadil, aby z podstatné části Varšavského knížectví, ustaveného Napoleonem, vzniklo v květnu 1815 **Polské království**. Tento útvar nazývaný též příznačně **Kongresovka**, ovšem musel být rozhodnutím kongresu v personální unii s Ruskem. V rámci těchto změn, označovaných někdy jako tzv. **čtvrté dělení Polska**, pak západní část Varšavského knížectví jako Poznaňské velkovévodství připadla Prusku. Krakov se stal svobodným městem pod patronátem velmocí, než byl v r. 1846 připojen k Rakousku. Rusku bylo vedle Besarábie stvrzeno držení Finska. Švédsko bylo odškodněno připojením Norska, spojeným s ním personální unii.

Vskutku světovou dimenzi svých zisků zaznamenala **Velká Británie**. Získala Maltu, Helgoland a zejména část nizozemských kolonií, konkr. Cejlon, Kapsko, Tobago, Mauritius, Seychely aj. Dále získala protektorát nad Jónskými ostrovy.

K dalším ustanovením Vídeňského kongresu patřilo např. uznání neutrality Švýcarska, proklamace svobodné plavby po Rýně, odsouzení obchodu s otroky či uznání nutnosti zlepšit postavení Židů.

Zvláštní příloha závěrečného aktu vídeňského kongresu se též dotýkala samotné oblasti **diplomacie**. Je označovaná jako tzv. **Vídeňský reglement** a stanovuje jednotnou klasifikaci diplomatických zástupců. První třídu tvořili velvyslanci a jim na roveň postavení papežští nunciové. Do druhé třídy pak patřili řádní či mimořádní vyslanci, zplnomocnění ministři a jim rovní internunciové. Ve třetí třídě byli zařazeni ministři-rezidenti a v poslední pak diplomatictí agenti (*chargé d'affaires*) v užším slova smyslu. V r. 1818 pak byl tento reglement ještě doplněn tzv. Cášským protokolem. Novelizován byl až po 150 letech v r. 1961 Vídeňskou úmluvou o diplomatických stycích.

Závěrečné finále ponapoleonské restaurace se pak odehrálo přijetím dalších významných dokumentů na podzim 1815 v Paříži. První z nich je **Svatá aliance**, iniciovaná ruským carem v podobě společné deklarace a přijatá ruským, pruským i rakouským panovníkem 26. září 1815. Text dokumentu, jehož konečné znění zpracoval Metternich, vyzýval signatáře k jednání na základě principů křesťanského náboženství, víry a principu legitimacy, které představovaly ideové pilíře uspořádání mezinárodních vztahů v Evropě. K deklaraci se pak připojili i další evropští panovníci s výjimkou papeže a tureckého sultána. Vlastní text Svaté aliance byl však pojímán jen jako nezávazná deklarace, z níž její signatáři nemohli vyvozovat žádné závazky. Metternich ji dokonce nazval „zvůčnou a prázdnu listinou“. I přesto si vůči ní zachovala určitou distanci Velká Británie. Anglický princ regent k ní sice svůj podpis připojil, ale jen za svou osobu. V širším slova smyslu se pak označení Svatá aliance přeneslo na konkrétní politiku vítězných mocností, uplatňovanou a legitimizovanou na základě principů deklarovaných v textu dokumentu na základě smluvních závazků plynoucích z níže uvedeného spojeneckého paktu.

Další dokument pařížských jednání představuje **nová mírová smlouva s Francií**, přijatá 20. listopadu 1815 a nahrazující předchozí mírovou smlouvu a doplňující závěry Vídeňského kongresu. Podmínky již byly náročnější než u předchozího míru. Hranice Francie byly uznány v podobě z r. 1790. Potvrzen byl jen zisk Avignonu. Francie však musela odstoupit Sársko. Dále byla Francii uložena kontribuce 700 milionů franků. V pohraničních oblastech byly dislokovány posádky vítězných mocností.

Smluvním základem k realizaci principů Svaté aliance a zajištění výsledků Vídeňského kongresu a dalších jednání se stala spojenecká smlouva mezi vítěznými mocnostmi uzavřená ve stejný den jako výše uvedená mírová smlouva, zakládající vznik tzv. **Čtyřaliance**, navazující na smlouvu z Chaumont. Tento multilaterální pakt byl namířen především proti opětné obnově francouzského expanzionismu. Signatáři se také zavazovali na společných setkáních projed-

návat stabilitu situace v Evropě a mocensky a vojensky zasáhnout proti narušení tzv. principu legitimacy, tj. feudální vlády, ve Francii i dalších evropských zemích. Tim byl položen základ intervenční politiky těchto mocností.

Vídeňský kongres a následná jednání tak ve svém celku zkonstruovaly stabilitu mezinárodního systému na konzervativně a feudálně reakčních principech, zajišťovanou spoluprací předních evropských velmocí a snahou o kompromisní řešení vzájemných problémů označovanou jako **koncert velmocí**.

Z hlediska mocenského aspektu mezinárodních vztahů byla porážkou revoluční a napoleonské Francie nastolena rovnováha sil. Za této situace již Velká Británie nepociťovala potřebu tak akutní a přímé angažovanosti v záležitostech kontinentální Evropy. Proto její místo ve Čtyřaliance záhy zaujala bourbonská Francie, která v tom spatřovala cestu k obnově svého velmocenského postavení v mezinárodních vztazích. Hlavní obava z narušení tohoto systému mocenského uspořádání tak byla spatřována především ve všech pokrokových revolučních a národněosvobozeneckých hnutích.

4.2 Mezinárodní vztahy po Vídeňském kongresu

Proti této protirevoluční konzervativně reakční linii se však formovala v řadě zemí hnutí, usilující o dosažení národních a občanských práv a svobod. Počátky národního hnutí v **Německu** byly spojeny již s osvobozenec-kým bojem proti napoleonským armádám. V r. 1817 se aktivita vznikajících německých vlasteneckých spolků projevila na společné slavnosti na hradě Wartburg, jejímiž iniciátory byli studenti. Ti spolu s národními požadavky usilovali i o politické svobody. Na jejich snahy prosadit tyto požadavky i za cenu politických atentátů reagovala **konference německých států**, konaná v **Karlových Varech** v r. 1819 z iniciativy Metternicha, omezením akademických svobod na univerzitách a zákazem studentských spolků.

Národní hnutí se aktivizovalo také v **Itálii** v podobě tajných organizací **karbonářů**. Jejich úsilí o povstání v Neapolském a Sardinském království však v r. 1821 paralyzovaly rakouské intervenční jednotky. Aktivní byla též Francie, která potlačila v r. 1823 povstání liberálních důstojníků ve **Španělsku**. Rovněž povstání liberálních důstojníků musel v prosinci 1825 čelit nový car Mikuláš I. v **Rusku** (povstání děkabristů).

Složitější bylo pro křesťanské velmoci zaujmout postoj k povstání Řeků proti nadvládě muslimských Turků v r. 1821. Na rozdíl od Ruska a Velké Británie nepodpořilo povstalce Rakousko, jehož kancléř povstání považoval za porušení principu legitimacy. Zásluhou zahraniční pomoci však národněosvobozenec-ký zápas Řeků dosáhl úspěchu. V r. 1827 byli Turci v námořní bitvě u **Navarina** poraženi eskadrami britského, francouzského a ruského loďstva. V r. 1830 pak Turecko konečně uznalo **nezávislost Řecka** vyhlášenou již v r. 1822.

Rusku se částečně podařilo omezit turecký vliv i v dalších částech Balkánu a na Kavkazu, kde začaly válečné operace na jaře 1828. O rok později Turecko uzavřelo s Ruskem mír v Drinopolu. I když zásahem evropských mocností Rusko příliš velké územní zisky nedosáhlo, přesto získalo ostrovy v dunajské deltě a část Gruzie a Arménie. Turecko v podstatě uznalo své předchozí hranice, ale vedle Řecka slíbilo **autonomii Srbsku a její rozšíření v Moldavsku a Valašsku**, kde předtím vzplanula též protiturecká povstání a kde bylo Rusko vojensky přítomno. Turecko také slíbilo otevřít Úžiny. V r. 1833 pak dokonce Rusko s Tureckem uzavřelo **dohodu v Ůnkar-Iskelessi** u Istanbulu o pomoci Ruska proti Egyptu, jejíž tajnou součástí byl turecký závazek uzavřít Úžiny pro válečná plavidla jiných států.

Kongresy Svaté aliance

Svá stanoviska a postup mocností Svaté aliance, sdružené ve Čtyřalanci, podle přijatého slibu projednávaly na celkem čtyřech kongresech, podle nichž se pak pro řízení záležitostí mezinárodních vztahů ujal název **kongresový systém**. Původním záměrem těchto setkání měly být jen společné konzultace o aktuálních problémech mezinárodního dění. Avšak vzhledem k situaci v některých evropských zemích se kongresy staly především díky Rakousku, Prusku a Rusku, jehož panovníci se pravidelně kongresů účastnili, centrem prosazování a koordinace intervenční politiky.

První kongres se z Metternichova podnětu konal začátkem podzimu 1818 v **Cáchách**. Rozhodl o snížení francouzské válečné kontribuce (na 265 milionů franků) a rozhodl o stažení spojeneckých okupačních vojsk z Francie. Na tomto kongresu byla do grémia mocností přijata také bourbonská Francie.

Druhý kongres, opět svolaný na Metternichovu žádost, se konal koncem podzimu 1820 v **Opavě**. Podnětem ke svolání byla revoluční situace v Itálii a ve Španělsku. Kongres formuloval obecné principy zásahu aliančních mocností proti hnutím namířeným proti legitimním vládcům. Závěrečné prohlášení kongresu podepsali jen rakouský císař, ruský car a pruský král. Podpis však odmítly Velká Británie a Francie, zastoupené již jen svými vyslanci.

Jednání pak pokračovalo počátkem r. 1821 na dalším kongresu v **Lublani**. Ten jednal i za účasti zástupců dalších států především o zásahu proti liberálnímu hnutí v Neapolsku. Kongres skončil po potlačení revoluce v Neapoli a Piemontu rakouskými vojsky v květnu 1821. Británie na kongres vyslala již jen pozorovatele.

Koncem podzimu 1822 se konal kongres **ve Veroně** rozšířený o účast Neapolska. Jednal především o intervenci proti revoluci ve Španělsku, kde byla úlohou interventa pověřena Francie. Před kongresem se na jaře 1822 konalo jednání britské a rakouské diplomacie, kde Británie sice souhlasila s intervencí ve Španělsku, odmítla ale jakoukoli intervenci proti revolučním hnutím

v Latinské Americe. Kongres odsoudil také národněosvobozené hnutí proti Turecku v Řecku. Na druhé straně však vyzval sultána, aby vyhověl ruským požadavkům. Celkově se však mocnosti neshodly v náhledu na východní otázku. Británie odmítla jakkoli intervenovat. Prusko jednání kongresu předčasně opustilo. Svatá aliance se tak ocitla v krizi. Poslední pokus o její překonání se udal na podzim 1833 při setkání ruského cara, rakouského císaře a pruského prince v Mnichově Hradišti. Společný *koncert velmocí* se jevil stále obtížnějším, i když v zásadě přes řadu krizí a rozporů pokračoval i v dalším období.

Vývoj mezinárodních vztahů byl poznamenán řadou problémů, spojených s vnitřním vývojem jednotlivých zemí i v dalším období. V r. 1830 otrásl velký revoluční výbuch Francií. **Červencová revoluce** pod vedením tamních liberálů smetla vládu Karla X. a nastolila vládu Ludvíka Filipa. Nový režim rozšířil občanské svobody a poskytl potřebné podmínky pro rozvoj podnikání. V témže roce vypuklo povstání liberálů v Belgii, která byla rozhodnutím Vídeňského kongresu spojena se severním Nizozemím. Výsledkem revoluce byla **samostatnost Belgie**. Opět se oživilo hnutí za národní jednotu v Německu. Koncem r. 1830 vypuklo **povstání v ruském záboru Polska**. Jeho porážka na podzim 1831 byla provázena krutou perzekucí.

Ve **Velké Británii** musely vládnoucí kruhy čelit dvěma problémům: jednak to bylo dělnické hnutí za volební reformu (tzv. **chartistické hnutí**), dále pak úsilí **irských vlastenců** o zrušení zákona o Unii s Velkou Británií (*Repeal*).

Mezinárodní vývoj a vztahy mimo Evropu

Vývoj mezinárodních vztahů v první polovině 19. století byl poznamenán také řadou závažných událostí v mimoevropských oblastech, dokumentujících, že revoluce ve Francii a její následný konflikt s okolní Evropou měly svými vlivy, vztahy a souvislostmi světovou dimenzi.

Období napoleonských válek vedlo k oslabení moci Španělska a to vedlo k závažným změnám také v oblasti jeho koloniálního panství v **Latinské Americe**. K první úspěšné revoluci zde došlo na ostrově **Santo Domingo**, patřícímu Španělsku, jež západní část (**Haiti**) pronajalo Francii. V r. 1790 zde došlo k povstání černochů a mulatů za občanská práva. Povstalci podpořili Francii, která zrušila otroctví, a vyhnali Španěly z ostrova. V r. 1795 byl na základě francouzsko-španělské smlouvy celý ostrov sjednocen pod nadvládou Francie. Přes různé zvraty zde nakonec vznikly dva nezávislé státy – Haiti a Dominikánská republika, které se pak dostaly pod vliv USA.

Příklad haitské revoluce zapůsobil silně i v ostatních koloniálních částech amerického kontinentu. Postupně zde vnikly jako **další nezávislé státy** Venezuela, Mexiko, Chile, Peru aj. Vymaněním z portugalské nadvlády vznikla nezávislá Brazílie.

Oproti sesazovaným a vyháněným představitelům koloniální moci se zde představiteli nových mocenských elit stávali přední bojovníci za nezávislost, jako např. legendární venezuelský generál a politik **Simón Bolívar**. S jeho jménem je spjat i pokus o vytvoření panamerické federace, který však kongres latinskoamerických států konaný v r. 1826 v Panamě nepřijal. Neúspěchem skončil i jeho pokus o trvalejší spojení Venezuely, Kolumbie a Ekvádoru v podobě Velké Kolumbie, jejímž byl prezidentem.

Úspěšný boj za nezávislost v Latinské Americe usnadňovaly i rozpory mezi evropskými mocnostmi. Důkazem toho byla neúspěšná žádost Španělska o pomoc ze strany mocností Svaté aliance. Velká Británie totiž neměla zájem na udržení španělského koloniálního panství v Americe, a proto vojenskou intervencí evropských zemí znemožnila. Británie také většinu nových států v Latinské Americe uznala a navázala s nimi rozsáhlé ekonomické styky, které jí tak umožnily udržovat v oblasti svůj převažující vliv po celé 19. století.

Celkově se koloniální panství evropských zemí v Latinské Americe zmenšilo jen na několik desítek ostrovů v oblasti Karibiku. Na pevnině zůstaly koloniemi Britský Honduras a Guyana, rozdělená na britskou, francouzskou a nizozemskou část.

Jako nový mocenský faktor se na území amerického kontinentu postupně začaly prosazovat **Spojené státy**, které již koncem 18. stol. představovaly velkou námořní mocnost, jež měla rozsáhlé obchodní styky s Evropou a latinskoamerickými zeměmi a ambice proniknout na další trhy. Na počátku válek mezi Francií a koalicí evropských mocností vyhlásily USA, ústy prezidenta G. Washingtona, svou neutralitu. Snaha USA o svobodu obchodu na moři však vedla ke konfliktům jak s Francií, tak i s Británií. Za vlády direktoria ve Francii dokonce tyto konflikty dosáhly stavu nevyhlášené námořní války. Nový americký prezident Adams pak jednáním s Napoleonem dosáhl ukliďnění vztahů. Napoleon v očekávání války s Británií dokonce v r. 1803 Spojeným státům prodal za 60 milionů franků Louisianu. Tím se území USA zhruba zdvojnásobilo a USA ovládly oblast Mississippi. Napoleon jim učinil ústupky i v oblasti obchodu.

Opačně se naproti tomu vyvíjely britsko-americké vztahy. Když Británie odmítla USA poskytnout podobné ústupky jako Napoleon, v červnu 1812 vyhlásily **USA Británii válku**. Válka se však pro USA nevyvíjela příznivě. V r. 1814 Britové dokonce obsadili Washington. Od počátku konfliktu nabízel své zprostředkování mezi oběma stranami ruský car Alexandr I. Konflikt byl ukončen **mírovou smlouvou v Gentu** uzavřenou na vánoce 1814. Obě strany se dohodly na obnově předchozích územních poměrů. Součástí tak bylo i potvrzení britské držby Kanady.

Začátkem 19. století USA dokonce poprvé mocensky hájily své zájmy i mimo americkou pevninu, konkrétně v Tripolisu a Alžírě. Když tamní bej v r. 1801 požadoval zvýšené poplatky za ochranu amerických obchodních lodí

před piráty, Američané zablokovali přístav Tripolis a obsadili přístav Dernu. V r. 1805 se tripolský bej poplatků vzdal. V r. 1815 americké válečné lodě donutily zřici se těchto poplatků i alžírského beje.

Ve vztahu k Evropě USA daly posléze najevo, že odmítají jakékoli zasahování do amerických poměrů. Podnětem k tomu bylo znepokojení, že se Španělsko snaží za pomoci mocností Svaté aliance obnovit svou kontrolu nad státy, které se nedávno vymanily z jeho koloniální nadvlády. Výrazem tohoto přístupu bylo prohlášení zásad americké zahraniční politiky, obsažené v poselství prezidenta J. Monroea Kongresu v prosinci 1823. Prezident konkrétně prohlásil, že USA budou považovat za nepřátelský akt, kdyby jakákoliv evropská mocnost kolonizovala některý z nezávislých států na západní polokouli nebo chtěla nastolit na americkém kontinentě monarchii. Spolu s tím byl vyjádřen respekt k dosavadnímu koloniálnímu statu quo.

Této tzv. **Monroeově doktríně**, jak byl projev později označen, zpočátku nebyl přičítán reálný význam, protože za hlavního mocenského garanta v oblasti Latinské Ameriky byla tehdy ještě považována Velká Británie. Až později, když tomu již odpovídalo mocenské posílení USA, se tato doktrína stala jedním z pilířů americké zahraniční politiky.

Evropská válečná konfrontace se dotkla také Afriky a Asie, kde měla svůj odraz v proplétání zájmů evropských mocností v jejich koloniální expanzi. Když došlo k poklesu ekonomického vlivu Británie a Francie na americkém kontinentu, vzrostl jejich zájem o Afriku jako možného dodavatele surovin a odběratele průmyslových výrobků z těchto zemí.

V Africe se vedle pokračujícího podmaňování dalších území zároveň v souvislosti s tím objevovaly problémy a také spory mezi jednotlivými evropskými mocnostmi. V oblasti severní Afriky se to týkalo států, které byly nominálně ještě součástí Osmanské říše, ale de facto byly již nezávislými státy. Francii se podařilo po vojenské intervenci v r. 1834 připojit Alžír. Udržet své postavení zatím dokázaly ještě Tunís a Maroko. Neúspěšně zatím skončila britská snaha o podmanění Egypta. Na jihu Afriky se ale Británii podařilo zmocnit se na úkor Nizozemí Kapska a některých území na úkor Francie, které zůstalo na jihu Afriky jen několik ostrovů. Své pozice však Francie udržela v západní Africe. Rozsah svých koloniálních držav si podržely Portugalsko a Španělsko. Na základě změn, potvrzených pak Vídeňským kongresem, se však největší koloniální mocností v Africe stala Velká Británie.

V Asii se britský koloniální zájem soustředil nejvíce na Indii, kde se základem britské expanze stalo Bengálsko. Do poloviny 19. století si Británie, oficiálně reprezentovaná Východoindickou společností, podmanila většinu území dnešních států Přední Indie (Indie, Pákistán, Bangladěš). Nové období britského panství v Indii začalo poté, co byl v r. 1813 zrušen monopol Východoindické společnosti a indický trh byl otevřen všem Britům.

Důležitou oblast střetu evropských mocností představovala **Persie**. Vedle francouzských zájmů zde hrály rozhodující roli zájmy Británie a Ruska. Británie se znepokojením sledovala ruskou expanzi do Persie, která pro ni představovala ohrožení přístupu do Indie, a vojensky i finančně-proto podporovala perského šáha. Když v r. 1801 Rusko připojilo Gruzii, soustředil se jeho tlak na Persii. Proti tomuto tlaku perský šáh s britskou podporou vyhlásil v r. 1804 Rusku válku. Nakonec v ní Rusko v r. 1812 **bitvou u Aslandúzu** zvítězilo a v r. 1813 uzavřelo s Persií **mír v Gulistánu**. Persie se musela vzdát nároků na Zakavkazsko a musela souhlasit s ruskou anexí Gruzie, Dagestánu a severní části Ázerbajdžánu. V r. 1826 ve snaze odčinit prohranou válku zahájila Persie proti Rusku válku znovu. Válka skončila opět v r. 1828 její porážkou. **Mírovou smlouvou v Turkománčaji** se Persie musela plně vzdát nároků na Zakavkazsko. Rusko získalo ještě Jerevanský a Nachičevanský chanát a řadu výsadních práv v Persii, která nadto musela Rusku zaplatit ještě válečnou kontribuci.

Předmětem dalšího zájmu evropských mocností byla Čína, představující potencionálně obrovský tržní prostor. I když se evropské státy snažily sem pronikat již dříve, přesto se Čína i na začátku 19. století nejruznějšími bariérami bránila otevřít se okolnímu světu. Nejsilnější obchodní pozice zde měla Británie. Když však v r. 1839 čínská vláda zabavila a spálila opium z britského dovozu, vyslala britská vláda proti Číně trestnou výpravu a mezi oběma zeměmi vypukla tzv. **první opiová válka**. Čína v ní ale byla poražena. **Mírovou smlouvou v Nankinu** uzavřenou v r. 1842 se Čína zavazovala na věčné časy předat pod britskou svrchovanost Hongkong a otevřít pro britský obchod Šanghaj, Kanton a další čínské přístavy. Dále musela zaplatit vysokou náhradu za zničené opium a britské válečné výdaje. Británie si dále vymohla snížení cel na své zboží, princip nejvyšších výhod a právo exterritoriality pro své občany. Podobná privilegia si posléze vynutily USA, Francie a Rusko. Definitivně tak byla prolomena izolace Číny, z níž se posléze stala polokolonie světových mocností.

4.3 Revoluce 1848/1849

V r. 1848 v Evropě naplno vypukl řetěz **národních a politických revolucí**, což silně otrásl systém Svaté aliance. V lednu 1848 vypuklo povstání proti Bourbonům na Sicílii, posléze pak proti Habsburkům na severu **Itálie**. Ve Francii v únoru 1848 proti režimu Ludvíka Filipa povstala liberální a socialistická opozice. Král vzápětí abdikoval a byla vytvořena prozatímní vláda. Jejím programem byla republika a radikální demokratizace. Proti neplnění jejích slibů se o převrat pokusili socialisté pod vedením A. Blanquiho. V červnu propuklo živelné povstání dělníků z pařížských předměstí. Obě povstání nově se emancipujících složek moderní společnosti však byla krvavě potlačena. Proti levici vytvořili monarchisté a bonapartisté tzv. stranu pořádku, jejíž

kandidát **Ludvík Bonaparte** zvítězil v r. 1848 v prezidentských volbách. Ten však po vzoru svého strýce Napoleona Bonaparta provedl v r. 1851 státní převrat a následně se prohlásil jako **Napoleon III. císařem**. Tuto, byť svéráznou, restauraci monarchie ve Francii přijaly s ulehčením panovnické dvory v Rusku, Prusku i Rakousku, pro něž revoluční rok 1848 podle vyjádření pruského krále znamenal „rok hanby“.

V oblastech **Německa** usilovalo revoluční hnutí kromě provedení demokratických reforem především o národní sjednocení. Za tím účelem byl zvolen parlament, který zasedal ve Frankfurtu nad Mohanem. Sjednocené Německo mělo být konstitučním císařstvím v čele s pruským králem. Ten však odmítl vládnout v čele státu vzniklého revolucí.

V rámci **habsburské monarchie** revoluce v rakouských zemích požadovala odstranění absolutismu, v Čechách a v Uhrách byla spojena i s výrazně národními požadavky. O svá národní práva usilovali v habsburské monarchii též Poláci, Jihoslované, Slováci aj.

I když revoluce byly ve všech jednotlivých zemích nakonec vojensky potlačeny, přesto přinesly řadu trvalých výsledků. S výjimkou carského Ruska to bylo např. osvobození rolníků, v některých zemích byly zachovány i zbytky občanských práv a svobod a dále se uvolnily možnosti podnikání a obchodu. Významný přínos mělo toto "jaro národů" pro jednotlivá národní hnutí. Nejenže došlo k jejich masovému vystoupení, ale vedle kulturně jazykových požadavků byly formulovány i požadavky politické. Ty však bylo možno realizovat teprve v souladu s tím, jak v jednotlivých zemích docházelo k transformaci hospodářského života a prosazování občanských svobod.

Zájmem mocenských struktur Svaté aliance (zejména Velké Británie a Ruska) bylo udržení struktury mezinárodních vztahů vytvořených Vídeňským kongresem. Nezbytnou podmínkou toho bylo udržení konzervativně reakčního systému v jednotlivých zemích. Proto se hlavní mocenské pilíře Svaté aliance snažily zabránit sjednocení Německa a na druhé straně udržet velmocenské postavení habsburské monarchie. Tento stav geopoliticky neuralgické střední Evropy byl totiž důležitým předpokladem pro zachování mocenské rovnováhy v Evropě.

V **prusko-dánském válce** (1848–1849) o oblast Šlesvicka a Holštýnska bylo proto Prusko donuceno uznat obsazení obou vévodství Dánskem. Dánsko se ale zase muselo zavázat, že tyto země neanektuje. Londýnskými protokoly z let 1850 a 1852 velmoci stvrdily územní integritu Dánska a jeho svrchovanost nad oběma celky s tím, že se ale nestanou jeho integrační součástí.

V rámci Německého spolku se Prusko bylo nuceno podřídit rakouské dominanci. Smluvním výrazem toho byly tzv. **Olomoucké punkta** z listopadu 1850.

Rakousku a Francii se podařilo také načas potlačit sjednocovací proces v **Itálii**. Již v r. 1848 rakouské armády pod vedením maršála Radeckého dosáh-

ly proti vojskům sardinského krále Karla Alberta vítězství v **bitvě u Custozy**. Příštího roku pak proti němu dosáhly dalšího a rozhodujícího vítězství v **bitvě u Novary**, načež Karel Albert abdikoval ve prospěch Viktora Emanuela. Posléze se podařilo Rakušanům porazit i republikánské vlády v Toskáne a Benátkách aj. Na žádost papeže se katolické státy, zejm. Španělsko a Neapolsko, chystaly likvidovat též republiku v Římě, odkud byl papež vyhnán. Akce se však ujala vláda Ludvíka Bonaparta, která vysláním vojenské expedice chtěla získat sympatie francouzských katolíků a mezinárodně politicky zabránit, aby se Říma zmocnilo Rakousko. S francouzskou pomocí se pak papež vrátil do Říma, kde nadále zůstala až do r. 1870 francouzská posádka. Tím byl ovšem nepříznivě zatížen vztah Francie k italským vlastencům.

Nejvážnějším nebezpečím v blízkosti centra monarchie byla pro Habsburky nacionálně vypjatá revoluce v Uhrách, která dokonce dynastii na jaře 1849 sesadila z uherského trůnu a vyhlásila **nezávislost Uher**. Nakonec nový rakouský císař František Josef I. na osobním setkání ve Varšavě požádal o „internacionální pomoc“ proti revolučním silám v Uhrách ruského cara Mikuláše I. V červnu 1849 vtrhla přes Karpaty do Uher a Sedmihradská ruská vojska pod velením generála Paskieviče. S jejich pomocí pak byla uherská revoluce poražena. Konečnou porážku utrhly zbytky maďarských vojsk od spojených rusko-rakouských oddílů v srpnu 1849 v **bitvě u Villágoše**. Rusko uvedeným postupem potvrzovalo plnou oprávněnost přídomku, označujícího je za „četníka Evropy“.

4.4 Hlavní události a problémy mezinárodních vztahů ve 2. polovině 19. století

Vývoj hlavních světových mocností

Světové dění ve 2. polovině 19. stol. bylo charakterizováno několika základními faktory. V oblasti technologické to byla **průmyslová revoluce**, v oblasti ekonomické a politické zformování hlavních mocností mezinárodního vývoje, které mezi sebou soupeřily o vliv ve světě. Významným doprovodným a neoddělitelným faktorem politického dění v řadě zemí byla **národní hnutí** a úsilí o všestrannou **demokratizaci poměrů**, požadovanou radikálně postupně silicím a mezinárodně organizovaným **dělnickým hnutím**.

Postavení nejsilnější mocnosti si i během 19. stol. udržela **Velká Británie**, jejíž rozkvět v tomto období je spojován s vládou **královny Viktorie**. Vnitropolitický život byl určován konzervativní stranou *toryů* v čele s B. Disraelem, která byla po většinu tohoto období též vládní stranou. Druhou stranou britského politického spektra byli liberální *whigové* v čele s W. Gladstonem, jimž se též několikrát podařilo být stranou vládní. Tento bipartismus byl narušen až počátkem 20. století. V r. 1906 z podloží dělnických odborů vyrostla *Labour Party*, která se pak stala namísto liberálů druhou nevlivnější stranou.

Vývoj **Francie** byl po dvě desetiletí spojen se jménem a vládou císaře **Napoleona III.** Francouzské císařství bylo konstituční monarchií, jež se v 60. letech liberalizovala. Také Francie prodělala období rozsáhlého ekonomického růstu, což bylo spojeno s úsilím o rozsáhlou koloniální expanzi.

Krach Napoleonova paternalistického režimu způsobila **porážka ve válce s Pruskem** v září 1870. Císařství bylo nahrazeno **republikou**. Radikální socialisté se však postavili proti nové vládě a podle socialistických představ vyhlásili v Paříži **Komunu**. Tento pokus o vládu diktatury proletariátu byl po dvou měsících krvavě potlačen. Francie musela po prohrané válce zaplatit Prusku válečné kontribuce a vzdát se v jeho prospěch také Alsaska a Lotrinska. Neúspěšně skončil i pokus monarchistů o svržení republiky. Poté se situace v zemi stabilizovala. V r. 1875 byla přijata nová ústava, již Francie vstoupila do období tzv. **třetí republiky**. Došlo k plnému obnovení občanských svobod a k dalším reformám. Nejvýznamnějšími politickými stranami byli radikálové v čele s G. Clemenceauem a socialisté vedení J. Jaurèsem.

Vedle těchto stabilních a národnostně homogenních států v Evropě existovaly i mnohonárodnostní říše jako Rakousko či Rusko a dílem sem zasahovala i Osmanská říše. Tyto státy musely řešit jak problémy modernizace ekonomického a politického života, tak i složitou národnostní problematiku.

Nejdále v těchto procesech postoupilo **Rakousko**. Po pádu Bachova absolutismu se přijetím ústavy v r. 1861 postupně a s mnohými překážkami přetvářelo v konstituční monarchii. Avšak národnostní otázka zásadně vyřešena nebyla, což vedlo k růstu národně-politických aktivit zejména Čechů, Poláků a Jihoslovanů vůči vídeňskému centralismu a německé liberální politice. Maďaři dosáhli velkého úspěchu v oblasti národnostní i státoprávní v r. 1867 tzv. rakousko-uherským vyrovnáním, kdy se doposud jednotná rakouská říše dualizovala do podoby **Rakousko-Uherska**.

V **Rusku** došlo k zásadnějším reformám za vlády cara Alexandra II. Významné bylo zrušení nevolnictví v r. 1861. Avšak i nadále přetrvával absolutistický režim. Proti němu byla zaměřena činnost teroristické organizace *Narodnaja volja*, jejíž příslušníci v r. 1881 spáchali na cara atentát. K rychlejší industrializaci zaostalého ruského impéria došlo až koncem 19. stol. v evropské části Ruska. V r. 1905 vypukla revoluce proti carskému samoděržaví, která přesto, že byla potlačena, si vynutila alespoň částečné zavedení občanských práv.

Osmanská říše se rozprostírala na území Malé Asie, Blízkého a Středního východu a v jihovýchodní Evropě. Zde došlo k modernizačním reformám a k přeměně říše v konstituční monarchii až v období mladoturecké revoluce v letech 1908–1909. Její stabilita však byla zatížena národněosvobozenckými snahami balkánských národů, jejichž význam umocňovaly i jejich mezinárodní spojitosti.

V období druhé poloviny 19. století se na mezinárodní scéně objevily jako důsledek snah o národní sjednocení dva nové státy, jejichž aktivita významným způsobem ovlivnila mezinárodní vztahy – Německo a Itálie, o čemž bude pojednáno níže.

Ve stejném období si dynamikou a objemem průmyslové výroby získávaly postavení světové mocnosti **Spojené státy americké**. Politické uspořádání vytvořilo příznivý rámec ekonomického rozvoje, který měl v následném období největší dynamiku ve světě. Tento vývoj však nebyl prost rozporů a těžkostí. Za vlády prezidenta **Abrahama Lincolna** došlo v letech **1861–1865** v zemi k **občanské válce**. Její příčinou byly rozpory mezi průmyslovým severem a zemědělským otrokářským jihem. V této **válce Severu proti Jihu** se jih v podobě tzv. Konfederace dokonce pokusil o odtržení od Unie. Nakonec válka skončila vítězstvím Severu a jednota Unie byla zachována. Významným politickým výsledkem války bylo zrušení otroctví. Na Jihu pak za přítomnosti okupačních sil ze Severu nastalo období tzv. **rekonstrukce**. Po překonání tíživých následků války nastal nový ekonomický rozmach.

Z dalších mimoevropských států prošlo řadou reforem (tzv. reformy *Mei-dži*) ve 2. polovině 19. stol. **Japonsko**, které zaujalo významnou mocenskou pozici v Asii.

Důležitým faktorem v průmyslově vyspělých zemích se stávalo **dělnické hnutí**. Jeho převážná většina byla zaměřena socialisticky, s převahou marxistické orientace. V úsilí o ekonomickou, politickou i sociální emancipaci dělnictva se v jednotlivých zemích organizovalo nejdříve v podobě spolků, odborů a spotřebních družstev a od r. 1864 v mezinárodní organizaci, známé jako **I. internacionála**. Později v řadě zemí vznikly **masové sociálnědemokratické strany**, od r. 1889 spojené ve **II. internacionále**. V některých zemích (Velká Británie, Francie, Německo, Rakousko) sociální demokracie dosáhla řady úspěchů v sociálním a pracovním zákonodárství, úspěšná byla i realizace obecně demokratického požadavku všeobecného volebního práva.

Krymská válka

V oblasti mezinárodních vztahů dominovaly snahy jednotlivých zemí získat co největší podíl při ovládnutí dalších území. Toto „imperialistické dělení světa“ se projevovalo v mnoha konfliktech a nejrůznějších koaličních seskupeních jednotlivých států.

Aktivní podíl jednoho z hlavních pilířů Svaté aliance, carského Ruska, při potlačování revolučního hnutí s sebou nesl i nárůst mezinárodního vlivu Ruska. Když však Rusko usilovalo rozšířit svůj vliv i vůči Osmanské říši, narazilo na jeho odpor i na odpor ostatních evropských mocností.

Strategickým mocenským zájmem Ruska bylo ovládnout spojnici mezi Černým a Středozemním mořem s jejími vstupními branami – úžinami Darda-

nely a Bospor. Spolu s tím se ruský car cítil legitimizován jako proklamovaný dědic Byzance získat také Cařihrad (Konstantinopol), přejmenovaný Turky na Istanbul. Zároveň Rusko usilovalo o získání východní Anatólie s početným arménským obyvatelstvem. Cílem přímo v Evropě bylo získat hegemonii na Balkáně a s tím i kontrolu ústí Dunaje. Obavy z posílení Ruska a jeho vlivu v uvedených významných oblastech mezinárodních vztahů vedly Británii i Francii k tomu, že Osmanskou říši považovala za aktuálně potřebnou bariéru proti ruské expanzi. Navíc Británie se potlačováním vzrůstu vlivu Ruska snažila udržet dosavadní mocenskou rovnováhu v mezinárodních vztazích.

Počátek ruské infiltrace v Osmanské říši byl maskován náboženskými zájmy. V r. 1853 vyslal car k tureckému sultánu misi vedenou jeho vyslancem a ministrem námořnictví, knížetem A. S. Menšikovem. Sultánovi byl předložen požadavek ruské ochrany svatých míst křesťanského náboženství v Jeruzalémě a Betlémě. Když však sultán podněcován Británií a Francií ruské ultimativní požadavky odmítl, Menšikov opustil Istanbul a diplomatické styky mezi oběma zeměmi byly přerušeny. Rusko, jisté si podporou zejména Rakouska, nato vpadlo do podunajských knížectví Moldavska a Valaška. Mocnosti, zejména Rakousko, se ihned snažily mezi oběma stranami zprostředkovat příměří, avšak marně. Sultán na Rusku kategoricky požadoval vyklizení obsazených území. Když se tak nestalo, vyhlásil Rusku počátkem října válku.

V první fázi byla válka úspěšnější pro Rusko. Koncem listopadu ruská černomořská eskadra pod velením admirála Nachimova zvítězila na tureckým loďstvem v **bitvě v Sinopském zálivu**. Na podporu Turecka z východního Středomoří do Černého moře vyslaly počátkem r. 1854 své lodě Velká Británie a Francie. Obě země také vzápětí v březnu téhož roku uzavřely s Tureckem spojení a vyhlásily válku Rusku. Britské a francouzské lodě zablokovaly ruské přístavy nejen v Černomoří, ale také v Baltském moři a na Dálném východě. Na stranu protiruské koalice se přidala též Sardie.

Rakousko oproti ruskému očekávání, že Rusko podpoří, zůstalo neutrální. Neutralitu vyhlásilo také Prusko. Avšak Rusko neutralitu obou zemí považovalo za velmi labilní, a proto bylo nuceno udržovat na svých západních hranicích početné vojenské síly. Rakousko pak také koncem r. 1854 uzavřelo s nepřáteli Ruska spojení, i když aktivně do války nezasáhlo a omezilo se jen na předkládání kompromisních návrhů. Když dosáhlo toho, že Rusko vyklidilo podunajská knížectví, samo je pak obsadilo. Podpora Ruska byla znemožněna i národněosvobozenckému hnutí balkánských národů, konkrétně Řekům a Srbům. Rusko tak zůstalo vůči rozsáhlé koalici zcela izolováno, což se projevilo i na dalším vývoji války.

Británie a Francie proti Rusku vedle blokády jeho přístavů zahájily i vojenské akce v oblasti Archangelska a Kamčatky. Rozhodující však bylo **vylodění spojenců** v září 1854 **na Krymu**. Spojenci ruské síly následně porazili

v **bitvách na řece Almě, u Balaklavy a Inkermanu** a po ročním obléhání dobyli **Sevastopol**. Pád Sevastopolu, jehož hrdinná obrana vyvolala velkou odezvu veřejnosti, převážil ruské úspěchy na kavkazské frontě a nový ruský car Alexandr II. byl přinucen k mírovým jednáním.

V březnu 1856 byla uzavřena **mírová smlouva v Paříži**. Tvrdost jejich ustanovení, prosazovaná Británií, byla zmírněna obratem v politice Francie Napoleona III., který si nepřál Rusko nadále oslabovat. Rusko bylo nuceno uznat územní integritu Osmanské říše a vrátit Turecku předtím dobytou pevnost Kars, získalo se Besarábie a svého výlučného protektorátu nad Valašskem, Moldavskem a Srbskem. Přistoupilo na neutralitu Černého moře. Všem cizím válečným plavidlům byly uzavřeny Úžiny.

Rusko však odmítlo ratifikovat onen článek mírové smlouvy, která ho řadila mezi garanty územní integrity Osmanské říše. Proto Francie, Velká Británie a Rakousko uzavřely vlastní dohodu, v níž se zavazovaly tuto integritu garantovat.

Pařížským mírem skončila válka, která byla prvním válečným konfliktem mezi evropskými mocnostmi od konce napoleonských válek. Jeho výsledky potvrdily především prvořadou pozici Velké Británie v mezinárodních vztazích. Z války vyšla mocensky posílena i Francie a zaujala tak mocenskou pozici, která po r. 1815 náležela Rusku. Avšak i poté zůstala tzv. východní otázka nevyřešena. Zřejmé bylo jen to, že Turecko, byť se formálně stalo členem koncertu mocností, bylo stále více vnímáno podle označení cara Mikuláše I. jako „nemocný muž na Bosporu“, tj. jako upadající mocnost.

Mezinárodní souvislosti sjednocení Itálie

Bez územních zisků, ale s větší mezinárodní prestiží, vyšlo z krymské války Sardinské království, skládající se z ostrova Sardinie a území Piemontu na pevnině. Jeho panovník Viktor Emanuel II. a ministerský předseda **C. Cavour** se snažili tohoto zviditelnění využít proti Rakousku ve snaze o sjednocení Itálie a dovést k úspěchu snahy z předchozích let (1820, 1848/49). Konkrétně se jednalo o vymanění severní Itálie zpod vlády Habsburků.

K tomuto účelu se Sardinie spojila s Francií. V r. 1858 Cavour a Napoleon III. uzavřeli v **Plombières tajnou dohodu**. Cavour v ní slíbil postoupit Francii Savojsko a Nizzu, když tato Sardinii podpoří ve válce proti Rakousku. Následně si Sardinie sjednala také podporu Ruska. Sardinii nakonec válku vyhlásilo samo Rakousko, jehož armády ale byly v **bitvách u Magenty a Solferina** poraženy.

Obrat však způsobilo náhlé **příměří** Rakouska s Francií uzavřené při setkání císařů Napoleona III. a Františka Josefa I. v červenci 1859 ve Villafraunce. Motivem Francie k jeho uzavření byla spolu s vojenským vyčerpáním Francie obava z přílišného posílení Sardinie. Podmínky příměří pak byly

následně stvrzeny **mírem v Curychu** mezi Rakouskem a Sardinii. Rakousko prostřednictvím Francie Sardinii postoupilo Lombardii. Posléze byly na základě plebiscitu připojeny ještě části tehdejšího Církevního státu Toskánsko, Modena, Parma a Romagna. Francie si vymohla slíbené Savojsko a Nizzu. Avšak chování Francie pobouřilo veřejné mínění v Itálii a natolik znechutilo Cavoura, že na svou funkci (byť dočasně) rezignoval. Válka však způsobila finanční kolaps Rakouska s dalekosáhlými důsledky. Císař propustil ministra A. Bacha, ztělesňujícího absolutistický režim, a byl nucen nastoupit cestu k přeměně Rakouska v konstituční monarchii.

Po válce s Rakouskem se hnutí za sjednocení Itálie přesunulo na jih, kde v r. 1860 dobrovolníci v čele s legendárním **G. Garibaldim** obsadili Sicílii a posléze i Neapol. Za francouzského souhlasu pak sardinská vojska vtrhla na území Církevního státu a obsadila zde s výjimkou Říma další oblasti. V březnu 1861 pak byl vyhlášen vznik **Italského království** v čele s Viktorem Emanuelem II. Hlavním městem byl nejdříve Turín a poté až do úplného sjednocení Florencie.

Záhy se však Rakousko dostalo do konfliktu v Itálii znovu. Částečně již sjednocené Italské království využilo schylujícího se konfliktu Rakouska s Pruskem k tomu, aby se pokusilo získat poslední část severní Itálie, konkrétně Benátsko. Proto Itálie uzavřela spojení s Pruskem a vystoupila po jeho boku ve válce proti Rakousku.

Po porážce Rakouska Pruskem v létě 1866 uzavřela Itálie s Rakouskem příměří. S uzavřením míru ale Itálie vyčkávala a bez úspěchu na Rakousku požadovala odstoupení Tridentu a Furlandska. Z obav před pokračováním konfliktu s Rakouskem a na nátlak Francie Itálie přistoupila na mírové jednání. Rakousko uznalo Italské království a souhlasilo, aby v Benátsku, které bylo formálně předáno Napoleonovi III., proběhl plebiscit. Ten následně rozhodl o připojení k Itálii. Poté ho Napoleon předal Itálii.

Itálie pak k dovršení svého sjednocení využila i následné války mezi Pruskem a Francií. V září 1870 **italská vojska obsadila Řím**, který předtím opustila francouzská posádka. Řím se stal hlavním městem Itálie. Tím zcela zanikl i Církevní stát. Tuto skutečnost však odmítl papež, jehož vláda zůstala omezena jen na oblast Vatikánu. Vztahy mezi papežem, který se prohlásil za „vatikánského vězně“, a Itálií byly normalizovány až koncem 20. let 20. století.

Mezinárodní souvislosti sjednocení Německa

Centrem **sjednocení Německa** se stalo Prusko, ztělesněné vedle pruského krále **Viléma I.** kancléřem **Otto von Bismarckem**. Prusko usilovalo o hegemonii jak mezi německými státy, tak i vůči Francii. Nejdříve Prusko společně s Rakouskem počátkem r. 1864 vyprovokovalo válku proti Dánsku o oblast Šlesvicka a Holštýnska. Poražené Dánsko muselo pak na základě **mírové**

smlouvy uzavřené na podzim 1864 ve **Vídni** Šlesvické, Holštýnské a také Lauenburské vévodství svěřit do společné prusko-rakouské správy, která byla upřesněna v r. 1865 **smlouvou z Gasteinu**. Prusko získalo za náhradu Lauenbursko a do své správy Šlesvicko. Holštýnsko připadlo do správy Rakousku s výjimkou přístavu Kiel, který zůstal ve správě Pruska.

Pro Prusko to však představovalo kompromis, se kterým se nehodlalo spokojit a připravovalo se na mocenské vystoupení vůči Rakousku. Součástí toho bylo i náležité diplomatické zajištění. Proto uzavřelo spojenectví s Itálií. Na schůzce Bismarcka s Napoleonem III. v Biarritz na podzim 1865 se Prusku podařilo zajistit si neutralitu Francie. Rakousku se zase na jaře 1866 podařilo s Francií uzavřít tajnou smlouvu, v níž si její neutralitu v konfliktu s Pruskem zajistilo za slib odstoupit jí Benátky a území na levém břehu Rýna.

Prusku se podařilo vyprovokovat svým postupem Rakousko k vyhlášení mobilizace armád států Německého spolku proti Prusku. To v reakci na tento fakt ze spolku vystoupilo a v červnu 1866 zahájilo válku proti Rakousku a ostatním členům spolku. V této **válce „Němců proti Němcům“** Prusko ostatní státy spolku rychle vyřadilo a soustředilo se proti Rakousku. Počátkem července pak pruská vojska uštědřila rakouským armádám drtivou porážku **v bitvě u Sadové** blízko Hradce Králové. Ve snaze, aby do konfliktu na straně Rakouska nevstoupila Francie, Bismarck prosadil rychlé uzavření **příměří v Mikulově** a v srpnu 1866 uzavření **míru v Praze**. Rakousko bylo donuceno souhlasit s rozpuštěním Německého spolku a s vytvořením Severoněmeckého spolku pod pruskou dominancí a bez rakouské účasti. Dále muselo Rakousko souhlasit se spojením Šlesvicka a Holštýnska a s jejich připojením k Prusku. V severním Šlesvicku měl o případném připojení k Dánsku rozhodnout plebisцит. Rakousku byla uložena vysoká válečná kontribuce.

Vítězství Pruska znamenalo jeho definitivní vstup mezi evropské velmoci. Zbývalo však ještě dokončit sjednocení Německa, byť v jeho „maloněmecké“ podobě, tj. bez Rakouska. Překážkou k tomu byla Francie, která prosadila, aby v Pražské mírové smlouvě byla deklarována nezávislost jihoněmeckých států. Aby Bismarck získal pro válku proti Francii podporu jihoněmeckých států, musel Francii vyprovokovat, aby útočnicem byla ona.

Vhodná příležitost k tomu se naskytla v souvislosti s obsazením španělského trůnu, na který kandidoval po sesazení královny Isabely německý princ Leopold z vedlejší větve Hohenzollernů. Proti tomu se ovšem rezolutně stavěla Francie, obávající se recidivy jejího obklíčení Habsburky v době Karla V. Po francouzské reakci Leopold svou kandidaturu odvolal. Avšak celou problematiku kancléř Bismarck využil způsobem, který vstoupil do dějin diplomacie. Napoleon III., jistý si francouzskou převahou, i po Leopoldově rezignaci prostřednictvím svého vyslance Benedettiho na pruském králi provokativně požadoval souhlas se zákazem této kandidatury i v budoucnu. Zprávu prus-

kého krále o tomto rozhovoru s francouzským vyslancem v lázních Emži 13. července 1870 Bismarck pro tisk redakčně upravil tak, že byla pobuřující jak pro německou, tak i pro francouzskou stranu. Že tato *Emžská depeše* jako „rudý šátek pro galského býka“ dojde svého poslání, se potvrdilo vzápětí. Francie do týdne vyhlásila Prusku válku.

Válka však začala v situaci, kdy se Rusko, Británie a nakonec i Rakousko vyhlášením neutrality od Francie distancovaly. Naproti tomu svým závazkům vůči Severoněmeckému spolku dostaly jihoněmecké státy. Neúspěchy francouzské armády od počátku konfliktu byly korunovány jejím debaklem začátkem září 1870 **v bitvě u Sedanu**. Spolu se sto tisíci vojáků byl zajat i císař Napoleon III. Vojenská porážka byla záhy dokonána kapitulací další francouzské armády v Metách, kde padl do zajetí dvojnásobek francouzských vojáků. Za této situace Rusko vypovědělo ustanovení Pařížského míru z r. 1856 o neutralitě Černého moře a Itálie dovršila své sjednocení obsazením Říma. Agonie Napoleonova režimu i jeho zahraniční politiky dostoupila vrcholu. Zvratu ve válce nedosáhla ani nová republikánská vláda. V únoru 1871 byla Francie nucena přistoupit na předběžné mírové podmínky. V květnu 1871 pak byla podepsána konečná **mírová smlouva ve Frankfurtu nad Mohanem**. Francie byla nucena odstoupit Prusku Alsasko a Lotrinsko a zaplatit válečnou kontribuci ve výši 5 miliard zlatých franků. Do jejího splacení (v r. 1873) zůstaly v části Francie německé vojenské jednotky.

V lednu 1871 byl ve Versailles **pruský král Vilém I.** prohlášen **císařem** v pořadí již **druhé německé říše**. Německé sjednocení bylo dovršeno.

Nové rysy mezinárodních vztahů po sjednocení Německa

Sjednocením Německa spolu s dalšími změnami (pád Napoleona III. a sjednocení Itálie) se zhroutil dosavadní systém mocenského uspořádání v Evropě a vznikla zde zcela nová mocenská konstelace. Její podstatou byla zásadní změna středu Evropy v systému mezinárodních vztahů. Zatímco od dob kardinála Richelieua měla tato oblast periferní postavení a byla ve své západní části objektem francouzské expanze, nyní se stal střed Evropy v podobě sjednoceného Německa pro budoucnost natolik silným, že v budoucnu expanze vůči ostatní Evropě i světu hrozila právě odtud.

S úsilím Pruska o sjednocení Německa vstoupila na scénu mezinárodních vztahů koncepce představovaná Bismarckovou *Realpolitik* a *Interessenpolitik*, která navazovala na Richelieovu koncepci *raison d'état*. Pregnantně tento přístup dokumentuje jeho vyjádření v pruském sněmu již v r. 1850: „Jedinou zdravou základnou každého velkého státu – což ho podstatně odlišuje od malého státu – je státní egoismus, a nikoli romantismus.“ Z toho Bismarck odvozoval i svůj vztah k mezinárodním smlouvám. Když mu jeden rakouský diplomat připomínal základní zásadu mezinárodního práva o tom, že je třeba

je dodržovat (*Pacta sunt servanda*), Bismarck mu odpověděl, že Rakousko a Prusko jsou příliš velkými státy, než aby je svazoval text nějaké mezinárodní smlouvy. Státy se mají řídit jen svými vlastními zájmy. Jestliže je s tím nějaká smlouva v rozporu, musí být porušena. Velikost státu se podle něho měří jen počtem vojáků, jak v r. 1866 vysvětloval synovci francouzského císaře a dodal ve stylu sociálního darwinismu, že osudem slabých je nechat se pohltit silnými.

Bismarckův přístup se v tomto kontextu dotýkal i pojmání Evropy. Evropa pro něho neexistovala, existovaly jen jednotlivé státy a jejich zájmy. V r. 1876 si na okraj jedné depeše od ruského kancléře a ministra zahraničí A. M. Gorčakova poznamenal, že Evropa „je jen geografický pojem“ a že slovo Evropa slyšel jen od těch státníků, kteří tím chtěli maskovat své vlastní státní zájmy.

Od výše uvedených představ se odvíjela i Bismarckova politika sjednocení Německa. To se muselo nejdříve vnitřně upevnit a umocnit svou roli v systému mocenské rovnováhy v Evropě. V Evropě také Bismarck spatřoval hlavní zájem říše. Tomu dával přednost před koloniální expanzí. Doporučoval ji však Francii, která tak měla být zaměstnána konflikty mimo Evropu a odvedena od svých snah revanše za porážku v prusko-francouzské válce.

Konkrétním úsilím Německa po jeho sjednocení byla snaha sblížit se se sousedními monarchistickými velmocemi Rakousko-Uherskem a Ruskem, izolovat Francii a oslabit tak její vliv v evropské politice. Prvním krokem, po předchozích návštěvách Františka Josefa I. a Alexandra II. u Viléma I. v Berlíně, k tomu bylo v květnu 1873 uzavření německo-ruské vojenské konvence v Petrohradě. Po ní vzápětí následovalo v Schönbrunnu uzavření rámcové dohody mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o zachování míru. Dohoda pro případ napadení jedné ze stran předpokládala kroky k urychlené politické a vojenské součinnosti. V říjnu 1873 se pak k schönbrunnské konvenci připojilo také Německo a tím se ustavil **Spolek tří císařů**.

Avšak spolupráce v rámci tohoto spolku nebyla bezproblémová. Jednak pro rozpory mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem a jednak proto, že Rusko odmítalo uzavřít si cestu ke spolupráci s Francií. K prvnímu ochlazení došlo poté, co v reakci na snahy o posilování francouzské armády se Bismarck netajil možností nové války proti Francii. Když však Velká Británie a také Rusko daly najevo, že nepřipustí další oslabování Francie, „válka v dohledu“ byla zažehnána.

I přes rostoucí moc Německa a slábnoucí moc Rakouska až do konce 19. století určovaly povahu mezinárodních vztahů Velká Británie, Francie a Rusko. Jejich součinnost v rámci koncertu velmocí však též oslabovaly vzájemné rozpory, konkrétně britsko-francouzské a britsko-ruské. Do mezinárodních vztahů se promítal také vzestup národněosvobozeneckého hnutí ve východní Evropě a masově se šířící a stále více organizované dělnické hnutí.

Dalšími rysy mezinárodních vztahů ve druhé polovině 19. století bylo pokračující koloniální dělení světa. V něm sice stále hrály prim Velká Británie a Francie, ale o svůj podíl a vliv se postupně hlásily vedle Německa a Itálie také silící nové a mimoevropské mocnosti – USA a Japonsko. Vývoj mezinárodních vztahů tím přestával být určován jen z Evropy a dostával, i pokud jde o další mocenské subjekty, povahu vskutku světové politiky.

„Východní krize“

Ve druhořadém postavení ve střední Evropě se ocitlo Rakousko-Uhersko. Vytlačeno i z oblasti Itálie, zaměřilo se v orientaci své zahraniční politiky na jihovýchod. Zde však narazilo na slábnoucí Osmanskou říši a především na mocenské zájmy Ruska. „Východní otázka“, se tím v podobě „východní krize“ znovu od krymské války dostala do popředí mezinárodních vztahů.

Na jejím počátku bylo povstání proti turecké nadvládě v Hercegovině a Bosně, které vypuklo na jaře 1875. To podnítilo Rusko i Rakousko-Uhersko se zdůvodněním ochrany křesťanských souvěrců ke snaze o rozšíření jejich vlivu na Balkáně. Koncem r. 1875 byla tureckému sultánovi zaslána **nóta** rakousko-uherského ministra zahraničí **G. Andrásyho**, požadující jménem Spolku tří císařů provedení umírněných reforem, které měly zlepšit postavení sultánových křesťanských poddaných na Balkáně. Turecko návrh přijalo, ale povstalci ho jako nedostatečný odmítli. Na jaře 1876 vypuklo povstání v Bulharsku, jehož krvavé potlačení vzbudilo velké mezinárodní rozhořčení. Z iniciativy ruského kancléře a ministra zahraničí Gorčakova pak bylo ze setkání zahraničních ministrů Spolku v Berlíně v květnu 1876 Turecku zasláno memorandum opět opakující požadavky z Andrásyho noty. **Berlínské memorandum** podpořily i Francie a Itálie.

Turecko naproti tomu získalo podporu Velké Británie, která vyslala do Středomoří své loďstvo. Motivy zdánlivě překvapivého britského postoje zdůvodnil britský ministerský předseda B. Disraeli královně Viktorii slovy: „Loďstvu nebylo nařizeno odjet do Středozeří, aby chránilo křesťany před Turky, ale aby chránilo impérium Vašeho Veličenstva. Kdyby Vaše Veličenstvo memorandum přijalo, byl by již v tomto okamžiku Konstantinopol okupován Rusy a turecké loďstvo postaveno pod ruský dohled.“

Na podporu povstání v Bulharsku vyhlásily začátkem léta 1876 Turecku válku Srbsko a Černá Hora, fakticky už předtím zbavené turecké nadvlády. Na pomoc jim přišly tisíce dobrovolníků z Ruska a ruský generál Čerňajev dokonce převzal velení nad srbskou armádou. Avšak válka se vyvíjela příznivě pro Turky.

Rusko se ovšem neodvážilo dalšího angažmá bez konzultace s Rakousko-Uherskem. Na zámku v **Zákupech** v severních Čechách se za přítomnosti Františka Josefa I. Gorčakov s Andrásyem počátkem července 1876 dohodli

na společných postojích k situaci na Balkáně. V případě vítězství Turecka mělo dojít k obnově předchozích poměrů. Ale v případě jeho porážky měla větší část Bosny a Hercegoviny připadnout Rakousko-Uhersku. Rusko mělo dostat zpět Besarábii ztracenou po porážce v r. 1856. V případě kolapsu celé Osmanské říše se měly stát nezávislými Bulharsko a Východní Rumélie a Konstantinopol se měla stát svobodným městem. Na tajné konferenci počátkem r. 1877 v Budapešti Rusko získalo příslib rakousko-uherské neutrality v případné válce s Tureckem. Ze slibu Ruska neokupovat Srbsko si Rakousko-Uhersko odvodilo postoupení Srbska do své zájmové sféry. Zároveň se obě mocnosti ještě vzápětí v tzv. dodatkové konvenci dohodly, že nepřipustí na Balkáně vznik žádného velkého slovanského státu.

Koncem r. 1876 se Velká Británie pokusila získat pro své postoje ve prospěch Turecka Německo. Avšak kancléř Bismarck to odmítl s tím, že by bylo nejlépe Osmanskou říši rozdělit mezi velmoci. Podporu pro zachování „integrity Turecka“ britský ministerský předseda nenacházel ani u domácí opozice. Jeho hlavní oponent a dřívější i následný premiér, liberál W. Gladstone, dokonce význam britské angažovanosti zlehčoval slovy: „Říkají nám, že ...jinak by bylo ohroženo naše panství v Indii, že by se rozpadl civilizovaný svět, jestliže by se ruské lodi objevily ve Středozeří... Nepotřebuji na tyto nesmysly odpovídat... Podívejte se na mapu: cesta do Indie neběží přes Konstantinopol“.

V říjnu 1876 Rusko zaslalo Turecku ultimátum, že mu vyhlásí válku, pokud nesplní požadavky velmocí. Na britskou radu Turecko ultimátum přijalo. To však Rusko vedlo k dalšímu zintenzivnění jeho válečných příprav. Ve snaze řešit nastalou krizi se na přelomu let 1876 a 1877 sešla v Istanbulu konference velvyslanců velmocí, která Turecku doporučila zmírněnou variantu reform. Ale Turecko, kde hlavní slovo získal ambiciózní a obratný velkovezír Midhat paša, podněcováno Británií návrhy konference nepřijalo.

Rusko, zajištěné neutralitou s Rakousko-Uherskem a podporou Německa, v dubnu 1877 vypovědělo Turecku válku. Po překročení Dunaje se ruská vojska zmocnila v Bulharsku průsmyku Šipka. Začátkem r. 1878 dobyla pevnost Drinopol. Britská vláda však Rusko varovala před dalším postupem směrem na Istanbul. Vzápětí došlo k uzavření rusko-tureckého příměří. Začátkem března 1878 byla mezi Ruskem a Tureckem uzavřena **předběžná mírová smlouva v San Stefanu** na istanbulském předměstí. Rusku se jí mělo dostat Besarábie a dalších územních zisků v Zakavkazsku. Dále měl vzniknout velký bulharský stát, rozprostírající se mezi Dunajem, Černým a Egejským mořem. Turecko se též zavázalo uznat plnou nezávislost Černé Hory, Srbska a Rumunska a Turecko mimo to mělo Rusku zaplatit velké válečné kontribuce.

Proti Sanstefánské mírové smlouvě však vystoupily shodně Velká Británie, Rakousko-Uhersko i Německo, obávající se posílení vlivu Ruska na Balkáně a tím i jeho průniku do Středozeří. Pod tlakem ostatních velmocí bylo Rusko

donuceno k ústupu. Již koncem května 1878 došlo v tomto smyslu k dohodě mezi ruskou a britskou diplomacií.

Na přelomu června a července téhož roku pak kancléř Bismarck na podnět rakousko-uherské diplomacie svolal kongres do Berlína. Zúčastnili se ho vedle představitelů evropských velmocí a Turecka také zástupci Rumunska a Řecka. **Berlínský kongres** připravil revidovanou a konečnou verzi mírové smlouvy v podobě tzv. **Berlínského protokolu**. Namísto Velkého Bulharska z jeho severní části vzniklo Bulharské knížectví, formálně závislé na tureckém sultánovi. Jižní část (tzv. Východní Rumélie) se stala autonomní součástí Turecka. Turecku byla vrácena Makedonie. Byla potvrzena úplná nezávislost Černé Hory, Srbska a Rumunska. Rakousko-Uhersko dostalo souhlas s okupací Bosny a Hercegoviny a Novopazarského sandžaku, které formálně zůstávaly součástí Osmanské říše. Vymohlo si též vyhlášení neutrality Dunaje. Rusko získalo Besarábii, Batumi, Kars a Ardahan, Rumunsko za Besarábii Dobrudžu. Británie získala Kypr. Turecké kontribuce Rusku byly značně sníženy, byla ale zachována integrita asijských a afrických držav Turecka.

Mezinárodní vztahy po „východní krizi“

Výsledky Berlínského kongresu vedly k odcizení mezi Německem a Ruskem. Rusko totiž považovalo chování Německa na kongresu, kde se kancléř Bismarck stylizoval do role „čestného makléře“, za skutečnost, která se výrazně podílela na tom, že Rusko bylo připraveno o výsledky války s Tureckem. Německo se na druhé straně snažilo posílit vazby s Rakousko-Uherskem. V r. 1879 spolu uzavřely tajné vojenské spojení označované jako **Dvoj-spolek**. Jeho obsahem byl závazek signatářů přijít druhé straně na pomoc, kdyby byla napadena Ruskem. V případě konfliktu s jiným státem měla být zachována neutralita. To bylo výhodné pro Rakousko-Uhersko, které nebylo vázáno povinností pomoci v případě války mezi Německem a Francií.

V r. 1882 k dvojspolkové alianci přistoupila tajnou smlouvou také Itálie, znepokojená francouzskou expanzí v Tunisu. Tím vznikla tripartitní aliance označovaná jako **Trojspolek**. Obsahovala závazek ostatních signatářů pomoci Itálii a také pomoc Itálie Německu v případě francouzského útoku. Spolu s tím smlouva obsahovala i závazek všech stran vstoupit do války, kdyby došlo k napadení některé z nich dvěma či více státy. Itálie si však vymínila zůstat neutrální v případě války s Velkou Británií. Posléze byla trojspolková aliance ještě několikrát obnovena a rozšířena (1887, 1907, 1912). Německu a Rakousko-Uhersku se v r. 1883 též podařilo dosáhnout spojení s Rumunskem a Německu v případě německo-francouzského konfliktu spojení se Španělskem.

Snahou o určité zlepšení vztahů s Ruskem bylo vedeno opět **obnovení Spolku tří císařů** v r. 1881. Bismarckovým záměrem přitom bylo distancovat Rusko od sblížení s Francií. Obnovený spolek byl však výrazem jen prokla-

mativního spolenectví. Signatáři se v něm zavazovali již jen k neutralitě pro případ střetu některého z nich s další mocností.

Vzápětí se však mezi členy Spolku, konkrétně mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem, vyhrály rozpory v souvislosti s tzv. bulharskou krizí. V r. 1885 Bulharsko v rozporu s usnesením Berlínského kongresu připojilo Východní Rumélii a vzápětí též zvítězilo ve válce proti Srbsku, které podporovalo Rakousko-Uhersko. Rusko s tím však nesouhlasilo a žádalo o zrušení anexe, i když ostatní velmoci vzaly již tento fakt na vědomí. Po abdikaci bulharského knížete Alexandra Battenberského Rusko usilovalo nastolit na bulharský trůn jemu příznivého kandidáta. Za tím účelem car vyslal do Bulharska svého zvláštního zmocněnce generála Kaulbarse. Bulharsko, podporováno Rakousko-Uherskem, se však ruskému nátlaku nepodvolilo a **Kaulbarsova mise** skončila skandálně. Mezi Ruskem a Bulharskem byly přerušeny i diplomatické styky. V r. 1887 byl s podporou Rakousko-Uherska zvolen bulharským knížetem Ferdinand Sasko-Koburský. Bulharská krize přivedla vztahy mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem na pokraj válečného konfliktu, který byl odvrácen až na jaře 1888. Důsledkem toho však bylo, že Spolek tří císařů se rozpadl.

V témže období jako bulharská krize se vyostřily také vztahy německo-francouzské, které hrozily v r. 1887 novou válkou mezi oběma státy. V atmosféře nového „válečného poplachu“ uzavřelo Německo v červnu 1887 tzv. **Zajišťovací smlouvu** s Ruskem. Obě strany se v ní zavazovaly k neutralitě v případě, že by se některá z nich ocitla ve válce. V tajném dodatku Německo slíbilo podporu ruskému zájmu v oblasti Úžin.

Současně s tím Bismarck rozehrál ještě jednu partii, která tvořila součást jeho promyšleného postupu. Ve snaze co nejvíce vytěžít s rozporů mezi Británií a Francií ohledně Egypta a využít i současného napětí francouzsko-italského, podpořil tzv. středomořské dohody, uzavřené během téhož roku Velkou Británií s Itálií a Rakousko-Uherskem označované jako tzv. **Východní trojspolek**. Bismarck je pojímal jako možnost, jak ke Trojspolku připoutat Velkou Británii. Zároveň si byl vědom, že to zaktivizuje Rusko, proti jehož aspiracím na Balkáně a ve Středomoří (i proti francouzským) uvedené dohody směřovaly, aby usilovalo o zajištění německé neutrality v případě konfliktu s Velkou Británií.

Zajišťovací smlouva pro rozdílné kalkulace jejich signatářů však předpoklady pro zlepšení vzájemných vztahů nevytvořila. Po pádu Bismarcka v r. 1890 došlo v německé zahraniční politice k zásadní změně. Nová vláda kancléře G. Capriviho odmítla pokračovat ve složité Bismarckově diplomacii a přes úsilí Ruska již Zajišťovací smlouvu neobnovila a orientovala se na sblížení s Velkou Británií. Rusko pak hledalo zajištění své bezpečnosti v užším spolenectví s Francií. Výrazem toho byla tajná **rusko-francouzská vojenská konvence** uzavřená v r. 1892 proti útoku některého ze členů Trojspolku.

4.5 Vztahy velmocí při imperialistickém dělení světa

Budování koloniálních říší v Africe

Složitost ve vztazích mezi velmocemi odrážely také jejich vztahy v pokračující koloniální expanzi. Rivalita mezi největšími koloniálními mocnostmi – Velkou Británií a Francií – se koncem 19. století projevovala v podstatné části **Afriky**. Konkrétně se jednalo o Egypt, Súdán, Nigérii, Kongo, Somálsko a Madagaskar. V r. 1898 se britsko-francouzské vztahy vyhrály v souvislosti s **incidentem ve Fašodě**. V této súdánské lokalitě při Horním Nilu se střetly britská a francouzská vojenská expedice. Spor o nároky na tuto lokalitu byl v podstatě odrazem směřování koloniální expanze Británie a Francie v Africe. Británie usilovala v poledníkovém směru vytvořit souvislý pás kolonií a závislých území od Kapského Města na jihu Afriky až po Káhiru. Francie zase ve směru rovnoběžkovém usilovala o totéž od Rudého moře po západní část Afriky na pobřeží Atlantického oceánu. Nakonec ve sporu o Fašodu Francie ustoupila a uznala britské nároky v oblasti Horního Nilu.

Již předtím dosáhla Británie uznání svých nároků i od Německa, které v té době usilovalo o sblížení s ní. Německo, které začalo svou koloniální expanzi značně opožděně, již ovládalo rozsáhlá území v oblasti východní a jihozápadní Afriky. V r. 1890 byl mezi oběma zeměmi uzavřen tzv. **Helgolandský traktát**. Německo Británii přiznalo Ugandu, Zanzibar, Pembu a Witu. Británie za to Německu postoupila v Severním moři u německého pobřeží ostrov Helgoland a v Africe část území, jež mělo od jihozápadu umožnit Němcům přístup k řece Zambezi.

Při rozšiřování svého koloniálního panství Británie narážela v jižní Africe na kolonie osadníků původem z Nizozemí, tzv. Búrů. Již rozhodnutím Vídeňského kongresu Británii připadlo území Kapska. Búrové nespokojení s britskou nadvládou zahájili v polovině 30. let 19. století přesun dále na sever a východ od Oranžské řeky (tzv. *velký trek*) a postupně tam založili své vlastní státy Transvaal a Svobodný oranžský stát. V r. 1852 Británie tzv. **Sandriverskou konvencí** uznala nezávislost Transvaalu, z něhož v r. 1856 vznikla Jihoafrická republika. Ale poté, co zde došlo k objevení velkých diamantových nalezišť, ho v r. 1877 anektovala. Búrové proti tomu v r. 1880 úspěšně povstali a zahájili **první búrskou válku**. V r. 1881 **Pretorijskou konvencí** opět uznala nezávislost Transvaalu s tím, že jí zůstala podřízena jeho zahraniční politika. Po objevu rozsáhlých nalezišť zlata Británie opět zesílila snahu o jeho podmanění. Transvaal proti tomu uzavřel vojenskou koalici se sousedním Svobodným oranžským státem. Po neúspěšném pokusu o intervenci usedlíků britského původu z Kapska, podnícenou Británií (tzv. *Jamesonův vpád*), vypukla v r. 1899 **druhá búrská válka**. Búrové Britům, kteří válku vedli s velkou brutalitou, jež rozhořčovala mínění světové veřejnosti, nakonec podlehli. **Mírovou smlouvou** uzavřenou r. 1902 ve **Vereenigingu** byli Búrové nuceni

uznat britskou svrchovanost. V r. 1910 se území Transvaalu i Oranžského státu stala součástí Jihoafrické unie.

V rámci své koloniální expanze Británie vedla na území Afriky také celou řadu válek s domorodým obyvatelstvem. Po celé 19. století to byla série válek na Zlatonosném pobřeží (pozdější Ghana), ukončená pak v r. 1896 nastolením britského protektorátu v zemi. V letech 1867–1868 vyústily ve válku vztahy s Etiopií. Po jejím skončení Británie v zemi získala řadu hospodářských výsad, i když po odchodu britských jednotek zemi obsadil Egypt. Na jihu Afriky koncem 70. let Britové těsně před započatím první búrské války ukončili válku se Zuly, z jejichž území vytvořili britský protektorát, který se koncem 19. století stal součástí provincie Natal v rámci Jihoafrické unie.

V r. 1882 Británie okupovala Egypt, který, i když formálně zůstal součástí Osманské říše, stal se de facto součástí britského impéria. Koncem 19. století vytvořila Británie ze Súdánu společné kondominium s Egyptem. K britskému koloniálnímu panství vedle výše uvedených oblastí patřily část Somálska, Keňa, Uganda, na jihu Afriky pak ještě Bečuánsko, Severní a Jižní Rhodesie, na západě pak vedle Ghany Sierra Leone, Gambie a Nigérie a také řada ostrovů kolem kontinentu.

Francie postupně svou koloniální říši v **Africe** vybudovala v oblasti severní Afriky (Alžír, část Maroka, Tunis), západní a rovníkové Afriky (pozdější Guinea, Senegal, Gabon, Niger, Horní Volta, Mauretánie, Fr. Kongo aj.), dále jí pak náležela část Somálska a některé ostrovy, z nichž největší byl Madagaskar.

Svá koloniální území v Africe měly i **další státy**, ovšem v nepoměrně menším rozsahu než Británie a Francie. Portugalsku patřily Angola, Mosambik, část Guineje a několik ostrovů. Španělské koloniální panství zahrnovalo jen část pobřeží západní Afriky a Kanárské ostrovy a část Maroka. Koloniální panství Německa, které ho začalo budovat značně opožděně, tvořily Německá jihozápadní Afrika, Německá východní Afrika, Togo a Kamerun. Rozsáhlou državu představovalo Belgické Kongo. Itálie získala Eritreu, začátkem 20. stol. pak část Somálska a Libyi. Neúspěšná však byla její snaha získat Etiopii.

Jedinými nezávislými státy v Africe tak byly jen dva – Etiopie a Libérie. Libérii po vzoru USA založili jako republiku v r. 1847 osvobození černí otroci z Ameriky.

Mocenské střety v Asii

Svůj vliv a panství **Británie** posilovala také v **Asii**. Na jihozápadě kontinentu se její zájmy střetaly se zájmy Ruska v oblasti **Persie**. Začátkem 80. let Rusko dobylo Turkménii a přes ni pak pronikalo na sever Persie. Rusko se záhy ocitlo na prvním místě v zahraničním obchodě Persie. Proti tomu úspěšně usilovali o získání ekonomických pozic především na jihu země Britové. Do konce 19. století se Persie změnila v polokolonii obou velmocí.

Další oblastí vzájemného střetu byl **Afghánistán**, představující významný strategický prostor na přístupech k Indii a do Střední Asie. Po neúspěchu Britů ovládnout tuto oblast v **první afghánské válce** (1838–1842) se země dostávala pod ruský vliv. V r. 1878 dokonce Rusko prostřednictvím generála N. G. Stoletova nabídlo Afghánistánu spojenectví. Británie to odmítla a naopak požadovala na afghánském emírovi přerušeni vztahů s Ruskem. Odmítnutí tohoto ultimáta dalo Británii záminku ještě v témže roce zahájit **druhou afghánskou válku**. Afghánský emír Šér Alí se obrátil se žádostí o pomoc na Rusko. To však vyčerpané v důsledku právě skončené války s Tureckem nemělo odvahu riskovat otevřený konflikt s Británií. Po britském vítězství byla v květnu 1879 uzavřena **smlouva v Gandamaku**, již se Afghánistán stal v podstatě britským protektorátem. Proti tomu však vzápětí Afghánci povstali. Britská vojska sice opět obsadila Kábul a zvítězila v **bitvě u Kandaháru**, ale v zemi pokračovala **partyzánská válka**, která pro Brity znamenala i nadměrné finanční zatížení. Proto nová vláda W. Gladstona, který nahradil B. Disraeliho, přistoupila s novým afghánským emírem Abdúlrahmánem na kompromisní mír. Jím byl sice Afghánistán zahraničněpoliticky podřízen Británii, ale podařilo se mu uchovat nezávislost ve vnitřní politice a zabránit tak přeměně země v britskou kolonii.

Zdrojem napětí v této oblasti, které vystupňovalo i napětí v britsko-ruských vztazích, byly problémy s vytyčováním severních hranic Afghánistánu. Na jaře 1885 zde došlo ke střetu ruských oddílů s Afghánci u osady Pendždeh. Británie to kvalifikovala jako počátek ruské intervence do Afghánistánu a ohrožení Britské Indie. Nastalá **afghánská krize** hrozila přerůst ve válečný konflikt mezi oběma velmocemi. Nakonec tato kapitola tzv. **velké hry**, jak je střet obou mocností v této oblasti nazýván, skončila ruským ústupem. V r. 1885 byly podpisem protokolu v Londýně vymezeny severozápadní hranice Afghánistánu, stvrzené pak definitivní dohodou uzavřenou v příštím roce. Rusko, které přitom získalo některá území, muselo však uzнат Afghánistán za oblast převládajícího britského vlivu. Výrazem toho bylo i svévolné vytyčení hranice mezi Afghánistánem a Britskou Indií v r. 1893. Na základě této tzv. **Durandovy linie**, nazvané po tehdejším tajemníkovi pro zahraniční záležitosti Britské Indie, došlo k odtržení části kmenového území Paštunů a jeho začlenění do Balúčistánu v Britské Indií.

V r. 1895 bylo mezi Británií a Ruskem dosaženo dohody, kterou se definitivně stanovily rusko-afghánské hranice. Rusku připadla oblast Pamíru. Vachanské údolí, tvořící úzký pás území mezi Pamírem a Indií, připadlo Afghánistánu. Británie tím zabránila tomu, aby Rusko dosáhlo přímé hranice s Britskou Indií.

Indie, zahrnující jako Britská Indie území dnešní Indie, Pákistánu a Bangladěše, představovala nejdůležitější britskou kolonii. Po povstání proti britské nadvládě koncem 50. let 19. století došlo k jejímu těsnějšímu připoutání

k metropoli. V r. 1887 byla britská královna Viktorie prohlášena indickou císařovnou. Británie musela v zemi se složitými náboženskými vztahy mezi obyvatelstvem však i nadále čelit vzrůstajícímu indickému národnímu hnutí v čele s Indickým národním kongresem a také řadě povstání a dalších akcí odporu. K vystupňování protibritských postojů přispělo umělé rozdělení Bengálska v r. 1905.

V oblasti **Zadní Indie** Británie usilovala dále rozšířit své pozice východním směrem, kde se ovšem střetla s Francií. V přímém indickém sousedství bránila další britské expanzi východním směrem Barma. Po sérii tří válek, vedených od 20. let 19. století, byl proces jejího podmaňování dovršen v r. 1885. Barma se stala provincií v rámci Britské Indie. Ke střetu britských a francouzských zájmů došlo v Siamu, který se nakonec na základě britsko-francouzské smlouvy z r. 1896 stal podle britských představ nárazníkovým státem mezi oběma velmocemi v oblasti Zadní Indie. Francie zato získala část siamského území, které připojila k Indočíně. Tato hlavní koloniální základna Francie v Asii sestávala z postupně podmaňovaných a připojovaných částí (Annam, Tonkin, Kambodža, Kočínčina, Laos), které měly statut protektorátu. Británie ovládla zbytek oblasti, konkrétně Malajský poloostrov a dále část ostrova Borneo.

Britské koloniální panství pak v sousedství Asie pokračovalo ještě Austrálií a Novým Zélandem. Z dalších států mělo v oblasti jihovýchodní Asie své kolonie Nizozemí (Nizozemská východní Indie, tj. Indonésie). V sousedství pak mělo několik držav Německo (Karoliny, Marshallovy ostrovy aj.). Španělsko vlastnilo do konce 19. stol. Filipíny.

Velkým objektem imperialistických snah velmocí byla **Čína**, která byla postupně přeměněna v jejich polokolonii. V r. 1856 Britové útokem na Kanton zahájili tzv. **druhou opiovou válku**. Za francouzské pomoci se jim podařilo zvítězit. V r. 1858 byly uzavřeny **mírové smlouvy v Tiencinu**. Čína byla nucena podobně jako po předchozí opiové válce otevřít dalších 11 přístavů zahraničnímu obchodu, dále povolit otevření vyslanectví cizích států v Pekingu, umožnit svobodnou plavbu po řece Jang-c' a učinit řadu dalších koncesí. Těsně předtím v témže roce donutilo Rusko Čínu k uzavření **smlouvy v Aj-gunu**, kterou mu postupovala levý břeh Amuru a území na pobřeží Tichého oceánu. To pak Rusku umožnilo založit nezamrzající přístav Vladivostok, který se stal pilířem ruské námořní moci v oblasti Dálného východu.

Problémy s ratifikací tiencinské smlouvy vyústily v r. 1859 ve **třetí opiovou válku**, která o rok později opět skončila čínskou porážkou. **Mírové smlouvy** uzavřené v r. 1860 v **Pekingu** potvrdily platnost mírových smluv z Tiencinu a zakotvily další privilegia evropských velmocí v zemi.

Čína byla také zbavena svého vlivu v sousedních oblastech. Již v r. 1875 obsadilo Japonsko ostrov Tchajwan, který ale muselo vzápětí pro odpor velmocí vyklidit. V r. 1880 však anektovalo ostrovy Rjukjú. Japonsko se snažilo

Čínu připravit i o Koreu. Velmocí začaly uvažovat i o rozdělení vlastní Číny. Cestou k tomu byla řada smluv o pronájmu částí čínského území. Rusko si smlouvou z r. 1896 zajistilo, že právě přes čínské území povede jeho sibiřská magistrála. Německo o rok později obsadilo poloostrov Šan-tung v severovýchodní Číně a do pronájmu si zajistilo tamní přístav Ťiao-čou. Rusko pak v r. 1898 získalo pronájem přístavů Port Arthur (Lü-šun) a Daľnyj (Ta-lien, Dairen) a povolení ke stavbě železnice přes Charbin. Francie téhož roku vedle Indočíny získala pronájem zálivu Kuang-čou. Británie, držící již od r. 1842 Hongkong a od r. 1869 poloostrov Kowloon, získala do pronájmu ještě poloostrov Ťiou-lung a přes 200 ostrovů v okolí. Britskému vlivu mělo být vyhrazeno povodí řeky Jang-c'. Japonsko dostalo vyhrazen v provincii Fu-t'ien. Smlouvou z r. 1887 Čína postupovala Portugalsku poloostrov Macao, který byl v portugalském držení fakticky již od konce 16. stol.

Postavení Číny se zhoršilo v důsledku tzv. **boxerského povstání**. Povstání vypuklo v r. 1899 jako výraz nespokojenosti s vnitřní situací a také tlakem velmocí na Čínu. Povstalci, mající ve znaku zařatou pěst, v r. 1900 oblehli v Pekingu diplomatickou čtvrt' a izolovali ji od světa. To dalo důvod velmocím v Pekingu a jeho okolí k vojenskému zásahu, kterým bylo povstání potlačeno. Číně byly v tzv. **Boxerském protokolu**, podepsaném v září 1901, uloženy pokořující mírové a finanční podmínky. V pekingské diplomatické čtvrti byly rozmístěny cizí vojenské jednotky a přístup sem byl povolen jen cizincům. Cizinci též v zemi získali celou řadu ekonomických privilegií. Dále byly Číně uloženy válečné reparace ve výši 150 milionů liber.

Rozparcelování Číny na sféry vlivu však nakonec zabránily vzájemné rozpory mezi samotnými velmocemi. Vedle Japonska, které si Čínu nárokovalo pro sebe, s tím nesouhlasily USA. Základem jejich přístupu byl princip zachování stejných možností pro všechny velmocí, formulovaný státním tajemníkem USA J. Hayem v r. 1899 jako *politika otevřených dveří*. S touto **Hayovou doktrínou** nakonec souhlasily víceméně všechny velmocí. To ovšem nic neměnilo na skutečnosti, že Čína fakticky pozbyla své nezávislosti a stala se polokolonií. Jen obava jednotlivých velmocí, aby zde nezískala převahu jiná velmoc, Čínu uchránila ještě horšího osudu a úplného rozpadu její integrity a zániku jako státu.

Cílem podobných snah jako vůči Číně bylo i **Japonsko**, uzavírající se též otevřenému styku s ostatními státy. Změnit tento stav bylo záměrem série smluv, které Japonsko uzavřelo s USA a dalšími velmocemi v průběhu 50. let 19. stol. První v řadě těchto tzv. **ansejských smluv** byla smlouva o míru a přátelství uzavřená v březnu 1854 u městečka Kanagawy s USA. Její uzavření bylo vynuceno demonstrací amerického válečného loďstva pod velením komodora M. Perryho v zálivu poblíž šogunova sídla v Edu. Smlouva otevírala pro americký obchod přístavy Šimoda a Hakodate. Téhož roku byla uzavřena podobná smlouva i s Velkou Británií. V r. 1855 byla uzavřena

smlouva s Ruskem. Její uzavření, podobně jako v případě USA, provázela přítomnost ruského loďstva pod velením kontraadmirála J. V. Puřatina. V r. 1856 pak byla uzavřena smlouva s Nizozemím.

Smlouvy obecně poskytovaly jednostranně výhodné obchodní podmínky těmto státům a jejich občanům vůči Japonsku. V r. 1858 pak byly ještě rozšířeny dalšími smlouvami. Japonsko bylo nuceno na jejich základě zrušit svou celní autonomii, poskytnout cizincům právo exterritoriality a otevřít další přístavy. Japonsku se však podařilo pomocí reformem *Meidži* v období 1862–1912 obnovit svou suverenitu a modernizovat zemi. V rámci toho se pak též podařilo dosáhnout revize uvedených smluv. Ve 2. pol. 90. let byla zrušena exterritorialita a r. 1911 opětně obnovena japonská celní autonomie. Smlouvy vytrhly Japonsko z jeho staleté izolace a včlenily ho do systému světového obchodu.

Japonsko se tak stalo samo mocností, která aktivně usilovala účastnit se expanze do svého okolí, jak to dokumentovaly jeho výše uvedené snahy a zisky v oblasti Číny. Předmětem japonského zájmu byla především Korea, kde od 70. let 19. století Japonsko posilovalo svůj vliv. To však vedlo k napětí s Čínou, která Koreu považovala za svůj vazalský stát. K prvnímu otevřenému střetu došlo v r. 1885, byl však urovnán kompromisem. **Smlouvou** uzavřenou v **Tiencinu** Japonsko uznalo čínskou svrchovanost nad Koreou a Čína zase „zvláštní zájmy“ Japonska v zemi. Obě země se také zavázaly stáhnout z Koreje svá vojska. Když v Koreji v r. 1893 vypuklo povstání, Čína i Japonsko v zemi opět obnovily svou vojenskou přítomnost. V r. 1894 Japonci napadli čínské loďstvo a posléze obsadili celou Koreu a úspěšně postupovali do Mandžuska. Válka skončila uzavřením **mírové smlouvy v Šimonoseki** v dubnu 1895. Čína se vzdala všech nároků na Koreu, postoupila Japonsku Tchajwan, Peskadorské ostrovy a pronajala mu poloostrov Liao-tung s námořní základnou Port Arthur. Na základě nátlaku Francie, Ruska a Německa byla v listopadu téhož roku uzavřena japonsko-čínská dohoda o revizi smlouvy. Na jejím základě se muselo mj. Japonsko vzdát Port Arthuru ve prospěch Ruska.

Korea tak byla vydána napospas hospodářské a politické expanzi Japonska, a proto začala usilovat o sblížení s Ruskem. To však na druhé straně vedlo k růstu napětí v rusko-japonských vztazích.

USA v mezinárodních vztazích

Spolu s růstem ekonomické moci a vnitřní stability USA rostla zejména po občanské válce (1861–1865) též jejich moc a autorita v mezinárodních vztazích. K prvnímu mezinárodnímu střetu od konce války s Británií (1812–1814) došlo ve snaze o rozšíření jejich rozlohy na jihu. V letech 1846–1848 USA vedly **válku s Mexikem**, jehož severní oblasti, konkr. Texas, byly stále více osídlovány americkými kolonisty. Ti v r. 1835 povstali a o rok později vyhlásili nezávislost Texasu. V r. 1845 byl Texas přijat do svazku USA. To mezi

USA a Mexikem v r. 1846 vyvolalo válku. Vojska USA následně obsadila řadu mexických měst včetně hlavního města. **Mírovou smlouvou** uzavřenou v r. 1848 v **Guadalupe Hidalgo** bylo Mexiko nuceno vzdát se území Texasu severně od řeky Rio Grande. Za 15 milionů dolarů též USA připadly Kalifornie, Nové Mexiko, část Arizony, Nevada, Utah a Colorado.

Oslabení Mexika, které tak na úkor USA ztratilo polovinu své předchozí rozlohy a bylo následně zmítáno občanskou válkou, pak využily v letech 1861–1863 Velká Británie, Španělsko a Francie k vojenské intervenci. V r. 1863 byl z vůle Francouzů rakouský arcivévoda a bratr císaře Františka Josefa I. Maxmilián prohlášen mexickým císařem. V r. 1867 však byl povstalcí svržen a zabit. Mexiku se posléze podařilo obnovit republiku a svou nezávislost.

Koncem 19. století pak USA opět vstoupily do války s evropskou mocností, konkrétně se Španělskem, ohledně Kuby. Na Kubě probíhala od r. 1895 již druhá válka za nezávislost na Španělsku (první v letech 1868–1878). USA znepokojené obavou, aby španělské panství nejen na Kubě, ale také na Portoriku a Filipínách, nevystřídalo panství jiné evropské mocnosti, vyzvaly Španělsko, aby válku ukončilo. Po incidentu s americkou válečnou lodí Maine, která z neobjasněných příčin vybuchla, vyzvaly USA Španělsko, aby Kubu vyklidilo. Španělsko však v dubnu 1898 vyhlásilo USA válku. Američané ale Kubu vojensky obsadili a v srpnu téhož roku bylo uzavřeno příměří. Definitivně pak byla **americko-španělská válka** ukončena **mírovou smlouvou v Paříži** v prosinci 1898. USA na jejím základě připadly vedle Kuby též ostrovy Portoriko a Guam a za odškodné 20 milionů dolarů také Filipíny.

Ač USA již před uzavřením Pařížského míru slíbily Filipínám nezávislost, slib nesplnily. V r. 1899 pak vztahy mezi oběma zeměmi přerostly ve válku, která skončila v r. 1902 porážkou Filipinců. Nejvyšší moc v zemi převzal americký generální guvernér.

USA na přelomu 19. a 20. století v duchu Monroeovy doktríny dále zesílily svůj vliv v Latinské Americe, jak to dokumentoval jejich postup vůči řadě tamních zemí. Jednou polohou jejich postoje byla snaha hrát úlohu arbitra v početných vzájemných sporech mezi latinskoamerickými zeměmi. V tomto smyslu USA také pojímaly svou roli ve vznikajícím **panamerickém hnutí**, jehož první konference se za účasti USA a 17 latinskoamerických zemí konala v r. 1889 právě ve Washingtonu.

Druhou polohou představovala snaha USA zesílit svůj přímý politický, ekonomický a vojenský vliv v těchto zemích. Příkladem toho byla např. Kuba. V r. 1903 jí USA vnuly do ústavy tzv. **Plattův dodatek**, který omezoval její suverenitu. USA měly právo v případě občanské války v zemi vojensky zasáhnout a také zde zřídit vojenské základny.

Důležitým cílem americké zahraniční politiky bylo ovládnutí Panamské šíje, kde se měl vybudovat strategicky důležitý průplav, spojující Tichý a Atlantický

oceán. V r. 1901 uzavřely USA smlouvu s Velkou Británií (*Hay-Pauncefotova smlouva*), která se vzdávala kontroly nad projektovaným **Panamským průplavem**, zakotvené ve smlouvě obou zemí již v r. 1850 (*Clayton-Bulwerova smlouva*). V r. 1903 pak USA uzavřely smlouvu s Kolumbií (*Hay-Herránova konvence*) o pronájmu průplavu na 99 let. Kolumbijský parlament však smlouvu odmítl ratifikovat. USA proto podpořily nezávislost Panamy, která se počátkem listopadu téhož roku odtrhla od Kolumbie. Již dva týdny poté Panama s USA podepsala novou smlouvu (*Hay-Bunau-Varillova smlouva*), jíž USA získaly za 10 milionů pronájem průplavu „na věčné časy“. Poté USA zahájily konečně stavbu průplavu, který byl pak zprovozněn v r. 1914. USA průplav Panamě vrátily až v r. 2000.

Na přelomu 19. a 20. století považovaly již USA za sféru svého vlivu celou západní polokouli s možností prosadit své zájmy i mocensky, jak to dokumentovaly následné novelizace Monroeovy doktríny. V r. 1904 byla doktrína prezidentem Th. Rooseveltem rozšířena dodatkem, zakotvujícím právo USA působit v dané oblasti v úloze „mezinárodní policejní síly“. V r. 1912 pak byla Kongresem přijata rezoluce (tzv. *Lodgeův dodatek*) zakazující vládě jakékoli latinskoamerické země prodat vojensky významné postavení vládě či korporaci se sídlem mimo západní polokouli. Demokratické principy své zahraniční politiky tak USA zároveň kombinovaly s politikou nátlaku a síly. Řečeno slovy Th. Roosevelta, zásadou americké politiky v mezinárodních vztazích je „mírně rozprávět, ale přitom mít v ruce silný klacek“. Na základě toho pak v dalších letech otevřeně vměšování USA do záležitostí latinskoamerických zemí ještě zesílilo. Budiž v této souvislosti jen doplněno, že změnu tohoto přístupu v politice USA formuloval až jeho stejnojmenný nástupce F. D. Roosevelt počátkem 30. let v podobě „politiky dobrého sousedství“.

Na přelomu 19. a 20. stol. tak již byl v podstatě celý svět rozdělen mezi světové velmoci. Některé z nich již byly dostatečně saturovány. Jiné, jako Německo a Itálie, nikoli. Jejich opožďená expanze pak byla příčinou dalších napětí a konfliktů v mezinárodních vztazích i na počátku 20. století.

4.6 Mezinárodní vztahy počátkem 20. století

Vstup do nového století byl plný optimistického očekávání, jak to odrážely i dobové oslavy konané v r. 1900, ač to byl ještě poslední rok končícího století. Vrcholila druhá průmyslová revoluce provázená celou řadou objevů a vynálezů a jejich praktického využití v řadě oborů lidské činnosti, všestranně umocňujících další rozvoj lidské civilizace. Vědeckofantastické utopie Julese Verne se zdály být dosažitelnou realitou. Zároveň však vyvstávala otázka, jakým účelům bude nevídaný rozvoj vědy a techniky sloužit.

V oblasti mezinárodních vztahů bylo zřejmé, že světu vládnou velmoci. Zatím především evropské, ale o slovo se hlásily již i mimoevropské mocnosti

USA a Japonsko. Vztahy mezi nejmocnějšími státy světa byly ovšem plně protikladů a napětí, jež se projevovaly v řadě konfliktů, probíhajících však zpočátku ještě mimo vlastní Evropu, kde byl od sjednocení Německa relativní klid. Jediným neuralgickým bodem Evropy byl Balkán.

Rusko-japonská válka

19. století končilo španělsko-americkou válkou, tedy konfliktem mezi evropskou a mimoevropskou mocností. 20. století bylo ve svém počátku poznamenáno rovněž konfliktem evropské a mimoevropské mocnosti, tentokrát mezi Ruskem a Japonskem, které soupeřily o mocenské pozice na Dálném východě, konkrétně o vliv v Koreji a Mandžusku. Válka začala bez vyhlášení začátkem února 1904 překvapivým útokem Japonců na ruskou námořní základnu **Port Arthur**. Ruský pokus o odvetu skončil neúspěšně. Na přelomu února a března příštího roku japonské pozemní síly dobyly též **Mukden**. Sled ruských porážek nakonec neukončilo ani nasazení Baltského loďstva na Dálném východě. To navíc při svém přesunu způsobilo incident s Velkou Británií, když u Dogger Bank v Severním moři ostřelovalo plavidla britských rybářů z Hullu, která byla omylem považována za japonské torpédové lodě (tzv. *Hullský incident*). Koncem května 1905 bylo Baltské loďstvo jako 2. tichomořská eskadra rozdraceno v **námořní bitvě u Cušimi**. Tím byla ruská porážka ve válce dovršena.

Začátkem září 1905 pak byla v **Portsmouthu** (USA) za zprostředkování amerického prezidenta Th. Roosevelta uzavřena **mírová smlouva**. Japonsko získalo v Mandžusku poloostrov Liao-tung s pevností Port Arthur a přístavem Dairen, velkou část Jihomandžuské železnice a jižní část ostrova Sachalin. V Koreji byla stvrzena převažující dominance Japonska. Rusko si podrželo severní Mandžusko a Východočínskou železnici a nemuselo platit válečné kontribuce. Vztahy obou mocností se poté stabilizovaly. Výrazem toho bylo i uzavření přátelských dohod v r. 1907 a 1910, které stvrzovaly oboustranný zájem na udržení statu quo. V tajných dodatcích byly vymezeny sféry vlivu v Číně, konkr. ruská v severním Mandžusku a japonská v jižním Mandžusku a také v Koreji. Na základě toho též Japonsko v r. 1910 záhy Koreu anektovalo.

Po rusko-japonské válce tak na Dálném východě vznikla mocenská rovnováha, která ukončila období tamních krizí.

Vznik Dohody

Krizové ohnisko mezinárodních vztahů se přeneslo zpět mezi hlavní mocnosti v Evropě. Do budoucna se rýsoval jako hlavní rozpor vztah mezi Velkou Británií a Německem. Nejvíce Británii ohrožoval německý zbrojní program, a to na jejím nejcitlivějším místě, tj. v přísně střežené převaze na moři. Velká Británie si zpočátku nepřála zostření vztahů s Německem. Za svého hlavního

rivala a konkurenta do té doby považovala především Rusko. Z obav před posílením ruského vlivu vedle jiných oblastí především na Dálném východě proto dokonce v r. 1902 porušila svou zásadu *splendid isolation* a uzavřela spojeneckou smlouvu s Japonskem. Její význam spočíval vůči Rusku právě v tom, že se Japonsko zavazovalo k obraně Britské Indie.

Obavy, že bude muset čelit řadě aktivit, které hrozily oslabit její velmocenské postavení, nutily Británii vstoupit do užšího koaličního svazku přímo v Evropě. Jako nejvhodnější se jevilo spojenectví s Francií, kde bylo třeba dohodnout se o sférách vlivu při koloniálním pronikání. S tímto cílem došlo v dubnu 1904 na zámku Clouds u Londýna k uzavření dohody mezi oběma zeměmi, vyjadřující srozumění právě v koloniálních otázkách. Proto tato dohoda vstoupila do dějin diplomacie jako tzv. **Srdečná dohoda** (*Entente cordiale*). Dohoda konkrétně obsahovala uznání Egypta jako britské zájmové sféry a Maroka jako zájmové sféry Francie. Kromě veřejné části měla dohoda i tajnou část, kde byly tyto otázky blíže specifikovány. Dohoda byla ještě doprovázena zvláštní deklarácí, která stanovovala sféry vlivu obou zemí v Siamu a v Barmě.

Na pořad dne se posléze dostalo též urovnání vztahů **mezi Británií a Ruskem**. Jednání o tom probíhala již od konce 90. let předchozího století, ale neúspěšně. Až po rusko-japonské válce a vnitřním revolučním otřesu z let 1905–1907 bylo Rusko ochotnější vyhovět britským požadavkům. Jednání pak byla úspěšně završena uzavřením **dohody v Petrohradě** v srpnu 1907. Tato dohoda, podobně jako předchozí britsko-francouzská dohoda, se také týkala sfér vlivu v oblastech zajímajících obě strany. Konkrétně ohledně Persie se signatáři dohodli, že severní část země bude v ruské sféře vlivu, jižní v britské a střední část Persie měla zůstat neutrální. Dále bylo dohodnuto, že Afghánistán patří do zájmové sféry Velké Británie. Ta se však zavazovala nevměšovat do vnitřních záležitostí Afghánistánu a nenutit Afghánistán k takovým činům, které by ohrožovaly Rusko. Poslední oblastí dohody byl Tibet. Obě velmoci uznaly princip čínské svrchovanosti v Tibetu a vzdaly se zde svých zájmů.

Samozřejmě, že i právě díky svému obsahu ještě výše uvedené dohody nutně neznamenaly neodvratně pevnou a neotřesitelnou koalici, jako jí na druhé straně nebyl ani Trojspolek, kde se Itálie z mnohem pregnantněji a konkrétněji formulovaných závazků postupně vyvlékala a nakonec i vyvlékla. S výjimkou francouzsko-ruské vojenské konvence z r. 1892 neměly tyto dohody vůbec konkrétně protiněmecké zaměření a netýkaly s přímo ani Evropy, nýbrž částí afrického a asijského kontinentu. Ovšem srozumění v těchto otázkách posilovalo vzájemnou koordinaci a spolupráci proti stále agresivnějšímu bloku Německa s Rakousko-Uherskem, proti nimž byla **britsko-francouzsko-ruská trojdohoda** nakonec těžištěm onoho mocenského protipólu, usilujícího zabránit zásadnímu narušení existujícího statu quo v mezinárodních vztazích.

Německé ambice

Pro další vývoj mezinárodních vztahů byla významná a určující politika Německa. Jeho politika od konce 19. století doznala významný posun. Namísto snah o zmírnění mezinárodního napětí se Německo rozhodlo pro dynamický a konfrontační kurz své politiky, která měla mít již ne jen evropskou, ale celosvětovou dimenzi. Touto *Weltpolitik* mělo Německo dosáhnout postavení prvořadě ekonomické a vojenské evropské a tím i světové mocnosti. Signifikantní bylo, že dosavadní antagonismus německo-francouzský se rozrůstal o zostřující se rivalitu německo-britskou.

Koncem roku 1904 došli přední němečtí činitelé v čele císařem Vilémem II. k přesvědčení, že pro Německo v mezinárodních vztazích nastává vrcholně příznivá situace. Počítali s tím, že po výše zmíněném hullašském incidentu dojde k očekávané mocenské konfrontaci mezi Ruskem a Velkou Británií. Za této situace mělo být nabídnuto spojenectví Rusku. Francie pak buď bude na kontinentě izolována nebo se připojí k protibritské koalici. V r. 1905 dosáhl císař Vilém II. v tomto směru významného úspěchu. Při setkání na jachtách u finského ostrova **Björkö** car Mikuláš II., otřesený porážkou ve válce s Japonskem a ruskou revolucí, konečně přistoupil na uzavření obranné aliance obou zemí. Podmínkou její platnosti ale bylo, že svou podporu vysloví i Francie. Ta však byla proti a ruská vláda tak smlouvu odmítla.

K pokusu o rusko-německé sblížení došlo pak ještě za návštěvy cara v Německu při jeho jednáních s německým císařem v Postupimi v listopadu 1910. Výsledkem těchto **postupimských ujednání** byl slib Ruska vzdát se výhrad vůči Bagdádské dráze budované Německem. Německo zase slíbilo ponechat Rusku jeho vliv v severní Persii. Německá vláda pak ve snaze rozvinout tato ujednání Rusku navrhla uzavření vzájemné dohody. Německo by se vzdalo podpory Rakousko-Uherska a Rusko se zase mělo vzdát podpory protiněmecké politiky Velké Británie. Ruská vláda však v obavě z narušení britsko-ruských vztahů ohledně Persie a nakonec i pro odpor dohodových partnerů německou iniciativu odmítla. Německý plán na izolaci Velké Británie tak ztroskotal a v izolaci se naopak ocitlo Německo.

Své diplomatické úsilí se Německo snažilo podpořit i aktivitami v oblasti vojenské a ekonomické a v získání dalších kolonií.

Základem růstu vojenské moci se stalo **námořní zbrojení**. Jeho rozvoj vycházel z teorie státního tajemníka ministerstva námořnictva, admirála von Tirpitz, že existence silného námořního loďstva v Severním moři odradí Velkou Británii od pokusu riskovat válečný konflikt. V Německu dokonce na podporu Tirpitzova programu vznikl Spolek pro válečné loďstvo čítající milión členů.

Britsko-německé závody v námořním zbrojení nabyly na obrátkách poté, co v r. 1906 Velká Británie zavedla do své námořní výzbroje nový a moderní typ

bitevních lodí. Tyto **dreadnoughty** měly namísto parního stroje parní turbínu, dvakrát větší palebnou sílu i větší rychlost. Vzápětí začalo dreadnoughty vyrábět i Německo. Avšak s určitým kapacitním omezením v důsledku omezených financí a odporu těch vojenských špiček, které jako rozhodující vojenskou sílu priorizovaly pozemní vojsko.

Velká Británie znepokojená německou aktivitou v této oblasti se proto snažila o dohodu s Německem. Naposledy se tak stalo v únoru 1912 při jednání britského ministra války lorda Haldanea v Berlíně s císařem Vilémem II. a kancléřem Th. von Bethmann-Hollwegem.

Za dosažení dohody v oblasti námořního zbrojení Británie Německu nabízel podporu v jeho koloniálních požadavcích. Konkrétně se hovořilo Belgickém Kongu, Angole, Zanzibaru, Pembě a Timoru. Německo však požadovalo obsáhlejší politickou dohodu a konkrétně příslib britské neutrality v případě vojenského konfliktu v Evropě a odmítalo zmrazení svého námořního programu. To přesahovalo meze britských ústupků a **Haldaneova mise** tak skončila neúspěšně. Britsko-německé rozpory se dále prohlubovaly. Německo ještě téhož roku vyhlásilo nový Tirpitzův námořní program. Velká Británie ústy nového prvního lorda admirality W. Churchilla vyhlásila za svůj úkol udržet vůči Německu dosavadní 60% převahu námořních sil. Za každé 3 německé dreadnoughty mělo být postaveno 6 britských.

Další oblastí britsko-německého napětí se stalo budování **Bagdádské dráhy** v rámci německého projektu vybudovat železniční trať z Istanbulu až do oblasti Perského zálivu. Do konce 19. století byl vybudován úsek z Istanbulu do Konyi. V r. 1902 se Deutsche Bank podařilo od tureckého sultána získat koncesi na další budování železnice do Bagdádu a do Basry. K podílu na stavbě byly vyzvány také Británie, Francie i Rusko. Rusko však účast z nedostatku financí odmítlo. Velká Británie se k projektu zpočátku stavěla pozitivně. Avšak když po r. 1903 došlo ke zhoršování britsko-německých vztahů, britská vláda prohlásila, že účast britského kapitálu odmítá. Konkrétním důvodem byla obava lodních společností z konkurence, kterou železnice představovala. Proti Německu pak byla rozpoutána tisková kampaň, poukazující na to, že Německo chce tímto způsobem posílit své pozice v Turecku a vytvořit si i případné nástupiště proti britskému panství v Indii. K dohodě o britské účasti pak došlo až na samém prahu první světové války v červnu 1914. Z tohoto projektu tak zůstalo jen torzo a byl dokončen až na začátku druhé světové války.

Marocké krize

Další oblastí napětí se stala oblast Maroka. Na základě Srdečné dohody s Velkou Británií z dubna 1904 a následné dohody se Španělskem z října téhož roku si zde své koloniální zájmy zajistila Francie. Když však Francie navrhla marockému sultánu reformy, které by z Maroka učinily fakticky francouzský protektorát, pokusilo se její pozice oslabit Německo. V březnu 1905 nav-

štívil Maroko německý císař Vilém II. a demonstrativně navrhl nezávislost Maroka a tamnímu sultánovi německou ochranu. Následně Německo navrhlo svolat k této problematice mezinárodní konferenci. Tehdejší německý kancléř B. Bülow se domníval, že jejím výsledkem bude vedle marocké nezávislosti i prosazení politiky otevřených dveří pro všechny státy a tedy i pro Německo.

Tato **první marocká krize** pak byla ukončena mezinárodní **konferencí v Algeciras** (Španělsko), konanou v prvních měsících roku 1906. Na konferenci došlo k dalšímu prohloubení spolupráce Velké Británie a Francie. Německo bylo podporováno jen Rakousko-Uherskem. Konference sice potvrdila nezávislost a integritu Maroka i zásadu otevřených dveří, ale především výsady Francie a Španělska. V r. 1909 pak Francie s Německem uzavřela o Maroku ještě zvláštní dohodu. Německo v ní uznalo „zvláštní zájmy“ Francie v zemi a Francie za to Německu slíbila rovný podíl při exploataci Maroka.

Nicméně záhy vypukla **druhá marocká krize**, při níž se opět střetly francouzské a německé zájmy. V r. 1911 vypukla v Maroku občanská válka a marocký sultán požádal Francii o vojenský zásah. Současně okupovalo část Maroka také Španělsko. Německo v reakci na to vyslalo do marockého přístavu Agadir dělový člun *Panther*, údajně na ochranu německých občanů v zemi. Touto demonstrativní a nátlakovou *dělovou diplomacií* si Německo chtělo vynutit buď přímo jižní část Maroka nebo jiné africké území.

Velká Británie, která se obávala, že Německo chce v Maroku získat námořní základnu, varovala Německo před dalším vyostřením krize a otevřeně podpořila Francii. Německo se ocitlo v izolaci a muselo ustoupit. Počátkem listopadu 1911 pak byla krize ukončena dohodou, kterou Německo plně uznalo výlučnou francouzskou dominanci v Maroku. Jako kompenzaci za to obdrželo část Francouzského Konga. Francie tak v Maroku získala volnou ruku. V r. 1912 se Maroko na základě **smlouvy z Fezu** stalo francouzským protektorátem. Část Maroka si podrželo Španělsko. Přístav Tanger se stal mezinárodním neutrálním územím. Druhá marocká krize rozhodným protiněmeckým postojem Británie přispěla k upevnění bloku Dohody.

Anexe Bosny a Hercegoviny

Jestliže problém Maroka vedl ve svých důsledcích k dalšímu prohloubení protichůdnosti zájmů Velké Británie a Francie na jedné a Německa na druhé straně, k prohloubení rozporů mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem vedl vývoj situace na Balkáně, který byl předmětem strategického zájmu obou mocností již v minulosti. Rakousko-Uhersko zde hledalo uspokojení svých mocenských ambicí poté, co po válce s Pruskem v r. 1866 bylo vytlačeno ze svého dominantního postavení ve střední Evropě, a to na úkor Osmanské říše. Podobně si ve vztahu k Osmanské říši počínalo i Rusko, které své ambice prezentovalo v roli ochránce slovanských národů.

Zpočátku se Rakousko-Uhersko i Rusko snažily svůj postup na Balkáně a vůči Osmanské říši koordinovat. Výrazem toho byla ústní **dohoda** uzavřená v září 1908 mezi ministry zahraničí obou říší A. Aehrenthalem a A. Izvolským na zámku v **Buchlovicích** na jižní Moravě. Podle této dohody Rakousko-Uhersko nemělo bránit přístupu ruských lodí do Úžin. Rusko naproti tomu mělo podpořit anexi Bosny a Hercegoviny, kterou Rakousko-Uhersko již od r. 1878 okupovalo.

Ale Rakousko-Uhersko Bosnu a Hercegovinu anektovalo již ani ne měsíc poté, aniž o tom Rusko předem informovalo. Navíc Rusko zjistilo, že jeho snahy ohledně Úžin nepodporí ani Francie ani Velká Británie. Proto podpořilo protirakouský postoj Srbska, které se již chystalo k válce, a podpořilo též svolání mezinárodní konference. Na stranu Rakousko-Uherska se postavilo Německo, které po Rusku ultimativně požadovalo, aby uznalo anexi a přestalo podporovat Srbsko. Když Rusko zjistilo, že ani Británie a Francie nechtějí dále krizi eskalovat, nakonec ustoupilo. Tím však vzaly za své naděje na jakoukoli spolupráci mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem.

Ve snaze zabránit Rakousko-Uhersku rozšiřovat svůj vliv na Balkáně uzavřelo Rusko za návštěvy Mikuláše II. v letním sídle krále Viktora Emanuela II. v **Racconigi** v září 1909 **tajnou dohodu** s Itálií. Signatářské strany se v ní zavazovaly ke společnému úsilí o zachování statu quo na Balkáně. Itálie Rusku dále přislíbila podporu jeho zájmů v Úžinách a Rusko se naproti tomu zavázalo podporovat italské zájmy v oblasti Tripolisu a Kyrenaiky v severní Africe. Dohoda byla výrazem oslabujících se vztahů Itálie na Trojspolek.

Itálie, zajištěná Ruskem proti Turecku, pak v r. 1911 zahájila vojenské akce v tureckých provinciích v severní Africe, okupovala Dodekanéské ostrovy a dokonce napadla turecké pevnosti u Dardanel. Turecko, obávající se vypuknutí války na Balkáně, po roční válce uzavřelo s Itálií v říjnu 1912 v **Lausanne mír**. Turecko vojensky vyklidilo Kyrenaiku i Tripolis a obě oblasti se pod společným názvem Libye dostaly do italského koloniálního područí. Zůstala zde zachována jen náboženská svrchovanost vládce Osmanské říše. V rozporu s mírovými ustanoveními však Itálie neukončila okupaci Dodekanéských ostrovů.

Balkánské války

Oslabení Turecka v důsledku právě skončené války s Itálií využily k vojenskému vystoupení proti němu státy sdružené v tzv. **Balkánské lize**. Jejím základem byla tajná spojenecká dohoda mezi Srbskem a Bulharskem z března 1912, jejíž hlavní část se týkala rozdělení území Osmanské říše na Balkáně. Vzápětí se k alianci připojily Řecko a Černá Hora.

Počátkem října 1912 v době uzavírání italsko-turecké mírové smlouvy v Lausanne začala **první balkánská válka**. Turci, ač konflikt předpokládali,

domnívali se, že dosáhnou bez problému vítězství, a proto se ho také provokacemi snažili uspišit, ač měli na Balkáně o více než čtvrtinu méně vojáků než státy Balkánské ligy (350 tisíc proti 500 tisícům).

První vyhlásila válku Turecku Černá Hora a posléze ostatní spojenci. Státy ligy dosáhly ve válce rychlých úspěchů. Bulharské oddíly oblehly pevnost Drinopol (tur. Edirne) a dostaly se až na 40 km od Istanbulu. Srbské a černo-horské oddíly obsadily Skopje v Makedonii a Řekové dobyli Soluň a jejich flotila získala převahu v Egejském moři.

Velmoci se však obávaly, aby úspěchy Balkánské ligy a oslabením Turecka nedošlo k destabilizaci situace v oblasti, která by mohla způsobit mezinárodní krizi, v níž by mohlo dojít ke vzájemnému velmocenskému střetu. Proto se velmoci dohodového i trojspolkového bloku postavily proti dalšímu pokračování války. Rusko dokonce Bulharsko varovalo před tím, aby dobývalo Istanbul. Rakousko-Uhersko zase sáhlo k demonstraci vojenské síly, aby Srbsko odradilo od snahy dostat se až ke břehům Jadranu. Pod nátlakem londýnské konference velvyslanců velmocí bylo na tureckou žádost počátkem prosince 1912 uzavřeno příměří.

Avšak v Turecku mezitím došlo ke státnímu převratu, jímž se dostali do čela země mladoturci, a ti příměří odmítli. Na jaře 1913 vypukla válka znovu a opět v ní měla úspěch Balkánská liga. Když záhy opět padl Drinopol, Turecko souhlasilo s novým příměřím a se zahájením mírových jednání. Koncem května 1913 pak byla první balkánská válka ukončena **mírovou smlouvou v Londýně**. Ji Turecko ztrácelo své evropské území vyjma Istanbulu a jeho okolí. Srbsku připadla severní Makedonie, Řecku její jižní část včetně Soluně. Bulharsko získalo vedle části Makedonie Thrákii až k Egejskému moři s Drinopolí.

S výsledky války však vítězové nebyli plně spokojeni a záhy mezi nimi začaly narůstat rozpory. Během války došlo v listopadu 1912 také k vytvoření samostatné Albánie, o jejichž definitivních hranicích ještě měly rozhodnout velmoci. Avšak Srbsku to znemožnilo přístup k Jaderskému moři. Stejně tak se vytvořením Albánie cítila poškozena Černá Hora. Nejvíce poškozeno se cítilo Bulharsko, proti němuž se dokonce Srbsko a Řecko hned po podpisu mírové smlouvy dohodly vyvinout společné úsilí o nové rozdělení bulharské části Makedonie. V narůstajících rozporech především mezi Bulharskem a Srbskem se snažilo sehrát roli prostředníka Rusko, ale neúspěšně.

Koncem června 1913 bulharské oddíly překvapivě bez vyhlášení války přepadly Srbsko a začala **druhá balkánská válka**. Na srbskou stranu se proti Bulharsku postavily Černá Hora i Řecko. Bulharský pokus o rychlou porážku Srbů však skončil neúspěšně. Proti Bulharsku pak vystoupilo vojensky i Rumunsko a nakonec i Turecko. Po měsíci boje skončily a vystřídal je zdlouhavá a složitá jednání, završená mírovými smlouvami. První **mírová**

smlouva byla uzavřena v srpnu 1913 v **Bukurešti** mezi Bulharskem na jedné a Srbskem a Řeckem na druhé straně, tentokrát bez zprostředkování velmocí. Bulharsko ve prospěch Srbska a Řecka ztratilo až na úzký pruh svou předchozí část Makedonie, Řecku též muselo postoupit západní Thrákií a Rumunsku jižní Dobrudžu. Poté následovalo koncem září 1913 uzavření **mírové smlouvy v Istanbulu** mezi Bulharskem a Tureckem. Bulharsko ztratilo Drinopol a východní část Thrákie až po řeku Marica. Z Thrákie mu tak zůstala jen střední část s přístupem k Egejskému moři. Bulharsku pak zůstala hořkost porážky a snaha o revanš, které ho pak vehnaly do náruče protidohodového bloku.

Balkánské války vedle problémů ve vztazích mezi balkánskými státy ukázaly i rozpornost zájmů evropských velmocí. Při postojích k řešení poměrů na Balkáně se přes všechny rozdily sblížovala stanoviska Dohody a na druhé straně zase přístupy Německa a Rakousko-Uherska. Jako slabý článek Trojspolku se i zde ukázala Itálie a z Trojspolku tak evidentně zůstával vlastně Dvojspolek, představovaný jen středoevropskými mocnostmi Německem a Rakousko-Uherskem, označovanými pak proto jako Ústřední mocnosti.

Německu i Rakousko-Uhersku se však z výše uvedených důvodů rýsovali noví spojenci v Bulharsku a také v Turecku. Výrazem toho byla snaha Německa uchytit se v Turecku výrazněji ekonomicky i vojensky. O tom svědčila nejen Bagdátská dráha, ale také německo-turecká dohoda z listopadu 1913 o pozvání **německé vojenské mise**, jejímž úkolem byla reorganizace turecké armády. Vedením mise byl pověřen generál **O. Liman von Sanders**, který se stal zároveň i velitelem 1. armádního sboru umístěného v Istanbulu. Navíc řada německých důstojníků z Limanovy mise získala významné postavení v tureckém generálním štábu. Velká Británie i Francie se zpočátku chovaly zdrženlivě. Vždyť sama Británie měla ve velení tureckého loďstva dva admirály s většími pravomocemi než sám Liman v tureckých pozemních silách. Proti tomu však rozhodně protestovalo Rusko, kterému se posléze podařilo získat i podporu Francie a které dokonce uvažovalo o vojenském zásahu. Liman byl sice ze své funkce uvolněn, ale stal se generálním inspektorem turecké armády. Ve velitelských funkcích v turecké armádě se pak plně uplatnil i za první světové války.

Vyvrcholení zbrojení a válečných příprav

Symptomem narůstajícího nebezpečí válečného střetu byl nebývalý růst válečných rozpočtů a budování armád. Impuls k tomu dalo Německo. Na základě memoranda předního činitele německého generálního štábu generála E. Ludendorffa z roku 1912 bylo rozhodnuto zvýšit počet branců tak, aby do podzimu 1914 „mírový“ stav armády dosáhl 863 tisíc mužů. V reakci na to se Francie rozhodla prodloužit vojenskou službu na 3 roky a Rusko se rozhodlo zvýšit armádu z 1,5 na 2 miliony. Dokonce i neutrální Belgie se rozhodla zvýšit početní stav armády až na 340 tisíc mužů.

Aktivity proti nebezpečí války

Narůstající zbrojní aktivity jednotlivých států spolu s její podporou u části obyvatel pod vlivem nacionalistické propagandy (zejm. v Německu) naproti tomu vyvolávaly u značné části veřejnosti těchto zemí i aktivity opačné, protiválečné a celkově antimilitaristické. Jedním z proudů byl liberálně demokraticky orientovaný **pacifismus** vycházející především z intelektuálních kruhů. V Rakousku patřila k jeho předním představitelům např. B. Suttnerová, rozená hraběnka Kinská, která v r. 1905 získala Nobelovu cenu za mír.

Významný protiválečný proud představovalo socialistické **dělnické hnutí**, sdružené ve II. internacionále. Sociálnědemokratické a socialistické strany v jednotlivých zemích pořádaly protiválečné demonstrace, prohlašovaly, že nikdy nepřipustí, aby v zájmu buržoazie proti sobě dělníci bojovali na válečných frontách. Proto také vyhlašovaly, že jejich poslanci nikdy nebudou hlasovat pro válečné rozpočty. Koncem listopadu 1912 na počátku první balkánské války Internacionála svolala do Basileje proti válce svůj mimořádný kongres. Přijatá rezoluce odsuzovala balkánskou válku jako imperialistickou a varovala vlády jednotlivých zemí, aby upustily od své proválečné politiky.

Na mezinárodní úrovni usilovaly o řešení problematiky války **mírové konference v Haagu**. První za účasti 26 států probíhala na návrh ruského cara Mikuláše II. od května do července 1899 s cílem omezit zbrojení. Jednání dospělo jen k vymezení pravidel vedení války, což vyjadřovaly i přijaté konvence o zákazu bojových otravných látek, o zákazu bombardování ze vzduchodolů, o zákazu používání střel dum-dum, o ochraně raněných a zajatých a o příměří. Konference též rozhodla o vytvoření Mezinárodního soudního dvora se sídlem v Haagu.

Konání další konference navrhl americký prezident Th. Roosevelt. Musela být však odložena kvůli rusko-japonské válce a konala se v červnu až říjnu 1907. Zúčastnilo se jí již 44 států a přijala celkem 12 konvencí stanovujících pravidla vedení války. Ani tato konference však nedospěla k žádným závěrům ohledně odzbrojení.

Poslední měsíce míru

Obraz diplomatické aktivity první poloviny roku 1914 byl chaotickou směsicí, ze které však zřetelně vystupovalo na jedné straně napětí mezi Ruskem a Dvojspolkem, na druhé straně však i snaha francouzské, britské i italské diplomacie o rychlé zlepšení vztahů, zejména s Německem. Důvodem této situace bylo rozdílné hodnocení vlastní síly Velké Británie a Francie a síly druhého bloku, především Německa. V Rusku se zato generalita cítila pevně v sedle. V lednu 1914 představitel armády cara informovali o plné připravenosti Ruska střetnout se s Německem bez cizí pomoci, nemluvě o střetnutí s osamoceným Rakouskem. Naproti tomu chování Velké Británie, Francie a též Itálie bylo opatrné, až bojácné. Ještě v červnu 1914 Británie dokonce uzavřela

s Německem smlouvu, kde slíbila přestat s bojkotem výstavby Bagdádské dráhy a dohodla se s ním na společném využití naftových bohatství Blízkého východu. Již předtím v únoru 1914 uzavřela na úkor Turecka s Německem smlouvu i Francie. Podle ní měla do sféry vlivu Francie připadnout Sýrie a severní část Malé Asie. Německu měly připadnout všechny oblasti, kudy měla procházet Bagdádská dráha a její odbočky.

Zatímco se zdálo, že ve vládních kabinetech převládaly tendence ke smíření, realita byla jiná. Německo šlo sebevědomě za svým programem *Weltpolitik* a nechtělo již uvažovat o smířování či diplomatických řešeních. Dosavadní status quo, v němž nebylo dostatečně saturováno, se snažilo změnit ve svůj prospěch mocenskou konfrontací. V květnu 1914 se šéf německého generálního štábu H. von Moltke ml. (synovec stejnojmenného německého maršála a vojenského teoretika a též šéfa generálního štábu v letech 1866 a 1870–1) setkal v Karlových Varech se svým rakouským protějškem C. von Hötendorfem, zastáncem preventivní války proti Srbsku i Itálii. Jestliže Moltke dříve nabádal, že je třeba počkat na příhodný okamžik, nyní hovořil jinak: „Jakýkoliv odklad znamená zmenšení našich šancí“. Velmi příhodným polem k rozpoutání konfliktu se jevil Balkán. V jednáních, která spolu vedli od podzimu rakouští a němečtí státníci, se stále opakoval motiv „srbské hrozby“. Naposledy při setkání Viléma II. a Františka Josefa I. na zámku v Konopišti u Prahy v červnu 1914. Čekalo se jen na vhodnou záminku. Ta přišla s výstřelou na rakouského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu 28. června 1914. Následná apokalypsa v podobě moderní světové války byla neklamným důkazem toho, že „dlouhé 19. století“ definitivně skončilo.

Povaha mezinárodního systému

Vstup do 20. století byl spojen se zásadní transformací dosavadního mezinárodního systému. Vestálský systém mezinárodních vztahů se rozšířil z regionálního systému v celosvětový. Došlo k tomu na základě převratných ekonomických změn, technologických změn a vědeckých objevů, politických a sociálních změn a procesů, které se odehrály zejména v 19. století.

Napojování ostatních částí světa na vestálský systém zpočátku probíhalo v podobě koloniální expanze a budování impérií předních evropských mocností, kterými byly od počátku novověku postupně Španělsko, Velká Británie, Francie a Rusko. Mezinárodní vztahy mezi evropskými státy se neodehrávaly již jen v Evropě, ale v zápase o rozsah jejich koloniálních říší i mimo ni. Během 19. století také v důsledku národněosvobozeneckého zápasu vzrostl počet nových samostatných států. Některé z nich se posléze staly dalšími významnými aktéry mezinárodních vztahů, v Evropě konkrétně Německo a Itálie. Z mimoevropských států se evropským mocnostem již začaly postupně vyrovnávat i USA a Japonsko.

Během 19. století se měnila také vnitřní povaha států. Národně dynastické státy procházely transformací v národní státy s moderními strukturami a institucemi jejich fungování. Postupně roste řada těch zemí, kde se prosazují principy demokracie, jejichž uplatnění umožnilo vstup do politiky dalším společenským vrstvám a třídám. Novým fenoménem se stalo mezinárodní dělnické hnutí. Jako nový faktor s rostoucím vlivem i na mezinárodní dění se na přelomu 19. a 20. století začíná projevovat veřejné mínění. Naproti tomu vývoj mezinárodních vztahů je komplikován a zostřován v důsledku růstu nacionalismu v řadě zemí a u mocností spolu s tím i jejich imperiální politikou.

Při zachování decentralizované podoby mezinárodního systému od poloviny 17. století dále vzrostl počet i role mezinárodních kongresů, konferencí a summitů, probíhajících zcela v režii tehdejších mocností. Jejich úkolem bylo preventivně či následně uchovat systém mocenské rovnováhy.

DOKUMENTY

Práva člověka a občana (26. 8. 1789)

Představitelé francouzského lidu, kteří se ustanovili v Národní shromáždění, domnívajíce se, že neznalost, zapomenutí nebo poohrdání lidskými právy jsou jedinými příčinami veřejných neštěstí a zkaženosti vlád, rozhodli se vyložit v slavnostní deklaraci přirozená, nezczitelná a posvátná práva člověka za tím účelem... aby výkon legislativní a exekutivní moci mohl být kdykoliv srovnán s cílem všeho politického zřízení a v důsledku toho byl ještě více respektován, a aby nároky občanů, založené napříště na jednoduchých a nesporných zásadách, sloužily vždy k zachování ústavy a štěstí všech. V důsledku toho Národní shromáždění uznává a vyhláší za přítomnosti a pod ochranou Nejvyšší bytosti tato práva člověka a občana:

Článek I. Lidé se rodí a zůstávají svobodní a rovnoprávní. Společenské rozdíly mohou být založeny pouze na užtku pro celek.

Článek II. Cílem každého společenského zřízení je zachování přirozených a nepromlčitelných práv. Tato práva jsou svoboda, vlastnictví, bezpečnost a odpor proti útlaku.

Článek III. Princip a podstata vši svrchovanosti tkví v národě. Žádný orgán, žádný jednotlivec nemůže vykonávat moc, která by výslovně nebyla z ní odvozena.

Článek IV. Svoboda znamená možnost učinit vše, co neškodí druhému. Tudíž výkon přirozených práv každého člověka nemá mezí, pouze těch, které zajišťují ostatním členům společnosti užívání týchž práv. Tyto meze nemohou být stanoveny jinak než zákonem.

Článek V. Zákon může zakázat jen činy škodlivé pro společnost. Nikomu nemůže být bráněno v tom, co není zakázáno zákonem...

Článek VI. Zákon je vyjádřením všeobecné vůle. Všichni občané mají právo podílet se osobně nebo prostřednictvím svých nástupců na jeho tvorbě...

Všichni občané jsou si před zákonem rovni, mají stejný přístup ke všem veřejným hodnostem, místům a veřejným zaměstnáním podle svých schopností, jediným rozdílem je ten, který vyplývá z jejich čtnosti a nadání.

Článek VII. Každý může být obžalován, zatčen nebo uvězněn jen v případech určených zákonem a formou, kterou předepisuje zákon. Ti, kteří žádají, vyřizují a vykonávají nebo dávají vykonávat svévolné příkazy, musí být potrestáni...

Článek VIII. Zákon má stanovit pouze tresty, které jsou naprosto a zjevně nutné, a každý může být trestán jen na základě zákona usneseného a vyhlášeného před spácháním trestného činu.

Článek IX. Každý je pokládán za nevinného až do doby, kdy je dokázána jeho vina, a je-li pokládán za nutné ho zatknout, je třeba co nejpřísněji zákonem zakázat všechnu tvrdost, která není nutná pro zajištění osoby.

Článek X. Nikdo nesmí být stíhán pro své názory náboženské, jestliže jejich projev neporušuje veřejný pořádek stanovený zákonem.

Článek XI. Svobodné sdílení myšlenek a názorů je jedním z nejdrahocennějších práv člověka. Každý občan může proto svobodně mluvit, psát a tisknout cokoli s výjimkou zneužití této svobody v případech určených zákonem.

Článek XII. Zajištění práv člověka a občana vyžaduje veřejné moci. Tato moc je zřízena ve prospěch všech a ne k osobnímu užítku těch, jimž je svěřena.

Článek XIII. K vydržování veřejné moci... jsou nutné všeobecné daně...

Článek XIV. Všichni občané mají právo prověřit sami nebo prostřednictvím svých zástupců nutnost veřejných daní... (a) svobodně je schvalovat.

Článek XV. Společnost má právo žádat, aby všichni veřejní úředníci skládali účty ze své činnosti.

Článek XVI. Společnost, ve které není zajištěna záruka práv ani vytyčena dělba moci, není ústavní.

Článek XVII. Vlastnictví je nedotknutelným a posvátným právem, nikdo ho nemůže být zbaven, ledaže by to zjevně vyžadoval veřejný zájem v zákoně uvedený a pod podmínkou spravedlivého odškodnění předem.

(Kronika lidstva, Praha, 1994, 3. vyd., s. 611)

Pilnická deklarace (27. 8. 1791)

Císař a pruský král vyslechli přání a představy nejstaršího bratra francouzského krále, pana hraběte d'Artois, a společně prohlašují, že situace, ve které se nyní nachází francouzský král, je věcí společného zájmu všech evropských panovníků. Doufají, že tento zájem nebude mocnostmi, po jejichž pomoci je voláno, opominut, a doufají, že tyto se nebudou v budoucnu zdráhat, aby společně s podepsanými Veličenstvy podle svých sil použily co nejučinnější prostředky, aby králi umožnily svobodněji upevnit základy monarchistické vlády, které odpovídají právům suveréna a blahu francouzského národa. Proto a v tomto případě se císař a pruský král, aby společně dosáhli požadovaného cíle, dohodli použít ve vzájemné shodě potřebných prostředků. Za toho předpokladu vydají svým vojskům příhodné rozkazy, aby byla připravena zasáhnout.

(Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 266)

Mír v Campo Formio (17. 10. 1797)

Čl. III. Jeho Veličenstvo císař a král uherský a český se zřiká za sebe i své nástupce ve prospěch Francouzské republiky všech práv a nároků na dřívější belgické provincie, které jsou známy pod názvem „rakouské Nizozemí“...

Čl. XVIII. Jeho Veličenstvo císař a král uherský a český se zavazuje, že vévodovi modenskému za území, která tento kníže a jeho dědici vlastnili v Itálii, jako odškodnění odstoupí Breisgau...

Čl. XX. V Rastattu se má konat kongres, na němž budou účastníky výlučně zplnomocnění zástupci Německé říše a Francouzské republiky, aby mezi těmito mocnostmi nastolili mír...

Tajný dodatek

Čl. I. Jeho Veličenstvo císař a král uherský a český je srozuměn s tím, že hranice Francouzské republiky dosahují níže uvedené linie, a zavazuje se prokázat své dobré služby, aby této hraniční linie Francouzská republika dosáhla v mírové smlouvě s Německou říší:

Levý břeh Rýna od hranic Švýcarska dole od Basileje až k ústí řeky Nette nahoře od Andernachu včetně přemostí Mannheimu na levém břehu Rýna a město a pevnost Mohuč...

Čl. IX. Francouzská republika nespaturuje žádnou nesnáz v tom, aby pruskému králi vrátila jeho državy na levém břehu Rýna. V důsledku toho nemůže být řeči o nějakém novém zisku pro pruského krále... To oboustranně garantují obě smluvní strany...

Čl. XIII. Vojska Jeho Veličenstva císaře dvacet dní po výměně ratifikačních listin této smlouvy vyklidí město a pevnost Mohuč, Ehrenbreitstein... jakož i celé území Německé říše vyjma dědičných zemí...

(Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 544)

Mír v Amiens (27. 3. 1802)

Čl. I. Mezi Jeho Veličenstvem králem Spojeného království Velké Británie a Irska, jeho dědici a nástupci na jedné straně a Francouzskou republikou, španělským králem, jeho dědici a nástupci a Batavskou republikou na druhé straně bude vládnout mír, přátelství a dobrá shoda...

Čl. II. Jeho Britské Veličenstvo vrátí Francouzské republice a jejím spojencům, Jeho Katolickému Veličenstvu a Batavské republice všechny kolonie a državy, které jim vždy náležely a které byly během války obsazeny nebo dobyty britskými ozbrojenými silami, vyjma ostrova Trinidad a holandských držav na ostrově Cejlon...

Čl. VI. Mys dobré naděje zůstává pod plnou svrchovaností Batavské republiky, jak tomu bylo před válkou. Loď všeho druhu, které přísluší k ostatním smluvním stranám, zde musí přistát a mohou nakupovat nezbytný proviant jako dosud, aniž by platily více, než Batavská republika požaduje po lodích ze své vlastní země...

Čl. X. Ostrovy Malta, Gozo a Camino budou navráceny Řádu Svatého Jana Jeruzalémského...

Čl. XI. Francouzské oddíly vyklidí Neapolské království a území Říma. Taktéž anglické ozbrojené síly vyklidí Porto Ferraja a vůbec všechny přístavy a ostrovy, které obsadily ve Středozemním a Jaderském moři...

(Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 546)

Smlouva mezi Francií a USA o odstoupení Louisiany (30. 4. 1803)

Čl. I. Vzhledem k tomu, že v článku II smlouvy ze San Ildefonso uzavřené 9. Vendémiairu roku IX (1. října 1800) mezi prvním konzulem Francouzské republiky a Jeho Katolickým Veličenstvem bylo dohodnuto následující: „Jeho Katolické Veličenstvo ze své strany slibuje a zavazuje se Francouzské republice... vrátit zpět kolonii nebo provincii Louisianu...“ a v důsledku této smlouvy a zvláště článku III tak má Francouzská republika nepopíratelný nárok na panství a držení uvedeného teritoria, první konzul republiky jménem Francouzské republiky veden přáním poskytnout náležitý důkaz svého přátelství ke Spojeným státům, navždy s plnou svrchovaností odstoupuje dané teritorium se všemi právy k němu náležejícími, tak a takovým způsobem, jak to bylo dosaženo ve smlouvě s Jeho Katolickým Veličenstvem...

Čl. II. Obyvatelé odstoupeného teritoria budou přijati do Unie Spojených států a tak rychle, jak to bude možné, jim budou podle spolkové ústavy poskytnuta všechna práva...

(Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 554)

Rýnský spolek (12. 7. 1806)

Jeho Veličenstvo císař Francouzů a král Itálie na jedné straně a Jejich Veličenstva králové Bavorska a Württemberska, Jejich královské Výsosti kurfiřti arcikancléři a bádenský kurfiřt, vévoda von Berg a von Cleve, lantrabě von Hessen-Darmstadt, knížata von Nassau-Usingen a Nassau-Weilburg, knížata von Hohenzollern-Hechingen a Simaringen, knížata von Salm-Salm a Salm-Kyburg, kníže von Isenburg-Birstein, vévoda von Aremberg, kníže von Lichtenstein a hrabě von Leyen ve snaze zajistit vhodnými prostředky v jižním Německu vnitřní i vnější mír, který – jak ukázala dlouholetá i nedávná zkušenost – nemůže nijak zajistit německá ústava, jmenovali svými zplnomocněnci..., kteří po prokázání svých plných mocí dosáhli shody v následujících člancích:

Čl. I. Následující státy...se navždy odlučují od Německé říše a uzavírají mezi sebou zvláštní spolek pod názvem Rýnský spolek...

Čl. III. Každý ze spojeneckých králů a knížat se zřiká každého titulu, který vyjadřuje svazky s Německou říší, a nejpozději do 1. srpna nechají oznámit své oddělení od říše na zasedání říšského sněmu...

Čl. IV. Jeho královská Výsost arcikancléř přijme titul kníže-primas a altesse Eminen-tissime...

Čl. XXXV. Mezi Francouzskou říší a státy Rýnského spolku bude společně i jednotlivě uzavřena aliance, v jejímž důsledku se každá válka na kontinentě, kterou by musela vést některá ze smluvních stran, okamžitě stane společnou záležitostí pro všechny ostatní...

Čl. XXXVIII. Kontingent, který musí v případě války postavit každý ze spojenců, je stanoven následovně:

Francie – 200 000 mužů všech zbraní; Bavorsko 30 000 mužů všech zbraní; Württemberg 12 000 mužů; velkovévoda bádenský 8 000 mužů, velkovévoda von Berg 5 000 mužů; velkovévoda von Essen und Darmstadt 4 000 mužů; Jejich Výsosti vévoda a kníže von Nassau staví s ostatními spojenci kontingent o síle 4 000 mužů...

Čl. XXXIX. Vysoké smluvní strany si vyhrazují v budoucnu do nového spolku přimout i další německá knížata a státy, jestliže shledají, že jejich přijetí je věci společného zájmu...

(*Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 549–550*)

František II. se zřiká titulu římsko-německého císaře (6. 8. 1806)

My, František II., v boží milosti volený císař římský, po všechny časy rozmnožitel říše, dědičný král německý, uherský, český, chorvatský, dalmatský, slavonský, haličský, lodo-měřský a jeruzalémský, arcivévoda rakouský atd.

Po uzavření bratislavského míru byla celá naše pozornost a péče k tomu zaměřena, abychom co nejdokonaleji s obvyklou věrností a svědomitostí dostali všem závazkům... Avšak následky, které přinesly mnohé články bratislavského míru hned po jeho uveřejnění, a všeobecně známé události, k nimž poté došlo v Německé říši, poskytlý nám přesvědčení, že za nastalých okolností bude nemožno budoucně splňovat povinnosti, vzniklé volební smlouvou, i když ještě zbývala možnost, že by mohl vzniknout změněný stav... nicméně přece žádoucí očekávání úplně zničila dohoda mnohých významných stavů, v Paříži 12. července podepsaná a potom směřující ve svých dotýcných částech k jejich úplnému odloučení od říše a k jejich sjednocení ve zvláštní konfederaci (*tj. Rýnský spolek – Z.V.*).

Když jsme se takto dokonale přesvědčili o naprosté nemožnosti nadále plnit povinnosti našeho císařského úřadu, jsme dlužni svým zásadám a své hodnosti zřici se koruny... pokládáme za zrušený svazek, který nás posud vázal k státnímu tělesu Německé říše... Rozvazu-

jeme současně kurfiřty, knížata a stavy a všechny říšské příslušníky... zbavujeme obapolně naše veškeré německé provincie a říšské země všech závazků, které dosud pod jakýmkoliv titulem k Německé říši nesly, a vynasnažíme se, abychom je jako císař rakouský v jejich sjednocení s celým rakouským státním tělesem... přivedli k onomu stupni štěstí a blahobytu, který bude stále cílem všech našich přání a účelem naší nejsnažnější péče...

(*Dějiny českého státu v dokumentech. Ed. Z. Veselý. Praha, 2003, 2. vyd. s. 191*)

Kontinentální blokáda (21. 11. 1806)

Napoleon, císař Francouzů, král Itálie.

Berouce v úvahu,

1. že Anglie ani v nejmenším neuznává mezinárodní právo, kterým se celosvětově řídí všechny civilizované národy,
2. že s každou osobou příslušející k nepřátelskému státu nakládá jako s nepřítelem a činí z ní tak válečného zajatce; a že tak nakládá nejen s posádkami válečných lodí, ale také obchodních lodí, jakož i s výrobci a obchodníky na cestě za svými obchody.
3. že právo konfiskace vztahuje na obchodní lodě a zboží, jakož i na soukromé vlastnictví, přičemž toto právo se může vztahovat jen na vlastnictví nepřátelského státu,
4. že vztahuje právo blokády na neopevňovaná města a obchodní přístavy, říční přístavy a ústí řek, kde podle práva a zvyklostí všeho civilizovaného světa se toto může vztahovat jen na opevňovaná místa;...
5. že toto neslýchané zneužití práva blokády má za cíl znemožnit dopravní spojení mezi národy, aby tak došlo ke zruinování průmyslu a obchodu na kontinentě a aby to přineslo prospěch anglickému průmyslu a obchodu;...
6. protože je přirozeným právem proti nepříteli používat ty samé zbraně, kterých užívá on, ...rozhodli jsme se proti Anglii nasadit stejné prostředky, které ve svém uplatňování mořského práva zavedla ona.

Ustanovení tohoto dekretu budou platit jako stěžejní říšský princip do té doby, dokud Anglie neuzná, že válečné právo platí jen pro země a moře a žádným způsobem se nevztahuje na vlastnictví osob, které nemají žádné zbraně...

V důsledku toho jsme přikázali a nařizujeme následující:

Čl. I. Vyhláší se blokáda Britských ostrovů.

Čl. II. Jakýkoli obchod a styk s Britskými ostrovy jsou zakázány. V důsledku toho nebudou dopravovány dopisy a balíky, které přicházejí z Anglie, adresované Angličanovi či vyhotoveny v angličtině, ale budou zabaveny.

Čl. III. S každou osobou, která je anglickým poddaným a bude zadržena našimi oddíly či oddíly našich spojeneckých zemí, bude, ať je jakéhokoli stavu a postavení, zacházeno stejně jako s válečným zajatcem.

Čl. IV. Každá věc, každé zboží a každé vlastnictví anglického poddaného se stane válečnou kořistí.

Čl. V. Obchod s anglickým zbožím je zakázán. Každé zboží z Anglie, jejich továren či kolonií se stane válečnou kořistí.

Čl. VI. Polovina z výnosu zboží a vlastnictví zabaveného podle předchozích článků jako válečná kořist, bude použita k odškodnění ztrát obchodníků, kteří byli postiženi zabením obchodních lodí, které byly zajaty anglickými lodmi.

Čl. VII. Žádná loď přijíždějící z Anglie či jejich kolonií, která se od zveřejnění tohoto dekretu bude zdržovat na některém z těchto míst, nesmí přistát v žádném z našich přístavů.

Čl. VIII. Každá loď, která pomoci falešných papírů obejde tato ustanovení, bude zabavena. Loď a náklad budou jako anglický majetek konfiskovány...

Čl. X. Náš ministr zahraničních věcí doručí tento dekret králům Španělska, Neapolska, Holandska a Etrurie a našim dalším spojencům, jejichž poddaní jsou stejně tak jako naši oběmi bezprávi a barbarství anglického zacházení s mořským právem...

(*Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 590–591*)

Tylžská mírová smlouva mezi Francií a Ruskem (7. 7. 1807)

Čl. IV. Jeho Veličenstvo císař Napoleon souhlasí, s ohledem na Jeho Veličenstvo cara vši Rusi a ve snaze poskytnout mu důkaz své vážné vůle spojit oba národy svazkem důvěry a nezměnitelného přátelství, aby Jeho Veličenstvo pruský král svému spojenci Jeho Veličenstvu caru vši Rusi vrátil všechny země, města a území, které dobyl a jejichž výčet následuje...

Čl. V. Provincie, které 1. ledna 1772 tvořily část dřívějšího Polského království a od té doby se v různých dobách nacházely pod pruským panstvím, mají – vyjma území, která jsou jmenována nebo uvedena v předchozím článku, a těch, která jsou uvedena v článku IX – pod označením Varšavské vévodství přejít do držení a plně svrchovanosti Jeho Veličenstva saského krále a musí se řídit ústavou, která zajistí svobody a privilegia lidu tohoto vévodství a na niž se shodnou sousední státy...

Čl. IX. Aby mezi Ruskem a Varšavským vévodstvím bylo možno vytvořit přirozené hranice, musí být s Ruskou říší spojeno ohraničené území (tj. *Bialystocká oblast – Z. V.*)...

Čl. XII. Jejich Výsosti vévodové von Sachsen-Coburg, Oldenburg a Meklenburg-Schwerin opět dostanou do úplného a pokojného držení své státy, ale přístavy vévodství Oldenburg a Meklenburg budou i nadále obsazeny francouzskou posádkou až do výměny ratifikačních listin budoucí mírové smlouvy mezi Francií a Anglií.

Čl. XIV. Jeho Veličenstvo císař vši Rusi ze své strany, aby dal důkaz, jak velmi usiluje o to, aby mezi oběma císařstvími vytvořil co nejužší a co netrvalejší vztahy, uznává Jeho Veličenstvo Josefa Napoleona za krále Neapolského království a Louise Napoleona za krále Holandského království.

Čl. XV. Jeho Veličenstvo car vši Rusi uznává rovněž Rýnský spolek a současné državy všech knížat, která ho tvoří...

Čl. XVIII. Jeho Veličenstvo car vši Rusi uznává také Jeho královskou Výsost prince Jerôma Napoleona za krále Vestfálska...

(*Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 555–556*)

První Pařížský mír (30. 5. 1814)

Čl. I. Od dnešního dne mezi Jeho Veličenstvem králem Francie a Navarry na jedné straně a Jeho Veličenstvem císařem rakouským, králem uherským a českým a jeho spojenci na druhé straně... nastává mír. Vysoké smluvní strany vynaloží svou veškerou péči na to, aby nejen mezi nimi, ale pokud to bude možné, také mezi všemi státy Evropy, byla zachována dobrá harmonie a porozumění, které jsou tak důležité pro klid v Evropě.

Čl. II. Francouzské království si zachová neporušeně své hranice, které mělo k 1. lednu 1792. Bude zachováno zvětšení jeho teritoria, odpovídající demarkační linii...

Čl. VI. Holandsko bude dáno pod svrchovanost Oranžského domu a bude zvětšeno jeho území. Titul a nakládání se svrchovaností nesmí v žádném případě dostat kníže, který nosí cizí korunu, anebo ji bude nosit. Německé státy mají být nezávislé a spojeny ve federativ-

ním svazek. Nezávislé Švýcarsko si má i nadále vládnout samo. Itálie se bude, vyjma zemí, které případnou zpět Rakousku, skládat ze suverénních států...

Čl. VII. Ostrov Malta se všim, co k němu přináleží, bude svrchovaným vlastnictvím Jeho Britského Veličenstva.

Čl. VIII. Jak se dohodlo Jeho Britské Veličenstvo se svými spojenci, zavazuje se Jeho Katolické Veličenstvo vyjma zde uvedených výjimek vrátit všechny kolonie, rybolov, nákupní střediska a podniky, které Francie vlastnila k 1. lednu 1792 na mořích a kontinentech v Americe, Africe a Asii, vyjma ostrovů Tobago, Svatá Lucie a Ile de France, a se všim, co jí náleží, jmenovitě Rodrigues a Seychelly, které Jeho Nejkrášeňší Veličenstvo postoupilo do svrchovaného vlastnictví Jeho Britskému Veličenstvu, jakož i část Santo Domingo, které bylo Basilejským mírem odstoupeno Francii, a Jeho Nejkrášeňší Veličenstvo je znovu předává do svrchovaného vlastnictví Jeho Katolického Veličenstva.

Čl. IX. Jeho Veličenstvo král Švédska a Norska souhlasí s tím, aby Jeho Křesťanskému Veličenstvu byl vrácen ostrov Guadeloupe.

Čl. X. Jeho nejvroucněji věřící Veličenstvo se zavazuje vrátit Jeho křesťanskému Veličenstvu Francouzskou Guyanu...

Čl. XIII. S přáním, aby Jeho Nejkrášeňší Veličenstvo dostalo nový důkaz, že spojené mocnosti chtějí tímto mírem překonat následky nešťastného období, které tak šťastně skončilo, vzdávají se celkové sumy, požadované jejich vládami na Francii... Z druhé strany se zase Jeho Nejkrášeňší Veličenstvo zříká každého nároku, který by chtělo na tomž základě vznést vůči spojeným mocnostem...

(*Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 575–576*)

Závěrečný akt Vídeňského kongresu (9. 6. 1815)

Jménem Svaté a nedotknutelné Trojice

Mocnosti, jež podepsaly smlouvu, uzavřenou v Paříži 30. května 1814, se sešly ve Vídni se spojeneckými panovníky a státy, aby v souladu s článkem 32 této smlouvy, doplnily její ustanovení a připojily k ní dohody, jejichž nezbytnost vyvolal stav, v němž Evropa zůstala v důsledku poslední války. Přejíce si nyní shrnout ve společné shodě jednotlivé výsledky svých jednání a vzájemně je ratifikovat, pověřily své zplnomocněnce shrnout obecním dokumentu ustanovení společného vyššího a trvalého zájmu a připojit k tomuto dokumentu jako nedílnou součást kongresové úmluvy, smlouvy, dohody, prohlášení, nařízení a další akty, jak jsou v této smlouvě uvedeny...

Připojení Varšavského knížectví k ruskému impériu

Čl. I. Varšavské knížectví, s výjimkou krajů a obvodů, s nimiž bylo v následujících článcích naloženo jinak, se připojuje k ruskému císařství. Bude s ním neodvolatelně spojeno ústavou. Navždy ho bude držet car vši Rusi, jeho dědici a následníci. Car si vyhrazuje právo dát tomuto státu, těšícimu se zvláštní správě, takovou vnitřní strukturu, již uzná za vhodnou. Se svými dalšími carskými tituly bude používat, v souladu s obvyklým a ustáleným protokolem titulů spojených s jeho dalšími državami, i titul polského krále...

Hranice poznaňského velkovévodství

Čl. 2. Ta část Varšavského knížectví, jež připadne, pod názvem Poznaňského velkovévodství, se všemi vlastnickými a svrchovanými právy pruskému králi a jeho následníkům, bude mít tyto hranice...

Neutralita Krakova

Čl. 9. Ruský, rakouský a pruský dvůr se zavazují vždy respektovat neutralitu svobodného města Krakova a jeho území. Nemůže tam být přivedena žádná ozbrojená síla, a to pod žádnou záminkou.

Zato se očekává a je výslovně smluvně určeno, že ve svobodném městě Krakově a na jeho území nemůže být poskytnut azyl či ochrana přeběhlíkům, dezertérům či lidem hledaným zákonem, příslušným do země výše jmenovaných mocností...

Postoupení Saska Prusku

Čl. 15. Saský král navždy vzdává, ze sebe, své nástupce a dědice, ve prospěch pruského krále všech svých práv a titulů spojených s následně určenými provinciemi, okresy a územími či částmi území Saského království. Pruský král bude svrchovaným a plnoprávným páнем těchto území, jež připojí ke své monarchii. Tyto, takto odstoupené, okresy a území oddělí od Saska linie, jež se stane hranicí mezi pruským a saským územím. Vše, co podle tohoto vymezení zůstane před vytyčenou linií, bude vráceno saskému králi. Ten se zároveň vzdá těchto okresů a území, jež budou ležet za touto linií a které mu patřily před válkou...

Tituly pruského krále

Čl. 16. Kraje a okresy Saského království, jež přecházejí pod vládu pruského krále, se budou nazývat Saské vévodství. Pruský král připojí ke svým titulům titul vévody saského, lankraběte durynského, markrabí obou Lužic a hraběte z Hennebergu. Saskému králi nadále zůstane titul markrabího Horní Lužice. Dále mu budou patřit, na základě možných nástupnických práv na državy ernestinské větve, tituly lankraběte durynského a hraběte z Hennebergu...

Rakousko se vzdává svrchovaných práv na Lužici

Čl. 18. Rakouský císař, přeje si poskytnout pruskému králi nový důkaz svého přátelství odstranit všechny možné budoucí sporné objekty mezi dvěma dvory, se vzdává za svou osobu a za své nástupce svrchovaných práv, jež mu patří z titulu českého krále, na ty části krajů markrabství Horní a Dolní Lužice, jež přešly pod vládu pruského krále na základě dohody uzavřené se saským králem 18. května 1815 ve Vídní...

Pruské državy na pravé straně Rýna

Čl. 24. Pruský král připojí ke své monarchii v Německu na této straně Rýna, aby je on a jeho nástupci vlastnili se všemi právy a svrchovaně, tyto následující země:

- saské kraje určené v čl. 15, kromě území a míst postoupených podle čl. 39 sasko-výmarskému velkovévodovi
- území postoupená Prusku britským (hannoverským) králem podle čl. 29...

Pruské državy na levém břehu Rýna

Čl. 25. Pruský král bude plnoprávným a suverénním páнем zemí na levém břehu Rýna včetně hranice zde stanovené...

Hannoverské království

Čl. 26. Tím, že král Spojeného království Velké Británie a Irsko nahradil bývalý titul kurfiřta Svaté říše římské titulem hannoverského krále a evropské mocnosti, němečtí vládci a svobodná města tento titul uznali, země tvořící až dosud brunšvicko-lüneburské kurfiřtství v hranicích uznaných a stanovených pro budoucnost následujícími články, budou napříště tvořit Hannoverské království...

Svobodné město Frankfurt

Čl. 46. Město Frankfurt s územím, jež mu patřilo v roce 1803, je prohlášeno svobodným a stane se součástí Německého spolku. Jeho instituce bude spočívat na principu naprosté rovnosti práv různých křesťanských vyznání. Tato rovnost se vztahuje na všechna občanská a politická práva a bude respektována ve všech vztazích mezi vládou a správou. Diskuse, jež může vyvolat jak sepsání ústavy, tak její zachování, budou záležitostí německého sněmu, jež o nich může pouze rozhodnout...

Země na obou březích Rýna předané Rakousku

Čl. 51. Všechna území a državy jak na levém břehu Rýna v dřívějších krajích Sarre a Mont-Tonnerre, tak v bývalých krajích Fulda a Frankfurt nebo ležící v sousedních zemích, jež dala k dispozici spojeneckým mocnostem pařížská smlouva ze 30. května 1814 a s nimiž nebylo nijak naloženo v člancích této smlouvy, přecházející pod svrchovanou a plnoprávnou vládu rakouského císaře...

Německý spolek

Čl. 53. Svrchování panovníci a svobodná německá města, včetně rakouského císaře, pruského, dánského a nizozemského krále, a sice rakouský císař a pruský král za všechny jejich državy, jež dříve patřily k Německému císařství; dánský král za holštýnské vévodství a nizozemský král za lucemburské velkovévodství, ustanovují společně trvalou konfederaci, jež ponese jméno *Německý spolek*.

Cíl tohoto spolku

Čl. 54. Cílem spolku je zajistit vnější a vnitřní bezpečnost Německa, jeho nezávislost a nedotknutelnost spolkových států...

Rovnost členů

Čl. 55. Členové Spolku si jsou rovni ve svých právech. Zároveň se všichni zavazují zachovávat ustavující úmluvu jejich Spolku.

Spolková rada

Čl. 56. Spolkové záležitosti budou svěřeny spolkové radě, v níž budou všichni členové hlasovat prostřednictvím svých zástupců, buď jednotlivě, nebo kolektivně, a to podle následujícího způsobu bez ohledu na jejich postavení:

Rakousko 1, Prusko 1, Bavorsko 1, Sasko 1, Hannoverstvo 1, Württembersko 1, Bádensko 1, kurfiřtství Hessenské 1, Velkovévodství hessenské 1, Dánsko za Holštýnsko 1, Nizozemí za Lucembursko 1, velkovévodské a vévodské Saské domy 1, Brunšvicko a Nassavsko 1, Meklenbursko-Schwerinsko a Meklenbursko-Střelicko 1, Holštýnsko-Oldenbursko, Anhaltsko a Schwarzburg 1, Hohenzollernsko, Liechtensteinsko, Reuss, Schaumburg-Lippe, Lippe a Waldeck 1, svobodná města Lübeck, Frankfurt, Brémy a Hamburk 1. Celkem 17 hlasů.

Rakouské předsednictví

Čl. 57. Spolkové radě bude předsedat Rakousko. Každý stát Spolku má právo předkládat návrhy a předsedající je povinen je předložit k projednání v takovém časovém prostoru, jež bude určen.

Složení generálního shromáždění

Čl. 58. V případě prosazení základních zákonů nebo provedení změn v základních spolkových zákonech, přijetí opatření vyplývajících ze spolkové úmluvy, vnitřních institucí nebo přijetí dalších opatření veřejného zájmu se rada změní na generální shromáždění a v tomto případě bude vypadat děba hlasů odpovídající rozloze jednotlivých států následovně:

Rakousko 4, Prusko 4, Bavorsko 4, Sasko 4, Hannoverstvo 4, Württembersko 4, Bádensko 3, kurfiřtství Hessenské 3, Velkovévodství hessenské 3, Holštýnsko 3, Lucembursko 3, Brunšvicko 3, Meklenbursko-Schwerinsko 2, Nassavsko 2, Sasko-Výmarsko 2, Sasko-Gotha 1, Sasko-Cobursko 1, Sasko-Meiningen 1, Sasko-Hildburghausen 1, Meklenbursko-Střelicko 1, Holštýnsko-Oldenbursko 1, Anhaltsko-Dessavsko 1, Anhaltsko-Dessavsko 1, Anhaltsko-Bernburg 1, Anhaltsko-Köthen 1, Schwarzburg-Sonderhausen 1, Schwarzburg-Rudolstadt 1, Hohenzollern-Hechingen 1, Liechtensteinsko 1, Hohenzollern-Sigmaringen 1, Waldeck 1, Reuss, starší větev 1, Reuss, mladší větev 1, Schaumburg-Lippe 1, Lippe 1, svobodné město Lübeck 1, svobodné město Frankfurt 1, svobodné město Brémy 1, svobodné město Hamburk 1. Celkem 69...

Frankfurt sídlem rady

Čl. 61. Rada bude sídlit ve Frankfurtu nad Mohanem. Sejde se 1. září 1815.

Sepsání základních zákonů

Čl. 62. Prvním předmětem jednání rady bude, až začne pracovat, sepsání základních zákonů spolku Spolku a ustanovení jejich základních institucí s ohledem na její zahraniční, vojenské a vnitřní vztahy.

Udržení míru v Německu

Čl. 63. Státy Spolku se zavazují bránit jak celé Německo, tak každý stát Spolku v případě jeho napadení a vzájemně si dávají záruky na všechny své državy zahrnuté do Spolku.

V případě, že Spolek vyhlásí válku, žádný člen nesmí separátně jednat s nepřítelem, uzavírat mír či příměří bez souhlasu ostatních.

Členské státy Spolku, ač mají právo vytvářet aliance, se zavazují neučinit nic, co by mířilo proti bezpečnosti Spolku nebo státům, jež ho tvoří.

Státy Spolku se stejně tak zavazují nevést pod žádnou záminkou válku a nepokračovat v žádném případě ve svých různých ozbrojenou silou, ale předat je radě. Ta se pokusí prostřednictvím komise o zprostředkování. Neuspěje-li tato komise a bude-li třeba soudní nálež, vynese ho dobře řízený rychlý soud, kterému se vadící se strany bez odvolání podřídí...

Nizozemské království

Čl. 65. Bývalé spojené nizozemské provincie a belgické provincie, všechny v hranicích určených následujícím článkem, budou tvořit společně s územími a kraji stanovenými ve stejném článku pod svrchovaností knížete oranžsko-nassavského, svrchovaného knížete Spojených provincií, dědice podle nástupnického pořádku stanoveného ústavou řečených spojených provincií, Království nizozemské. Všechny mocnosti uznávají titul a výsady královské hodnosti oranžsko-nassavského domu...

Lucemburské velkovévodství

Čl. 67. Část bývalého lucemburského knížectví v hranicích stanovených následujícím článkem se také postupuje knížeti, panovníkovi Spojených provincií, nyní nizozemskému králi... Nizozemský panovník připojí ke svým titulům titul velkovévody lucemburského. Také on má možnost, co se týká nástupnictví, rozhodnout v rámci rodiny mezi knížecími syny tak, jak to bude odpovídat zájmům jeho monarchie a rodičovským představám.

Velkovévodství lucemburské, sloužící jako kompenzace za knížectví Nassau-Dillenburg, Siegen, Hadamar a Dietz, bude jedním ze států Německého spolku. Jeho vládce, nizozemský král, bude v tomto systému vystupovat jako velkovévoda lucemburský se všemi výsadami a privilegii, jimž se těší ostatní němečtí panovníci...

Švýcarské záležitosti. Územní celistvost devatenácti kantonů

Čl. 74. Integrita devatenácti kantonů existujících podle dohody z 29. prosince 1813 jako politická korporace budiž byla uznána na základ švýcarského systému.

Připojení tří nových kantonů

Čl. 75. Valais, území Ženevy a Neuchatelského knížectví se připojují ke Švýcarské konfederaci a budou tvořit tři nové kantony. Bude k nim připojeno údolí Dappes a údolí tvořící doposud část kantonu Vaud...

Potvrzení ujednání týkajících se Švýcarska

Čl. 84. Deklarace signatářských mocností pařížské smlouvy z 20. března adresovaná radě Švýcarské konfederace, jež ji akceptovala svou vstupní smlouvou z 28. května, je potvrzena v celém svém rozsahu. Stanovené principy, stejně jako dohody uzavřené v řečené deklaraci, musí být dodržovány beze změn.

Hranice státu sardinského krále

Čl. 85. Hranice státu sardinského krále budou:

- na francouzské straně tak, jak byly k 1. lednu 1792 s výjimkami obsazeny pařížskou smlouvou z 30. května 1814.
- ze strany Švýcarské konfederace budou tak, jak byly k 1. lednu 1792, kromě změny provedené ve prospěch ženevského kantonu, jak je specifikována v článku 80 této smlouvy.
- ze strany zemí rakouského císaře budou tak, jak existovaly k 1. lednu 1792 a dohoda uzavřená mezi císařovnou Marií Terezií a sardinským králem 4. října 1751 bude dodržena oběma stranami ve všech svých ustanoveních.
- ze strany Parmy a Piacenzy bude hranice, za níž je pokládána hranice bývalého státu sardinského krále, tak, jak byla k 1. lednu 1792.
- hranice bývalého janovského státu a zemí nazývaných *císařská léna*, připojených k zemím sardinského krále, dle následujících článků budou stejné jako ty, jež k 1. lednu 1792 dělily Parmu a Piacenzu od Toskánska a Massy.
- ostrov Capri patřící dříve bývalé Janovské republice je začleněn postoupením janovského státu ve prospěch sardinského krále.

Připojení Janova

Čl. 86. Státy, jež tvořily bývalou Janovskou republiku, jsou natrvalo připojeny ke státům sardinského krále, aby stejně jako ony byly svrchovaně spravovány, vlastněny a děděny z muže na muže podle pravidla prvorozenosti ve dvou větvích jeho domu, tj. královské větve a větve savojsko-carignanské...

Staré rakouské državy

Čl. 93. V důsledku zřeknutí se stanovených v pařížské smlouvě ze 30. května 1814 signatářské mocnosti této smlouvy uznávají rakouského císaře, jeho dědice a nástupce za legitimního panovníka nad provinciemi a územími jak rakouské, tak bývalé benátské Istrie, Dalmácie, bývalých benátských ostrovů v Jaderském moři, Boky Kotorské, města Benátek, zátok, stejně jako dalších provincií a krajů na pevnině bývalého Benátska na levém břehu Adiže, vévodství Milánského a Mantovského, knížectví Brixenského a Tridentského, hrabství Tyrolského, Voralbergu, rakouského Friuli, bývalého Friuli, území Montefalcone, vlády a města Terstu, Kraňska, Horních Korutan, Chorvatska na pravém břehu Sávy, Rjeki a uherského pobřeží a kastavského kraje.

Země připojené k rakouské monarchii

Čl. 94. Rakouský císař připojí za sebe a své následníky ke své monarchii jako svrchovaný a plnoprávný panovník

1. vedle těch pevninských částí Benátska, o nichž se zmiňuje předcházející článek, další jeho části, stejně tak jako další území ležící mezi Ticinem, Pádem a Jaderským mořem
2. údolí Valtelliny, Bormia a Chiavenny
3. území tvořící bývalou Raguzskou republiku ...

Držení Toskánského vévodství

Čl. 100. Arcivévoda Ferdinand Rakouský se znovu stal za sebe a své dědice a následníky suverénním a plnoprávným pánem Toskánského velkovévodství a jeho dominií tak, jak mu patřily po smlouvě z Lunéville...

Restaurace krále Ferdinanda IV. v Neapoli

Čl. 104. Král Ferdinand IV. je znovu uveden, jak za sebe, tak za své dědice a následníky, na neapolský trůn a je uznán mocnostmi jako král Království obojí Sicílie...

Restituce francouzské Guyany

Čl. 107. Princ regent portugalský a brazilský se zavazuje, aby projevil nezpochybnitelným způsobem svou obzvláštní úctu k francouzskému králi, vrátit mu francouzskou Guyanu až k řece Oyapock...

Potvrzení jednotlivých smluv a dohod

Čl. 118. Smlouvy, dohody, deklarace, nařízení a další dokumenty připojené k této úmluvě a jmenovitě

1. smlouva mezi Ruskem a Rakouskem z 22. dubna (4. května) 1815,
2. smlouva mezi Ruskem a Pruskem z 21. dubna (3. května) 1815,
3. dodatečná smlouva o Krakovu mezi Rakouskem, Pruskem a Ruskem z 21. dubna (3. května) 1815,
4. smlouva mezi Pruskem a Saskem z 18. května 1815,
5. deklarace saského krále o právech schönburského domu z 18. května 1815,
6. smlouva mezi Pruskem a Hannoversem z 29. května 1815,
7. úmluva mezi Pruskem a sasko-výmarským velkovévodou z 1. června 1815,
8. úmluva mezi Pruskem a vévody a knížaty Nassavskými z 31. května 1815,
9. akt o vytvoření Německého spolku z 8. června 1815,
10. smlouva mezi králi Nizozemska, Pruska a Velké Británie s imperátory Ruska a Rakouska z 31. května 1815,
11. deklarace mocností o záležitostech Švýcarské konfederace z 20. března a akt o nástupu rady z 28. května 1815,
12. protokol z 26. března 1815 o odstoupení území sardinským králem ve prospěch ženevského kantonu,
13. smlouva mezi sardinským, rakouským, britským, ruským, pruským a francouzským panovníkem z 20. května 1815,
14. akt nazvaný *Podmínky, jež mají sloužit za základ připojení Janova k Sardinskému království*,
15. deklarace mocností o zrušení obchodu s negry z 8. února 1815,
16. nařízení pro svobodnou říční plavbu,
17. nařízení o diplomatických hodnostech jsou pokládána za nedílnou součást kongresových dohod a budou vždy mít tutéž sílu a váhu, jako kdyby byly slovo od slova uvedeny v této všeobecné smlouvě...

Čl. 120. Ze zákona nebude povinné, jak se mocnosti shodly, v budoucnu užívat francouzský jazyk, použitý exkluzivně ve všech kopiích této smlouvy a všemi uznaný. Každá mocnost si zároveň vyhrazuje právo využívat při příštích jednáních a úmluvách ten jazyk, jež až doposud používala ve svých diplomatických vztazích, aniž by tato smlouva mohla být uváděna jako opačný příklad stanovených usancí.

Čl. 121. Tato smlouva bude ratifikována a ratifikace budou vyměněny během šesti měsíců. Portugalský dvůr tak učiní během roku či dříve, bude-li to možné.

Jeden exemplář této smlouvy bude uložen ve Vídni, ve dvorském archivu rakouského císaře, aby ho ten který evropský dvůr mohl využít, bude-li to pokládat za vhodné, pro nahlédnutí jako originální text...

(L. Taraba: *Videňský kongres. Praha, 2002, s. 313–348*)

Svatá aliance (26. 9. 1815)

Ve jménu Svaté a nerozdílné Trojice. Jejich Veličenstva rakouský císař, pruský král a ruský car v důsledku velkých událostí, které postihly Evropu v průběhu posledních tří

let...dospěli k hlubokému přesvědčení, že je nezbytné, aby vztahy mezi mocnostmi byly založeny na vznešených pravdách, kterým nás učí nepomíjející víra v božského Spasitele... Na základě toho se Jejich Veličenstva shodla na následujících člancích:

Článek 1. Ve shodě se slovy svatého Pisma, které vyzývá všechny lidi, aby se považovali za bratry, zůstanou tři monarchové spojení svazky opravdového a nerozlučného bratrství... přičemž se budou považovat ve vztahu ke svým poddaným a armádám za otce rodiny a budou je řídit v duchu bratrství, aby chránili náboženství, mír a spravedlnost.

Článek 2. Proto bude mezi jejich vládami, jakož i mezi jejich poddanými, platit jako jediná zásada, že si budou vzájemně prokazovat služby... a budou se všichni považovat za součást jednoho křesťanského národa. Tři spojení vladaři se považují za určené Prozřetelností, aby vládli třem členům jediné rodiny, totiž Rakousku, Prusku a Rusku...

(*Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 577–578*)

Druhý Pařížský mír (20. 11. 1815)

Ve jménu Nejsvětější a nerozdílné Trojice.

Protože spojené mocnosti svým sjednoceným úsilím a úspěchem svých zbraní uchránily Francii a Evropu před zvratem, kterým byly ohroženy prostřednictvím posledního atentátu Napoleona Bonaparta, jako i prostřednictvím revolučního systému, který byl ve Francii opět nastolen, aby napomohl k úspěchu tohoto atentátu;

protože spolu s Jeho Nejkrálovějším Veličenstvem mají přání nedotknutelným udržení královské autority a znovuoobnovením ústavních aktů konsolidovat stav věcí, který byl ve Francii tak šťastně obnoven, a znovu mezi Francií a jejími sousedy obnovit oboustranně důvěryhodné a příznivé vztahy, které byly tak dlouho ničeny zhoubnými účinky revoluce a dobovačného systému;

přesvědčeny, že tohoto posledního cíle může být dosaženo zvláštní úpravou, aby se jim dostalo odškodnění za minulost a spolehlivých záruk do budoucna,

jsou zajedno s Jeho Veličenstvem králem Francie... realizovat takovou úmluvu...

Článek I. Hranicemi Francie mají být hranice, které Francie měla v roce 1790, s výjimkou změn, které jsou obsaženy v tomto článku...

Čl. IV. Finanční část odškodnění, které má Francie dát spojeným mocnostem, bude stanovena ve výši sedm set milionů franků. Způsob, termín a záruky pro zaplacení této sumy budou upraveny zvláštní dohodou...

Čl. V. Kvůli nepokojům a revoltám je nevyhnutelné, aby po jistou dobu vojenské objekty na francouzských hranicích byly obsazeny svazky spojeneckých oddílů s výslovnou výhradou, že tato okupace nebude nikterak na újmu suverenity Jeho Nejkrálovějšího Veličenstva a držby, jak v této smlouvě uznal a potvrdil...

(*Geschichte in Quellen. Amerikanische und Französische Revolution. München, 1981, s. 579*)

Čtyřaliance (20. 11. 1815)

Od té doby, co se aliance uzavřené ve Vídni 25. března 1815 šťastně podařilo restaurovat ve Francii režim, který byl svržen posledním pokusem Napoleona Bonaparta uchvátit moc, Jejich Veličenstva car vši Rusi, král... Velké Británie, císař... rakouský a král pruský se domnívají, že mír v Evropě je v podstatě dojednán, ... přejíce využít své energie k zabránění nepokojů, které ohrožují obecný klid... se dohodli:

Článek 1. Vysoké smluvní strany si slíbují navzájem udržet v platnosti smlouvu podepsanou dnes s Jeho Nejkrálovějším Veličenstvem (králem Francie) a budou pečovat, aby

tato smlouva, stejně tak i zvláštní dohody s ní spojené, byly přísně a věrně v celém rozsahu plněny...

Článek VI. K zajištění a usnadnění výkonu této dohody k úpravě těsných vztahů, které dnes tyto čtyři velmoci k dobru světa spojují, Vysoké smluvní strany jsou zajedno v určené době pokračovat – buď pod záštitou svých hlav nebo jimi pověřených ministrů – v konání konferencí, aby diskutovali o věcech společného zájmu a posoudili prostředky, potřebné k zajištění klidu a prosperity národů a k udržení míru v Evropě...

(V. Čapek – J. Pátek – O. Zwettler: *Světové dějiny. II. Praha 1993, s. 86*)

Monroeova doktrína (2. 12. 1823)

...Občané Spojených států chovají nanejvýš přátelské city pro svobodu a štěstí svých bližních na druhé straně Atlantiku. Nikdy jsme se nezúčastnili válek evropských mocností, které se týkaly pouze jich samých, a neodpovídalo by naší politice, kdybychom hodlali činit tak napříště. Toliko tehdy, když se útočí na naše práva anebo tato jsou vážně ohrožena, cítíme se dotčeni bezprávím nebo se připravujeme na obranu... Proto upřímné přátelské styky trvající mezi oněmi mocnostmi nutí nás prohlásit, že bychom považovali každý pokus z jejich strany rozšířit jejich systém na jakoukoliv část této polokoule za nebezpečí pro náš mír a bezpečnost. Nevměšovali jsme se a nebudeme se vměšovat do záležitostí trvajících kolonií kterékoli evropské mocnosti nebo území od ní odvislých. Ale pokud jde o státy, které prohlásily svou samostatnost a udržely si ji, a jichž samostatnost jsme uznali po důkladné úvaze a podle spravedlivých zásad, neviděli bychom v jakémkoli zakročeni, který by se dávalo za tím cílem, aby evropské mocnosti je utlačovaly nebo prováděly jakýmkoli způsobem dozor nad jejich osudy, nic jiného než nevlídné opatření vůči Spojeným státům... Je nemožné, aby spojené mocnosti rozšířily svůj politický systém na jakoukoli část těchto obou těchto zemědílů, aniž by uvedly v nebezpečí náš mír a blahobyt... Pravou politikou Spojených států dosud je nechat strany na pokoji v naději, že ostatní mocnosti budou se brát stejnou cestou.

(*Dokumenty ku studiu mezinárodního práva. Ed. A. Hobza. Praha, 1931, s. 286–287*)

Metternich o situaci v Evropě (1826)

Prvým cílem snah naší vlády bylo... zachování zákonného pořádku, stavu klidu, který zajišťuje plody onoho tak drazé vykoupeného míru... Během několika let shledáváme se zadostiučiněním, že mnohé vlády se konečně propracovaly k názoru, že prvou a nezbytnou podmínkou je potlačení stále ještě existujícího zla... Tímto zlem je onen revoluční duch, který se zrodil z onoho protiprávního neklidu..., který je krmen odpornými vášněmi a hlubokým znemravněním. Systematičtí ve svých plánech, přísně důslední ve svých tajných rejdech, hledají vůdcové této bezbožné sekty od jednoho konce Evropy ke druhému spojence k provedení svých zločinných záměrů...

(*M. Hroch: Dějiny novověku. Praha, 1994, s. 95*)

Belgicko-nizozemská smlouva o neutralitě Belgie (26. 7. 1831)

Čl. 7. Belgie v hranicích stanovenými články 1 a 2 bude nezávislým a navždy neutrálním státem. Bude dbáno, aby tuto neutralitu zachovávaly i všechny ostatní státy...

Čl. 15. Přístav Antverpy bude podle ustanovení článku 15 pařížské mírové smlouvy z 30. května 1815 trvale jen obchodním přístavem...

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 45*)

A. de Tocqueville o vztazích k Německu a Rusku (1851)

...Je v zájmu Francie, aby se svazek Německého spolku upevňoval nebo uvolňoval? Jinými slovy: máme si přát, aby se Německo stalo v jistém smyslu jednotným národem nebo zůstalo volným souhrnem nesjednocených národů a knížat? Podle staré tradice naší diplomacie je naším úkolem usilovat o to, aby zůstalo zachováno rozdělení Německa do velkého počtu nezávislých států. To vskutku mělo být naším zřejmým cílem, dokud za Německem stály jen Polsko a polobarbarské Rusko. Ale platí to ještě dnes? Odpověď na tuto otázku závisí od zodpovězení jiné otázky: jaké nebezpečí představuje dnešní Rusko pro nezávislost Evropy? Pro mne, který věří, že našemu Západu dříve nebo později hrozí upadnout pod jeho nebo přinejmenším pod bezprostřední a neodolatelný vliv cara, je jasné, že náš nejvyšší zájem spočívá v tom, abychom napomohli spolku mezi německými národy, abychom jeho prostřednictvím získali ochranu proti Rusku. Světová situace se změnila: musíme změnit naše dřívější zásady a ne se hrozit toho, aby naši sousedé byli silnými a aby byli jednoho dne schopni společně s námi porazit společného nepřítele...

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 146*)

O. Bismarck o sjednocení Německa (30. 9. 1862)

...Německo nevzhlíží jen k pruskému liberalismu, ale také k jeho síle... Prusko musí sbírat a udržovat své síly pro příhodný okamžik, který už několikrát propáslo. Hranice Pruska po vídeňských smlouvách nejsou pro zdravý státní život příznivé. Velké otázky doby se nerozhodují řečmi a většinovými usneseními – to bylo v letech 1848 a 1849 velkou chybou – ale železem a krví...

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 312*)

Teoretik britského imperialismu Ch. W. Dilke o budoucnosti anglosaské rasy (1868)

Anglosaská rasa... vládne zemím o plošné rozloze 9 1/2 milionu čtverečních mil a obývaným 300 miliony lidí. Její území je pětikrát tak velké jako říše Dariova, čtyřiapůlkrát větší než Římské impérium v době jeho největšího rozmachu. Moci se anglosaské země více než vyrovnají všem ostatním národům světa a inteligencí svého obyvatelstva stejně jako bohatstvím jeho majetku je již značně překonávají. Říká se, že Rusko stále získává nová území – my to děláme také. Podíváme-li se na mapy zemí pod anglosaskou a pod ruskou vládou a srovnáme-li je, zjistíme, že Anglosasové Moskvaný ve věci výbojů a kolonizace porazili... Žádný soubor událostí nemůže zabránit tomu, aby anglická rasa nezahrnovala roku 1970 300 milionů lidí téže národnosti a jazyka. Itálie, Španělsko, Francie, Rusko se stanou trpaslíky ve srovnání s takovým národem.

(*M. Hroch. Dějiny novověku. Praha, 1994, s. 118*)

Emžská depeše (13. 7. 1870)

Původní znění depeše rady pruského ministerstva zahraničních věcí H. von Abekena Bismarckovi

Jeho Veličenstvo král mi píše:

„Hrabě Benedetti mě dostihl na promenádě a velmi dotěrným způsobem na mě požadoval, abych ho zmocnil telegrafovat, že se navždy zavazují, že nikdy již nedám svůj souhlas, kdyby Hohenzollernové znovu přišli se svou kandidaturou. Odmlit jsem ho důrazně s tím, že se člověk v ničem takovém nesmí ani nemá angažovat. – Samozřejmě jsem mu řekl,

že jsem ještě nic neobdržel a, protože je přes Paříž a Madrid informován dříve než já, on pochopil, že má vláda je opět mimo hru.“

Jeho Veličenstvo od té doby dostalo dopis od knížete (*tj. od Karla von Hohenzollern-Sigmaringen, otce předtím kandidujícího prince Leopolda – Z.V.*). Protože Jeho Veličenstvo hraběti Benedettimu řeklo, že zprávu od knížete očekává, rozhodla se Jeho Výsost s ohledem na shora uvedenou nestoudnost a na návrh hraběte Eulenburga a můj hraběte Benedettiho již nepřijímat, nýbrž mu prostřednictvím adjutanta nechat sdělit: že Jeho Veličenstvo nyní od knížete obdrželo potvrzení zprávy, kterou Benedetti už dostal z Paříže, a že vyslanci už nemá co říci.

Jeho Veličenstvo ponechává na vůli Vaší Excelence, zda by tyto nové Benedettiho požadavky a jejich odmítnutí zároveň neměly být oznámeny jak našim vyslancům, tak i v tisku.

Znění upravené Bismarckem

Když byly úředně sděleny císařské francouzské vládě královskou španělskou vládou zprávy o zřeknutí se korunního prince z Hohenzollernů (*kandidatury na španělský trůn – Z.V.*), francouzský velvyslanec v Emži ještě od Jeho Veličenstva krále požadoval, aby ho zmocnil telegrafovat do Paříže, že Jeho Veličenstvo král se na věčné časy zavazuje, že kdyby Hohenzollernové opět uplatňovali nárok na svou kandidaturu, že k tomu nikdy nedá svůj souhlas. Jeho Veličenstvo král odmítl znovu francouzského velvyslance přijmout a prostřednictvím službu konajícího adjutanta mu vzkázal, že už mu nemá co sdělit.

(*O. von Bismarck: Dokumente seines Lebens 1815–1898. Leipzig, 1986, s. 249–250*)

Císařský manifest Viléma I. (18. 1. 1871)

My, z boží milosti král pruský, poté, co německá knížata a svobodná města se na nás obrátila s jednomyslným svoláním, prohlašujeme tímto, že pokládáme za povinnost k naší společné vlasti svolání spojených německých knížat a měst následovat a přijmout německý císařský Majestát... doufáme v Boha, že německému národu bude dáno v duchu jeho skvělé minulosti vést vlast vstříc požehnané budoucnosti. Přijímáme císařský majestát a jsme si vědomi povinnosti chránit věrně práva říše a všech jejích částí, zachovávat mír a hájit nezávislost Německa, opírajíce se o společnou sílu svého lidu. Přijímáme ho v naději, že německému lidu bude dopřáno užívat v trvalém míru a v rámci svých hranic odměnu za jeho tvrdé a obětavé zápasy, které zaručují vlasti během staletí chybějící jistotu před opětně obnovovanými útoky ze strany Francie. Kéž Nám a Našim nástupcům Bůh dopřeje být po všechny časy rozmnožitelem Německé říše ne ve válečných výbojích, ale na stacích a darech míru na poli blahobytu, svobody, mravnosti a vzdělanosti německého národa...

(*V. Čapek – J. Pátek – O. Zwettler: Světové dějiny. II. Praha 1993, s. 105*)

B. Disraeli královně Viktorii o zisku akcií Suezského průplavu (24. 11. 1875)

Pan Disraeli s nejoddanější úctou Jejím Veličenstvu:

Právě se věc uzavřela: akcie patří Vám, Madame. Přelstili jsme francouzskou vládu, která si kladla podmínky, ... jež by jí daly do rukou vládu nad Egyptem.

Nato zoufalý khedíf Ismail navrhl, aby si vláda Jeho Veličenstva ihned koupila všechny jeho akcie... Čtyři miliony šterlinků! A téměř ihned. Jen jediná firma byla toho schopna – Rothschild. Postupovala skvěle. Poskytla peníze na nízký úvěr a nyní patří khedífov podíl Vám, Madame.

(*M. Hroch. Dějiny novověku. Praha, 1994, s. 116*)

Cirkulární depeše ruského ministra zahraničí knížete Gorčakova o důvodech a vypovězení války Turecku (24. 4. 1877)

carská vláda od počátku východní krize vyčerpala všechny prostředky, které měla k dispozici, aby za spolupůsobení velmocí Turecko přivedla k trvalému uklidnění. Všechny postupně učiněné návrhy, dojednané mezi vládami velmocí, narazily u Porty na nepřekonatelný odpor... Toto odmítnutí ze strany Porty a motivy, které jsou toho základem, nedávají žádnou naději, že Porta vyjde vstříc přáním a radám Evropy, a nedávají také žádnou záruku, že pro zlepšení osudu křesťanského obyvatelstva budou provedeny ke zklidnění vedoucí reformy. – Za těchto okolností je vyloučen jakýkoliv úspěch pokusu o smír a zůstává jen alternativa buď nechat přetrvávat současný stav věci, který mocnosti prohlásily za neslučitelný s jejich zájmy i zájmy Evropy, nebo se pokusit donucením dosáhnout toho, čeho se nepodařilo na Portě dosáhnout svorným úsilím mocností cestou dorozumění. Můj vznešený pán (*tj. car – Z.V.*) se rozhodl podniknout to, k čemu Jeho Veličenstvo vybízelo velmocí... Jeho Veličenstvo vydalo svým armádám rozkaz, aby překročily hranice s Tureckem. Tím že můj vznešený pán učinil tento krok, splnil povinnost, která je mu diktována zájmy Ruska, jehož mírový rozvoj je současnými nepokoji v Orientě brzděn. Jeho Veličenstvo je přesvědčeno, že jedná v souladu se současným míněním Evropy.

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 453*)

Trojspolek (20. 5. 1882)

Článek I. Vysoké smluvní strany se vzájemně přihlašují k míru a přátelství a prohlašují, že nevstupují do žádného svazku nebo závazku namířeného proti jednomu ze smluvních států...

Článek II. V případě, kdyby Itálie byla nevyprovokovaně napadena Francií, je povinností obou dalších smluvních stran napadené straně poskytnout všemi silami pomoc a přispění k její obraně.

Stejným závazkem je povinována Itálie v případě, kdyby Francie nevyprovokovaně napadla Německo.

Článek III. Kdyby jedna nebo dvě Vysoké smluvní strany byly nevyprovokovaně napadeny a ocitly se ve válce se dvěma nebo více velmocemi, které nejsou signatáři této smlouvy, tak spojenecké závazky vstupují v platnost současně pro všechny Vysoké smluvní strany.

Článek IV. V případě, že by nějaká velmoc, která není signatářem této smlouvy, ohrozila bezpečnost státu jedné z Vysokých smluvních stran a ohrožená strana by pak byla nucena vést válku, zavazují se obě ostatní strany vůči svému spojenci blahovolnou neutralitou...

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München 1980, s. 469*)

Francouzsko-ruská vojenská dohoda (srpen, 1892)

Francie a Rusko, oboustranně prodchnuty přáním udržet mír a nemajíce jiného cíle než připravit opatření k obranné válce, která by mohla být vyvolána útokem ozbrojených sil Trojspolku, se dohodly na následujícím:

1. Bude-li Francie napadena Německem nebo Itálií za podpory Německa, použije Rusko všech svých sil, jež má k dispozici, k napadení Německa. Bude-li Rusko napadeno Německem, použije Francie všech svých dostupných sil k boji proti Německu...
3. Z vojenských sil, které mají obě strany k dispozici, bude proti Německu na francouzské straně postaveno 1 300 000 mužů a na ruské straně 700 000 až 800 000 mužů. Tyto ozbrojené síly budou nasazeny se vším důrazem a se vši rychlostí, aby Německo muselo bojovat současně na východě i na západě...

6. Tato dohoda potrvá tak dlouho jako Trojspolek.
7. Všechna tato ustanovení musí být zachována v co nejpřísnější tajnosti.
(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München 1980, s. 566*)

Hayova doktrína (6. 9. 1899)

Spojené státy vážně usilují o odstranění veškerých příčin napětí. Zároveň si přejí, aby provozování obchodu všech národů byly zaručeny nespochybnitelné výhody, které vznikly formálním uznáním „zájmových sfér“ tamních mocností. Přejí si, aby všechny národy požívaly úplné rovnosti při provozování obchodu a lodní dopravy uvnitř těchto sfér. Proto by vláda Spojených států uvítala, kdyby vláda Jeho Veličenstva dala výslovné ujištění a napomohla, aby podobného ujištění bylo dosaženo i od vlád ostatních zainteresovaných mocností v těchto následujících bodech:

1. že žádným způsobem nebude intervenovat v jakémkoli smluvním přístavu a že nebude porušovat pronajatá práva uvnitř Číny,
2. že současná čínská smluvní cla se budou vztahovat na všechno zboží uvnitř tzv. zájmových sfér (vyjma tzv. svobodných přístavů), a sice neodvisle od toho, z které země toto zboží pochází. Tato cla budou vybírána čínskou vládou,
3. že nebude od lodí cizího státu v přístavu ve své sféře vybírat vyšší přístavní poplatky a nebude za žádné zboží jakékoli země vyžadovat vyšší železniční sazby, než jaké za stejnou dopravní vzdálenost vybírá od vlastních občanů.

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 599*)

Pangermánský program (1905)

Způsob, jak uskutečnit Německo zvětšení svého území, ... je praktickým problémem. Ten-to problém je spjat s osobitými charakteristickými rysy germánské rasy. Půjde-li o ideál rasové jednoty, může rozdělení germánské rasy do různých národností a různých států tvořit potíže... Nejmocnější stát Německo musí ustanovit hegemonii a menší státy musí obětovat onu část své autonomie, která bude potřebná pro vytvoření trvalého sjednocení pro nové císařství.

Není důležité, zda toho bude možno dosáhnout s použitím zbraní či nikoliv. Podstatná věc je, že stát, který si dělá nárok na hegemonii, musí disponovat dostatečnou morální, hospodářskou a vojenskou silou, aby dosáhl svého cíle... Vše závisí na porobení Francie. Německo musí vládnout západní a střední Evropě. Musí anektovat jedním rázem či krátce po sobě německé provincie Rakouska, jak to je v souladu s potřebami germánské rasy...

(*M. Hroch. Dějiny novověku. Praha, 1994, s. 122*)

„Srdečná dohoda“ (8. 4. 1904)

Článek I. Vláda Jeho Britského Veličenstva prohlašuje, že nemá v úmyslu měnit politický statut Egypta.

Vláda Francouzské republiky ze své strany prohlašuje, že opatřením Anglie v této zemi nebude překážet tím, že by je usilovala omezit časovou lhůtou či jinak...

Článek II. Vláda Francouzské republiky prohlašuje, že nemá v úmyslu měnit politický statut Maroka.

Vláda Jeho Britského Veličenstva ze své strany uznává, že Francii přísluší... dbát o klid v této zemi a poskytovat jí pomoc při všech správních, hospodářských, finančních a vojenských reformách, kterých je této zemi zapotřebí. Prohlašuje, že nebude těmto opatřením Francie překážet s výhradou, že tato opatření se nedotknou práv, kterých Británie na základě smluv, dohod a zvyklostí v Maroku požívá...

Článek VIII. Z pocitu upřímného přátelství vůči Španělsku berou obě strany ohled na zájmy, které plynou Španělsku z jeho zeměpisné polohy a jeho územních držav na marockém pobřeží Středozemního moře; francouzská vláda se o těchto zájmech dorozumí se španělskou vládou...

(*Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 687–689*)

Britsko-ruská dohoda (31. 8. 1907)

Jeho Veličenstvo samovládců Rusi a Jeho Veličenstvo král Spojeného království Velké Británie a Irska ... prodchnuti upřímným přáním dospět k dohodě o rozličných otázkách, které se dotýkají zájmů jejich zemí na asijském kontinentě, rozhodli se sjednat podmínky, aby předešli jakýmkoli možným nedorozuměním mezi Ruskem a Anglií...

Dohoda týkající se Persie

Vlády Ruska a Velké Británie oboustranně se shodují zachovávat nezávislost Persie... berouce v úvahu, že každá z nich má podle zeměpisných a ekonomických principů svůj zvláštní zájem na udržení míru a pořádku v jednotlivých perských provinciích, které leží z jedné strany při hranicích s Ruskem a z druhé strany při hranicích s Afghánistánem a Balúčistánem, a vedeny přáním vyhnout se všemu, co by mohlo vést ke konfliktu jejich vlastních zájmů v perských provinciích, dohodly se na následujícím:

I. Velká Británie se za prvé zavazuje, že nebude usilovat o žádné koncese politického nebo komerčního charakteru ... a to v oblasti severně od linie, která probíhá od Kasri-Schirir přes Ispahan, Jezd, Kakch a končí tam, kde se stýkají ruské a afghánské hranice. Za druhé se britská vláda zavazuje, že nebude klást překážky při získávání koncesí podporovaných v této oblasti Ruskem.

II. Rusko se ze své strany za prvé zavazuje nikterak neusilovat pro sebe o koncese politického či komerčního charakteru, ani nepodporovat toho se týkající žádosti ruských poddaných či poddaných jiných zemí, a to v oblasti jižně od linie, která probíhá od afghánských hranic přes Gazik, Birdshan, Kerman a končí u Bender-Abbas. Za druhé se ruská vláda zavazuje, že nebude klást překážky těm koncesím, které se v tomto prostoru týkají britské vlády a jsou jí podporovány.

III. Rusko se zavazuje, že nebude klást žádné překážky při udílení koncesí britským poddaným v oblastech Persie, které leží mezi liniemi zmíněnými v bodu I a II, aniž by to předtím projednalo s Anglií. Velká Británie na sebe přebírá tentýž závazek vztahující se k udílení koncesí všeho druhu ruským poddaným v těchto oblastech Persie...

Dohoda týkající se Afghánistánu

Vysoké smluvní strany vedeny přáním zjednat úplný pořádek na hranicích střední Asie, které se jich týkají, a zachovávat dlouho trvající mír, dospěly k následující dohodě:

I. Vláda Jeho Britského Veličenstva prohlašuje, že nemá v úmyslu měnit politický statut Afghánistánu. Vláda Jeho Britského Veličenstva se zavazuje nevyužívat svého vlivu v Afghánistánu a nepodněcovat Afghánistán k takovým opatřením, která by ohrožovala Rusko. Carská ruská vláda ze své strany prohlašuje, že Afghánistán pokládá za oblast ležící mimo sféru jejího vlivu a zavazuje se, že všechny své politické styky s Afghánistánem povede prostřednictvím vlády Jeho Britského Veličenstva; zavazuje se dále, že do Afghánistánu nebude vysílat žádné agenty.

II. ...Velká Británie se zavazuje, že nebude žádnou část Afghánistánu anektovat ani okupovat, ani se vměšovat do vnitřních záležitostí této země...

III. Vlády Ruska a Velké Británie prohlašují, že ve vztahu k obchodu v Afghánistánu uznávají zásadu smluvní rovnoprávnosti...

Ustanovení týkající se Tibetu

I. Obě Vysoké smluvní strany se zavazují chránit integritu tibetského území a zdržet se každého vměšování do vnitřní správy Tibetu.

II. Uznávající princip svrchovanosti Číny nad Tibetem, zavazují se Rusko jakož i Velká Británie k tomu, že s Tibetem nebudou udržovat styky jinak než prostřednictvím Číny...

(Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815–1914. München, 1980, s. 697–698)

Haagská konvence o pokojném vyřizování mezinárodních sporů (18. 10. 1907)

Článek 1. Aby se co možná tomu předešlo, by ve stycích mezi státy nebylo dovoláváno se moci, smluvní mocnosti se dohodly, že užijí všech svých snah, aby zabezpečily pokojné řešení mezinárodních sporů...

Článek 2. Smluvní mocnosti se dohodly, že v případě vážné rozmišky nebo sporu, dříve nežli se uchopí zbraní, dovolají se dobrých služeb nebo zprostředkování spřátelené mocnosti nebo několika spřátelených mocností, pokud to okolnosti dopustí.

Článek 3. Nezávisle na tom pokládají smluvní mocnosti za užitečné, aby některá mocnost nebo několik mocností, které nejsou sporu účastny, z vlastního popudu státům, které jsou ve sporu, nabídly své dobré služby nebo své zprostředkování, pokud se okolnosti k tomu hodí.

Právo nabídnout dobré služby nebo zprostředkování přísluší státům ve sporu neúčastněným také za doby nepřátelství...

Článek 6. Dobré služby a zprostředkování, ať se staly k dovolání rozvaděných stran nebo na popud mocností ve sporu neúčastněných, mají výlučně povahu rady a nejsou nikdy závazné...

Článek 9. Při mezinárodních sporech, které se netýkají ani cti ani podstatných zájmů a které vznikají z různého oceňování skutečností, smluvní mocnosti pokládají za užitečné, aby strany, které se nemohly dohodnout diplomatickou cestou, pokud toho okolnosti dopouštějí, zřídily mezinárodní vyšetřovací komisi s příkazem, aby usnadnila rozřešení těchto sporů tím, že skutkovou podstatu osvětlí nestranným a svědomitým průzkumem...

Článek 37. Mezinárodní arbitráž má za předmět vyřizování sporů mezi státy prostřednictvím soudců, jež si strany zvolí, a podle práva.

Dovolání se rozhodčího soudu zavírá v sobě povinnost podrobit se poctivě rozhodčímu výroku...

(Dokumenty ku studiu mezinárodního práva. Ed. A. Hobza. Praha, 1931, s. 118–125)

B. MEZINÁRODNÍ VZTAHY V OBDOBÍ 20. A POČÁTKU 21. STOLETÍ